

ZŁOTA EPOKA FILOZOFII WE LWOWIE

Anna Brożek, Jacek Jadacki

Wydawnictwo
A
Academicon

Wydawnictwo Academicon

w wykazie wydawców MNiSW [120 pkt]!

Zapraszamy **AUTORÓW** monografii, prac doktorskich, habilitacyjnych i innych prac naukowych, popularnonaukowych i dydaktycznych do wydania książki w **nowoczesnym wydawnictwie**.

Zapraszamy także do współpracy wydawniczej **REDAKTORÓW** czasopism, serii wydawniczych i prac zbiorowych.

Publikuj
z nami
w open
access!

POLECANE

Anna Brożek
Miłośniczek mądrości. Kobiety z kręgu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej

Red.: Łukasz Kowalik
130 lat Szkoły Lwowsko-Warszawskiej

Red.: Dariusz Łukasiewicz
Antyirracyonalizm a wiara

Anna Brożek
Światło rozumu i odruchy serca Szkoła Lwowska-Warszawska wobec wojny

[www: wydawnictwo.academicon.pl](http://www.wydawnictwo.academicon.pl), omp.academicon.pl
e-mail: wydawnictwo@academicon.pl
tel.: 603 072 530

[www: księgarnia.academicon.pl](http://www.księgarnia.academicon.pl)
e-mail: księgarnia@academicon.pl
tel.: 603 072 530

ZŁOTA EPOKA FILOZOFII WE LWOWIE

ZŁOTA EPOKA FILOZOFII WE LWOWIE

Anna Brożek, Jacek Jadacki

Lublin 2025

Seria wydawnicza
Centrum Badań nad Tradycją Szkoły Lwowsko-Warszawskiej
Tom XV

Recenzent naukowy:
dr hab. Marek Rembierz, prof. UŚ

Przygotowanie wydawnicze:
Studio DTP Academicon | dtp.academicon.pl | dtp@academicon.pl
Redaktor prowadząca: Monika Pecyna
Redakcja: Anna Wewior
Korekta: Nikola Dybciak
Łamanie: Marta Szajdzińska, Patrycja Waleszczak
Projekt okładek i stron tytułowych: Marta Szajdzińska

© Copyright by Polska Akademia Nauk, Uniwersytet Warszawski
& Wydawnictwo Academicon

WA ISBN: 978-83-67833-32-5 [druk]
WA ISBN: 978-83-67833-38-7 [ebook]
UW ISBN: 978-83-67134-34-7
PAN ISBN: 978-83-68418-18-7
DOI: 10.52097/acapress.9788367833325

Książka dofinansowana przez Polską Akademię Nauk, Wydział Filozofii
Uniwersytetu Warszawskiego oraz Fundację UW.

Wydawca: Wydawnictwo Academicon
ul. H. Modrzejewskiej 13, 20-810 Lublin
tel.: 603 072 530
e-mail: wydawnictwo@academicon.pl
www.wydawnictwo.academicon.pl; omp.academicon.pl

Księgarnia online: ksiegarnia.academicon.pl

Spis treści

Wstęp	7
<i>Rozdział I</i>	
Zarys dziejów filozofii we Lwowie	17
<i>Rozdział II</i>	
Sylwetki filozofów Uniwersytetu Lwowskiego	41
<i>Rozdział III</i>	
Szkoła	127
<i>Rozdział IV</i>	
Lwowskie środowisko filozoficzne	151
Zakończenie	165
Wykaz ilustracji	171
Bibliografia	173

Złota epoka filozofii
we Lwowie

Wstęp

Filozofia we Lwowie była uprawiana od początku istnienia *Alma Mater Leopoldensis*, jednakże dzieje filozofii we Lwowie z okresu sprzed 1895 roku zostały jak dotąd rozpoznane i opisane jedynie wyrywkowo.

Rozkwit badań filozoficznych nastąpił we Lwowie między rokiem 1895 a 1939. Był to prawdziwie złoty okres dziejów filozofii w tej części Europy, dzięki czemu Lwów stał się jednym z najsilniejszych ośrodków badań filozoficznych na świecie. To z tego ośrodka wyszła słynna Szkoła Lwowsko-Warszawska, która okazała się jedną z najważniejszych gałęzi filozofii naukowej w XX wieku – szkoła, której powstanie i działalność stały się, jak to ujął jeden ze współczesnych filozofów polskich, „momentem chwały” naszej filozofii. Ze względu na wagę okresu 1895–1939 zasadnicza część tego rozdziału dotyczy właśnie tej „złotej epoki”.

Dla Lwowa był to w ogóle złoty czas i nie bez powodu pojawił się (w 1939 roku) szlagier „Tylko we Lwowie”. Na przełomie XIX i XX wieku Lwów pełnił funkcję stolicy Galicji, ale przede wszystkim był głównym ośrodkiem polskiej kultury. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę stał się z kolei jednym z najważniejszych miast II Rzeczypospolitej.

W tym okresie powstało wiele wspaniałych budowli, zaprojektowanych przez polskich architektów, w tym: gmach Politechniki Lwowskiej (1877) z aulą ozdobioną alegorycznymi

1. Pomnik Aleksandra Fredry (obecnie we Wrocławiu)

malowidłami Matejki, gmach Sejmu Galicyjskiego (1881), do którego po I Wojnie Światowej przeniesiono Uniwersytet, budynek Teatru Miejskiego (1896) ze słynną kurtyną Henryka Siemiradzkiego.

Ważne miejsce w panoramie miasta zajmował Kopiec Unii Lubelskiej, usypany (1869–1908) dla upamiętnienia jednego z najważniejszych aktów politycznych w historii Polski – Unii Korony z Wielkim Księstwem Litewskim (1569). W kluczowych miejscach miasta pojawiły się piękne pomni-

ki: dramatopisarza Aleksandra Fredry (1897), króla Jana III Sobieskiego (1898) oraz poety Adama Mickiewicza (1904).

Dwie instytucje, Uniwersytet i Politechnika, obie z polskim językiem wykładowym, stały się centrami życia akademickiego. Działo tu także wiele towarzystw naukowych, począwszy od Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych (1884–1919) i Towarzystwa Naukowego we Lwowie (1901–1939). Jednym z najważniejszych ośrodków intelektualnych Lwowa był Zakład Narodowy im. Ossolińskich (1827), który oprócz bardzo bogatego zbioru aktualnych książek przechowywał cenne rękopisy (w tym autograf *Pana Tadeusza* Mickiewicza i autografy wielu dzieł Słowackiego), starodruki, ryciny itp.

We Lwowie mieściło się wiele wydawnictw o zasięgu wykraczającym poza Galicję, takich jak Książnica Polska (1884–1941). Ukazywała się tu także opiniotwórcza prasa codzienna o różnych odcieniach politycznych, m.in.: *Gazeta Lwowska* (1810–1939), *Gazeta Narodowa* (1862–1915), *Kurier Lwowski* (1883–1935), *Słowo Polskie* (1895–1934) i *Wiek Nowy* (1901–1939), a także wiele czasopism naukowych.

Cmentarz Łyczakowski stopniowo stawał się narodową nekropolią; spoczęli tam uczestnicy Powstania Listopadowego (1830) i Powstania Styczniowego (1863) oraz wiele wybitnych postaci polskiej kultury, m.in. malarze Artur Grottger (†1867) i Kazimierz Sichulski (†1942), filozofowie Władysław Kozłowski (†1899) i Kazimierz Twardowski (†1938), politycy Franciszek Smolka (†1899) i Leon Piniński (†1938), pisarki Maria Konopnicka (†1910) i Gabriela Zapolska (†1931), kompozytorzy Jan Gall (†1912) i Zygmunt Niewiadomski (†1936), matematycy Zygmunt Janiszewski (†1920) i Stefan Banach (†1945). Wiele nagrobków to arcydzieła polskiej rzeźby, np. pomnik nagrobny Seweryna Goszczyńskiego (1876) i sławna „leżąca panna” (1887) – oba dłuta Juliana Markowskiego.

2. „Leżąca panna” z Cmentarza łyczakowskiego

Wielkim wydarzeniem była Powszechna Wystawa Krajowa zorganizowana we Lwowie, prezentująca osiągnięcia polskiego przemysłu oraz wybitne dzieła współczesnej sztuki polskiej. Rok jej otwarcia (1894) nie był przypadkowy – była to setna rocznica bitwy pod Racławicami (w której wojska polskie pod dowództwem Tadeusza Kościuszki odniosły zwycięstwo nad wojskami rosyjskimi); na wystawie zaprezentowano wielkie płótno *Panorama Racławicka* – dzieło Jana Styki, Wojciecha Kossaka i innych malarzy. Specjalnie na tę okazję wzniesiono Pawilon Matejkowski, gdzie wystawiono najważniejsze historyczne obrazy Matejki, w tym ukończoną w 1878 roku *Bitwę pod Grunwaldem*, przedstawiającą starcie z 1410 roku, w którym wojska polsko-litewskie pokonały wojska Zakonu Krzyżackiego.

Lwów miał także niezwykłą atmosferę miejską i „folklor”, gdzie wszyscy mówili po polsku z miękkim, wschodnim akcentem, który urzekał Polaków z innych części kraju. Ton

lwowskiej subkulturze ulicznej nadawali baciarzy (zuchwali, lecz pogodni urwisi, poprzednicy paryskich *gavroches*) i knajpy (tanie bary), zjawiska nieznane w innych polskich miastach. Tę specyficzną atmosferę Lwowa popularyzowano w niepodległej Polsce przez audycje radiowe i uwieczniono m.in. w dwóch komediach filmowych: *Będzie lepiej* (1936) i *Włóczęgi* (1939). Stosunek Polaków do Lwowa najlepiej oddaje wspomniana piosenka „Tylko we Lwowie”, śpiewana zarówno przez artystów ulicznych, jak i profesjonalnych śpiewaków, takich jak Mieczysław Fogg:

Niech inni se jadą, gdzie mogą, gdzie chcą,
Do Wiednia, Paryża, Londynu,
A ja się ze Lwowa nie ruszę za próg,
Ta mamciu, ta skaż mnie Bóg!

Bo gdzie jeszcze ludziom
Tak dobrze jak tu?
Tylko we Lwowie!
Gdzie śpiewem cię tulą
I budzą ze snu?
Tylko we Lwowie!

I bogacz i dziad
Tu są za pan brat,
I każdy ma uśmiech na twarzy.
A panny to ma
Słodziutkie ten gród
Jak sok, czekolada i miód.

I gdybym się kiedyś
Urodzić miał znów,
To tylko we Lwowie.
Bo szkoda gadania,

Bo co chcesz to mów,
Nie ma jak Lwów!

Możliwe, że więcej ładniejszych jest miast,
Lecz Lwów jest jedyny na świecie.
I z niego wyjechać ta gdzież ja bym mogła?
Ta mamciu, ta skaż mnie Bóg!

To wielokulturowe miasto stało się na przełomie XIX i XX wieku kolebką polskiej współczesnej filozofii naukowej, której poświęcona jest niniejsza książka.

* * *

W rozdziale I przedstawiamy zarys dziejów filozofii we Lwowie od fundacji uczelni do roku 1939. W rozdziale II omówione zostały sylwetki najważniejszych postaci akademickiej filozofii lwowskiej w latach 1895–1939 – w szczególności profesorów i docentów prywatnych filozofii, a także asystentów, którzy rozpoczęli kariery naukowe na lwowskiej uczelni, lecz z różnych powodów nie mogli kontynuować jej w tej uczelni. Rozdział III poświęcamy charakterystyce formacji filozoficznej, jaką była Filozoficzna Szkoła Lwowska (zwana także „Szkołą Twardowskiego”), a także rozwijająca się równolegle Lwowska Szkoła Psychologiczna (również zresztą wywodząca się od Twardowskiego); to właśnie one – po odzyskaniu niepodległości – stały się trzonem wspomnianej wyżej Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. W rozdziale tym omawiamy też organizację dydaktyki filozofii we Lwowie: prowadzone w Uniwersytecie Lwowskim zajęcia filozoficzne oraz strukturę seminarium (zakładu) filozoficznego. Rozdział IV przynosi charakterystykę lwowskiego środowiska filozoficznego – a w szczególności uniwersyteckich i pozauniwersyteckich instytucji poświęconych filozofii, społeczności filozofów lwowskich

i relacji międzyludzkich w tym środowisku. W zakończeniu – formułujemy pewne uwagi ogólne dotyczące znaczenia filozofii lwowskiej.

Gdy się mówi o filozofii w jakimś okresie historycznym, niezbędne są pewne ustalenia terminologiczne. Termin „filozofia” cechuje się wyjątkową wieloznacznością, a historia rozumienia tego terminu jest zawiła i bardzo utrudnia zadanie historykom tej dyscypliny. Pierwotnie „filozofia” była właściwie synonimem współczesnego terminu „nauka”. Kiedy powstały pierwsze uniwersytety, do filozofii zaliczano wszystkie dyscypliny akademickie, które nie były teologią, prawem i medycyną, czyli nie tylko np. metafizykę i logikę, lecz także matematykę i fizykę. Do filozofii zaczęto później włączać także inne tzw. nauki szczegółowe – biologię, astronomię, historię, psychologię itd. Jeszcze w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku wydziały filozoficzne obejmowały wszystkie te dyscypliny. Skądinąd charakter filozoficzny miały pewne dyscypliny uprawiane poza wydziałami filozoficznymi – np. teologia moralna na wydziałach teologicznych czy filozofia prawa na wydziałach prawa. We Lwowie podział Wydziału Filozoficznego na Wydział Humanistyczny i Wydział Matematyczno-Przyrodniczy został dokonany dopiero w roku 1924.

Przyjęcie za punkt wyjścia dzisiejszego sensu wyrażenia „filozofia” również nie jest rozwiązaniem idealnym. Wspomniana „złota epoka” filozofii lwowskiej był to zarazem czas, kiedy z filozofii wyemancypowały się psychologia, logika (która zarazem zbliżyła się do matematyki) czy pedagogika. Trudno byłoby ten doniosły kontekst historyczny zignorować. Ostatecznie więc w niniejszym tekście przez „filozofię” będziemy rozumieć, jak się to czyniło w Szkole Twardowskiego, grupę dyscyplin obejmującą: logikę, psychologię, metafizykę i ontologię, teorię poznania, etykę i estetykę, a także historię filozofii jako dyscyplinę pomocniczą.

Złota epoka filozofii
we Lwowie

Rozdział I

Zarys dziejów filozofii we Lwowie

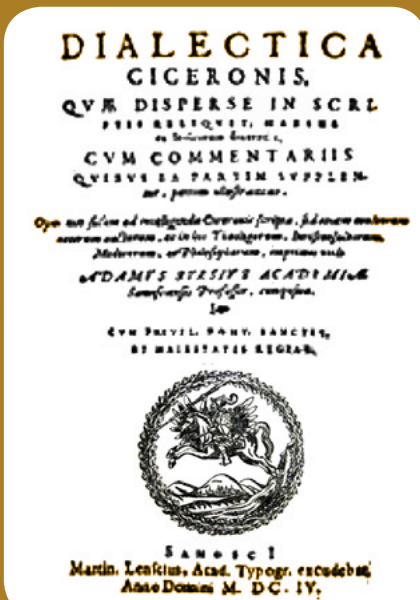
1. PREHISTORIA

Prawdopodobnie już w 1382 roku została we Lwowie założona Niższa Szkoła Miejska, którą w 1455 roku Grzegorz z Sanoka, arcybiskup lwowski – i, dodajmy, oryginalny filozof renesansowy, którego poglądy znane są głównie z relacji Kallimacha – przekształcił na Miejską Szkołę Metropolitalną. Następnie szkoła ta w 1608 roku uzyskała status kolonii akademickiej Akademii Krakowskiej, z której rekrutowano lwowskich nauczycieli. W XVIII wieku jej miejsce zajęło *Gymnasium Academicum*, w ramach którego wykładano filozofię do 1784 roku oraz w latach 1805–1817. Gimnazjum Akademickie zostało następnie przekształcone w połowie XIX wieku na C.-K. Akademickie Wyższe Gimnazjum, a w roku 1918 – na Gimnazjum im. Stefana Batorego.

Wychowankiem Szkoły Metropolitalnej, a później jej profesorem logiki był Adam Burski, autor dzieła *Dialectica Ciceronis* (1604). Kształcił się w niej również przyszły wybitny logik Marcin Śmiglecki, autor wziętego w swoim czasie podręcznika *Logica* (1618). Dla dziejów filozofii lwowskiej nie bez znaczenia jest fakt, że Gimnazjum Akademickie ukończyli trzech wybitni filozofowie lwowscy: Władysław Witwicki (w 1896 roku), Kazimierz Ajdukiewicz (w 1908 roku) oraz

3. Grzegorz z Sanoka

4. *Dialectica Ciceronis*
Adama Burskiego

5. Marcin Śmiglecki

Roman Ingarden (w 1911 roku); Ajdukiewicz był następnie przez sześć lat (1919–1925) nauczycielem w Gimnazjum Batorego.

2. KOLEGIUM JEZUICKIE (1608–1773)

W dziejach nauczania filozofii w lwowskim Kolegium Jezuickim można wydzielić trzy fazy.

(a) Faza pierwsza: lata 1608–1661.

W 1613 roku w programie Kolegium znalazł się kurs filozofii, obejmujący logikę, metafizykę (a w jej obrębie problematykę ontologiczną i epistemologiczną) oraz etykę. Podstawą programu nauczania filozofii, wspólnego dla wszystkich europejskich kolegiów jezuickich, było *Ratio studiorum* (1599). W Kolegium była też wykładana teologia

ó. Siedziba lwowskiego Kolegium Jezuckiego

moralna. W roku 1552 roku papież Juliusz III zgodził się na nadawanie stopnia doktora filozofii w kolegiach jezuickich – a więc i w kolegium lwowskim.

(b) Faza druga: lata 1661–1758.

W 1661 roku król Jan Kazimierz ogłosił akt przekształcający kolegium w akademię (uniwersytet) – i chociaż akt ten nigdy nie uzyskał wymaganego prawem zatwierdzenia przez Sejm Rzeczypospolitej, nazwa „akademia” była używana nawet w oficjalnych dokumentach. Prawo do nadawania stopnia doktora filozofii przez Kolegium-Akademię potwierdził papież Aleksander VII.

W 1749 roku utworzono Konwikt Szlachecki (*Collegium Nobilium*) dla młodzieży świeckiej (tzw. eksternów). W ramach *Collegium* filozofii nauczano przez dwa lata. Wykorzysty-

7. Ignacy Krasicki

wano m.in. podręcznik *Compendiaria logicae, meaphysicae et physicae institutio*, którego autorem był węgierski jezuita Pál Makó. Program czteroletnich studiów dla duchownych obejmował teologię moralną.

W uczelni lwowskiej był początkowo jeden profesor (tak było na pewno w 1677 roku), a następnie dwóch profesorów filozofii (od 1686 roku). Wychowankiem Kolegium-Akademii w tym okresie był Ignacy Krasicki – poeta, ale i subtelny moralista, który kształcił się we Lwowie w latach 1743–1750.

(c) Faza trzecia: lata 1758–1773.

W 1758 roku akt Jana Kazimierza został potwierdzony przez króla Augusta III. W pełnym kolegium jezuickim (*studium universale*) obowiązywał wtedy trzyletni kurs filozofii, obejmujący m.in. logikę oraz metafizykę z etyką. Zgodę na prowadzenie wykładów z filozofii w Kolegium Lwowskim wyraził papież Klemens XIII w roku 1759. Filozofia wykładana

była w duchu Arystotelesowskim: studiowano m.in. łaciński przekład *Organonu*. Słuchaczami studiów filozoficznych była młodzież świecka. Kurs logiki obejmował następującą problematykę: pojęcie, sąd, rozumowanie, klasyfikacja, metoda dedukcyjna; w obrębie metafizyki uwzględniano problematykę duszy, bytu, istnienia i Boga.

W Kolegium istniały katedra filozofii moralnej i katedra filozofii. Oto lista wykładowców, jaką udało się zrekonstruować na podstawie różnych dokumentów (w nawiasach – lata zajmowania katedry, niekiedy niestety tylko hipotetyczne):

- Tomasz Wroniawski (1616–1618);
- Marcin Zalewski (1618/1619, 1620/1621);
- Tomasz Elżanowski (1621–1624 w konwiktach dla świeckich; 1629–1631 w konwiktach dla duchownych);
- Stanisław Śmiałkowicz (1626–1629);

8. *Scrutinium veritatis fidei*
Jana Hackiego

- Szymon Kwapich (1637–1640);
- Stanisław Koprowski (1648/1649);
- Jan Franciszek Hacki (1672/1673);
- Jerzy Gengell (1687–1693, katedra filozofii; 1693–1704, katedra teologii moralnej);
- Kazimierz Ostrowski (1699–1701);
- Józef Glower (1743–1745, 1749–1764);
- Jan Kowalski (1744–1746);
- Stanisław Chyczewski (1750–1774);
- Florian Śmigielski (1756–1759);
- Grzegorz Piramowicz (1770–1773).

Spośród wymienionych profesorów na wyróżnienie zasługują czterej: Elżanowski, autor m.in. *Positiones philosophicae* (1623), Gengell, autor m.in. *Defensio Aristotelis et philosophiae peripateticae* (1715), Ostrowski, autor *Singularae universae*

9. Grzegorz Piramowicz

rationalis scientiae controversiae (1722) oraz Kowalski, autor m.in. *Rozmowy o filozofii* (1746) i *Philosophia peripatetica* (1749). Najbardziej znany jest oczywiście Piramowicz, ale nie jako filozof, lecz jako reformator szkolnictwa w Polsce.

3. LATA 1773–1817

Działalność Kolegium przerwała kasata zakonu jezuitów w 1773 roku. Przez kolejne trzy lata działała we Lwowie szkoła o charakterze licealnym. Następnie władze austriackie powołały Akademię Szlachecką. Dla filozofii nie przyniosło to żadnych istotnych zmian: nadal słuchaczy obowiązywały zajęcia z metafizyki i logiki; w Akademii doszły wykłady z etyki. Zajęcia z filozofii prowadził Czech – Wit Vrecha.

W latach 1784–1805 działał we Lwowie Uniwersytet Józefiński (zwany też „Uniwersytetem Cesarza Józefa II”).

Wykładali w nim filozofię:

- Wit Vrecha (1784–1805);
- Piotr Łodij (1784–1802);
- Jan Ławrowski (1802–1805).

Vrecha prowadził wykłady na podstawie podręczników Johanna Federa, m.in. *Institutiones logicae et metaphysicae*, a Łodij na podstawie podręcznika Friedricha Christiana Baumeistera *Institutiones philosophiae rationalis*. Nb. Łodij i Ławrowski byli – jak się wtedy mówiło – Rusinami i wykładali po rusku (ukraińsku); ten pierwszy przełożył podręcznik Baumeistera na język cerkiewno-słowiański (1790).

Natomiast wykładowcami teologii moralnej byli:

- Andrzej Pawłowicz (przed 1796);
- Bernard Domosławski (od 1796);
- Michał Szankowski (ok. 1802).

10. Piotr Łodij

11. Jan Ławrowski

Spośród nich szerzej znany był jedynie Domosławski – jako autor dziełka *Mędrzek w prawdziwej swojej postaci na publiczny widok wystawiony* (1786).

W latach 1805–1817 we Lwowie ponownie działało jedynie liceum. Filozofię wykładali w nim:

- Wit Vrecha (1805–1808);
- Jan Ławrowski (1809);
- Michał Wacław Voigt (1811–1813);
- Mikołaj Napadiewicz (w 1836 zmienił nazwisko na: Więckowski) (1809/1810, 1814–1817).

Filozofia nauczana była z podręcznika *Elementa philosophiae* Josepha Calasanza Likawetza. Spośród wymienionych wykładowców jedynie Voigt, Czech piszący po niemiecku, ma na swoim koncie publikacje filozoficzne – i to liczne.

Z kolei w Studium Teologicznym wykładowcami teologii moralnej byli:

- Jan Ławrowski (1805–1815) – teologia moralna (po rusku);
- Deodat Maramarosz (1808–1819) – teologia moralna po grecku, łacinie i ormiańsku;
- Józef Jaryna (1815–1817);
- Kajetan Żmigrodzki (1816–1817).

Poza wspomnianym już wcześniej Ławrowskim – także Jaryna był Rusinem; natomiast Maramarosz – był z pochodzenia Ormianinem.

4. CESARSKO-KRÓLEWSKI UNIWERSYTET FRANCISZKAŃSKI (*UNIVERSITAS FRANCISCEA*) (1817–1918)

W 1817 roku nastąpiła reaktywacja Uniwersytetu Józefińskiego – a właściwie przemianowanie Liceum na *Universitas Franciscea* (nazywane również „Uniwersytetem Cesarza

12. Siedziba lwowskiego Uniwersytetu Franciszkańskiego

Franciszka”). W 1849 roku przekształcono Wydział Filozofii tego uniwersytetu z wydziału przygotowawczego na wydział kształcący samodzielnie studentów.

Na Wydziale Filozofii co najmniej wykłady prowadzone były po niemiecku i według niemieckich podręczników: filozofia teoretyczna (na I roku) i filozofia moralna (na II roku) według wiedeńskiego *Lehrbuch der Philosophie* (1835), prawdopodobnie autorstwa Likawetza, a historia filozofii według *Auszug des Wissenswürdigsten aus der Geschichte der Philosophie* (1836) autorstwa Johanna Lichtenfelsa; natomiast podręcznikiem do wykładanej po łacinie teologii moralnej (na III roku) była *Theologia moralis* (1841) Josepha Ambrosiusa Stapfa.

W drugiej połowie XIX wieku nastąpił stopniowy proces polonizacji uniwersytetu. W 1848 roku zezwolono docentom na wykłady po polsku, ale po paru miesiącach zezwolenie cofnięto i powrócił język niemiecki jako język wykładowy. W 1871 roku wydano ponownie zgodę na prowadzenie wykładów po polsku, a także rusku. W 1879 roku pozwolono

na rygoroza doktorskie po polsku lub – gdy życzył sobie tego egzaminowany i gdy w tym języku mówili wszyscy profesorowie – po niemiecku lub rusku.

A oto lista lwowskich profesorów filozofii z tego okresu (z pominięciem tych, którzy byli jedynie adiunktami) – z Wydziału Filozoficznego, Wydziału Teologii i Wydziału Prawa.

Na Wydziale Filozoficznym pracowali profesorowie:

- Mikołaj Napadiewicz-Więckowski (1817–1825);
- Franciszek Stroński (1825–1828 jako adiunkt, 1834–1837 jako zastępca profesora);
- Marcelli Horak (1828–1830);
- Mikołaj Lipiński (1837/1838 jako adiunkt, 1848–1871);
- Ignacy Jan Hanusz (1839–1847);
- Euzebiusz Czerkawski (1843–1846 jako adiunkt, 1871–1892);

13. Franciszek Stroński

14. Euzebiusz Czerkawski

15. Julian Ochorowicz

- Julian Ochorowicz (1885–1895 jako docent prywatny);
- Aleksander Raciborski (1885–1891 jako docent prywatny, 1891–1895);
- Kazimierz Twardowski (1895–1918);
- Aleksander Skórski (1895–1902);
- Wojciech Dzieduszycki (1896–1909);
- Witold Rubczyński (1902–1909 jako docent prywatny);
- Mściśław Wartenberg (1903–1918);
- Władysław Witwicki (1904–1917 jako docent prywatny);
- Jan Łukasiewicz (1906–1915 jako docent prywatny).

Na Wydziale Teologii – byli to:

(a) wykładowcy teologii moralnej:

- Kajetan Żmigrodzki (1817–1830);
- Deodat Maramorosz (1817–1819);

16. Benedykt Lewicki

- Benedykt Lewicki (w 1849 zmienił nazwisko na: Rawicz-Lewicki) (1817–1850);
 - Ludwik Malinowski (1851–1865, początkowo jako adiunkt);
 - Wojciech Filarski (1865–1869 jako zastępca profesora, 1869–1894);
 - Adam Gerstmann (1910–1918);
- (b) wykładowcy filozofii chrześcijańskiej:
- Józef Laskowski (1892–1894 jako docent prywatny);
 - Leon Wałęga (1894–1901);
 - Stanisław Narajewski (1893/1894 jako adiunkt, 1894–1899 jako zastępca profesora, 1899–1918);
 - Stefan Juryk (1897/1898 jako zastępca profesora);
 - Jan Żukowski (1897–1899 jako adiunkt, 1899–1904 jako zastępca profesora, 1894–1908);
 - Kazimierz Wais (1908–1918).

17. Stanisław Narajewski

18. Kazimierz Wais

19. Gustaw Roszkowski

Na Wydziale Prawa filozofię prawa wykładał Gustaw Roszkowski (1880–1888 jako zastępca profesora, 1888–1914), autor programowej pracy *O istocie i znaczeniu filozofii prawa* (1871).

Warto zauważyć, że na liście tej jest tylko czterech nie-Polaków (mianowicie Czech Hanusz oraz Rusini: Czerkawski, Rawicz-Lewicki i Juryk, ten ostatni o wyraźnie antypolskim nastawieniu) – co dobrze ilustruje wspomnianą wyżej polonizację Uniwersytetu Lwowskiego – i że dwóch profesorów (Lipiński i Gerstmann) – to byli rodowici lwowianie.

Jeśli chodzi o Wydział Filozoficzny, to o profesorach Raciborskim, Skórskim, Twardowskim, Dzieduszyckim i Wartenbergu oraz o docentach Rubczyńskim, Witwickim i Łukasiewicz – będzie szczegółowiej mowa niżej, w rozdziale II. Spośród wcześniejszych wykładowców do wybitniejszych należeli Lipiński i Ochorowicz – obaj zresztą specjalizujący się w psychologii: pierwszy wydał *Zarys antropologii psychicznej, czyli psychologii empirycznej* (1867), drugi – w okresie przedlwowskim i lwowskim opublikował m.in. *Jak należy badać duszę – czyli o metodzie badań psychologicznych* (1869), *Wstęp i pogląd ogólny na filozofię pozytywną* (1872), *Z dziennika psychologa* (1876), pozycja, która, nawiasem mówiąc, zrobiła wielkie wrażenie na młodym Twardowskim, i *O sugestii myślowej* (1887).

Jeśli chodzi o Wydział Teologii, to na czoło wysuwali się w tym okresie Narajewski i Wais – pierwszy jako autor książki *Moralność chrześcijańska a etyka najnowsza* (1901), drugi jako autor m.in. czterotomowej *Psychologii* (1902–1903) oraz niedokończonej *Kosmologii, czyli filozofii przyrody* (1907).

Dodajmy, że problematyką filozoficzną zajmowali się w tym okresie profesorowie, którzy nie wykładali filozofii: Antoni Małecki (literaturoznawca), Edmund Biernecki (lekarz), Władysław Szumowski (lekarz, który *nb.*

20. Władysław Kozłowski

prowadził w latach 1908–1919 na Wydziale Lekarskim zajęcia z filozofii medycyny), Karol Frenkel (bibliotekarz), Franciszek Kazimierz Smolka (kustosz Biblioteki Uniwersyteckiej) i Stefan Błachowski (w latach 1913–1919, z przerwą na udział w I Wojnie Światowej – najpierw asystent, a potem docent prywatny psychologii).

Nie można też nie wspomnieć o roli opiniotwórczej, jaką odgrywał mieszkający we Lwowie w końcu XIX wieku wybitny filozof pozaakademicki – wspomniany we *Wstępie* Władysław Kozłowski.

5. UNIwersYTET JANA KAZIMIERZA (1918–1939)

W roku 1918, w wolnej Polsce, Uniwersytet Lwowski został przekształcony w Uniwersytet Jana Kazimierza. Struktura

21. Siedziba Uniwersytetu Jana Kazimierza

administracyjna Uniwersytetu podlegała w tym czasie licznym zmianom. Najważniejszą z nich było wspomniane już wyodrębnienie z Wydziału Filozoficznego w 1924 roku Wydziału Humanistycznego i Matematyczno-Przyrodniczego.

Ponadto powstałe w 1896 roku Seminarium Filozoficzne przekształciło się w roku 1928 w Zakład Filozoficzny (przejściowo w roku 1931/1932 miało status Instytutu Filozoficznego). Współkierowali nim: Twardowski (1896–1930), Skórski (1897–1899), Wartenberg (1903–1911 i 1920–1930), a następnie Ajdukiewicz (1928–1939) i Ingarden (1933–1939). Dzielono je – w zależności od stanu kadrowego – na oddziały: A (Twardowski, a po jego odejściu Ajdukiewicz), B (Wartenberg, a po jego odejściu Ingarden) i C (Ajdukiewicz w latach 1928–1932), które zwyczajowo nazywano: Katedrą Filozofii I, Katedrą Filozofii II i Katedrą Filozofii III.

Filozofia – jak i w poprzednim okresie – wykładana była przede wszystkim na Wydziale Filozoficznym, a następnie na wyodrębnionym z niego Wydziale Humanistycznym.

A oto lista wykładowców filozofii na tym wydziale (tym razem obejmująca także asystentów/adiunktów) w okresie międzywojennym:

- Kazimierz Twardowski (1918–1930);
- Mściław Wartenberg (1918–1933);
- Daniela Tennerówna-Gromska (1918–1923 jako asystentka);
- Tadeusz Czeżowski (1920–1923 jako docent prywatny);
- Mieczysław Kreutz (1920–1927 jako asystent, 1927–1934 jako docent prywatny, 1934–1939);
- Kazimierz Ajdukiewicz (1921–1925 jako docent prywatny, 1928–1939);
- Tadeusz Witwicki (1923–1928 jako asystent);
- Helena Słoniewska (1924–1926 jako asystentka);
- Roman Ingarden (1924–1927 jako docent prywatny, 1933–1939);
- Izydora Dąmbska (1925–1930 jako asystentka);
- Maria Kokoszyńska-Lutmanowa (1930–1933 jako asystentka);
- Seweryna Łuszczewska-Romahnowa (1932–1939 jako asystentka);
- Stefan Świeżawski (1934–1936 jako asystent);
- Władysław Bednarowski (1935–1939 jako asystent);
- Zygmunt Schmierer (1935–1936 jako asystent-wolontariusz);
- Ludwik Borkowski (1936–1938 jako asystent);
- Salomon Igel (1939).

Prawdziwą nowością było utworzenie na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Zakładu Logiki, którym kierował w latach 1930–1939 Leon Chwistek.

22. Jan Stepa

Na Wydziale Teologii – jak poprzednio – wykładano teologię moralną i filozofię chrześcijańską. Teologię moralną wykładali:

- Adam Gerstmann (1918–1939);
- Stanisław Narajewski (1920–1933).
- Natomiast wykładowcami filozofii chrześcijańskiej byli:
- Kazimierz Wais (1918–1928);
- Jan Stepa (1929–1930 jako docent prywatny, 1931–1931);
- Stefan Skibniewski (1936–1939).

Problematyką filozoficzną zajmowali się ponadto w Uniwersytecie Jana Kazimierza m.in.: Marian Smoluchowski (fizyk), Stanisław Łempicki (historyk oświaty i szkolnictwa) oraz Kazimierz Sośnicki i Bogdan Suchodolski (teoretycy pedagogiki).

Wreszcie na Wydziale Ogólnym Politechniki Lwowskiej w latach 1923–1929 dzieje filozofii na tle historii nauk

przyrodniczych, logikę i teorię stosunków wykładał Zygmunt Zawirski.

Wszyscy filozofowie z powyższej listy byli Polakami, przy czym troje z nich (Igel i Schmierer oraz po ojcu Gromska) miało pochodzenie żydowskie i troje (Gromska, Dąbska i Kreutz) było lwowianami z urodzenia.

Twórczość filozofów z Wydziału Filozoficznego (z okresu zarówno przed podziałem, jak i po podziale) Uniwersytetu Lwowskiego oraz twórczość Chwistka – jak już wyżej wspomnieliśmy – zostanie omówiona w rozdziale II. Spośród filozofów z uniwersyteckiego Wydziału Teologii na wyróżnienie zasługują: Stepa, autor m.in. książek *Neokantowskie próby realizmu a neotomizm* (1927) i *Poznawalność świata rzeczywistego w oświeceniu św. Tomasza* (1930), oraz Skibniewski, autor *Theologie der Mechanik* (1928) i *Kausalität* (1930).

Uniwersytet Jana Kazimierza przestał istnieć w 1939 roku. Jednakże w latach wojennych niektórzy wykładowcy kontynuowali nauczanie w ramach Uniwersytetu Podziemnego. Tajne wykłady z filozofii prowadzili m.in. Ajdukiewicz, Dąbska, Skibniewski i Sośnicki.

Złota epoka filozofii
we Lwowie

Rozdział II

Sylwetki filozofów Uniwersytetu Lwowskiego

UWAGI WSTĘPNE

Poniżej przedstawione zostaną sylwetki filozofów Uniwersytetu Lwowskiego z lat 1895–1939. Rok 1895 jest *terminus post quem* z dwóch powodów. Po pierwsze, jest to rok, w którym zatrudnionych było dwóch filozofów (na dwóch katedrach filozofii); rok później utworzono trzecią katedrę, przy czym tylko przez dwa stosunkowo krótkie okresy obsadzone były wszystkie trzy katedry. Po drugie, w 1895 roku został zatrudniony w Uniwersytecie Lwowskim twórca Szkoły Lwowsko-Warszawskiej – Twardowski.

Przez „filozofów Uniwersytetu Lwowskiego” rozumiemy wyłącznie filozofów, którzy byli na tej uczelni zatrudnieni. Nie sposób uwzględnić tu wszystkich filozofów związanych z Uniwersytetem Lwowskim w tym czasie, np. studentów lub doktorantów, choć było wśród nich – jak się później okazało – wiele osób wybitnych.

Potrzebne są jeszcze pewne wyjaśnienia terminologiczne.

Przed XIX wiekiem każdego wykładowcę filozofii nazywano profesorem. W XIX wieku na stanowisko profesora mógł zostać mianowany wyłącznie ktoś, kto uzyskał habilitację, przy czym po uzyskaniu *venia legendi* zostawało się zwykle na kilka lat docentem prywatnym, tj. wykładowcą nieopłacanym. Pewną furtką była możliwość zatrudnienia

doktora filozofii na stanowisku zastępcy profesora – bez habilitacji. Były dwa „stopnie” profesury uniwersyteckiej: nadzwyczajna i zwyczajna. Zajęcia z filozofii prowadzili także młodszy (niekoniecznie wiekiem) pracownicy naukowcy, tytułowani „asystentami”, „adiunktami” lub „suplentami”.

Z kolei „seminarium” na przełomie XIX i XX wieku oznaczało jednostkę organizacyjną w ramach wydziału, której kierownikiem był profesor, mający do pomocy asystenta – niekiedy „dzielonego” z innym seminarium; w wypadku więcej niż jednej katedry filozofii ich kierownicy „dzielili” się także samym seminarium (stąd mówiło się o oddziałach seminarium).

W omawianym okresie główną postacią filozofii uniwersyteckiej we Lwowie był Twardowski. Rozpoczął swą służbę uniwersytecką w roku 1895 i od razu doprowadził do powstania Seminarium Filozoficznego, kierując jednym z jego oddziałów nieprzerwanie do emerytury w 1930 roku. Obok niego najdłużej katedrę miał Wartenberg, jednakże na jego pracę kładły się cieniem problemy osobiste (przede wszystkim przewlekła choroba). Tak się złożyło, że inni filozofowie tego okresu działali we Lwowie stosunkowo krótko, a ich kariery przerywały albo sprawy zdrowotne (jak u Skórskiego), albo inne obowiązki (np. u Raciborskiego, Dzieduszyckiego i Rubczyńskiego), albo wypadki wojenne (jak u Ajdukiewicza i Ingardena).

Rozdział niniejszy dzielimy na dwa punkty.

W punkcie (A) przedstawiamy sylwetki 11 filozofów, którzy byli profesorami lub docentami prywatnymi na Wydziale Filozofii (a później na Wydziale Humanistycznym) Uniwersytetu Lwowskiego w okresie 1895–1939; uzupełniamy tę listę sylwetką Raciborskiego, który jest swego rodzaju łącznikiem tego i poprzedniego okresu, oraz sylwetką Chwistka, który był co prawda profesorem Wydziału Matematyczno-Fizycznego, ale zainteresowania naukowe

przesądzałą o jego niewątpliwą przynależności do grona filozofów (skądinąd Chwistek czynił różne zabiegi, żeby przenieść się na Wydział Humanistyczny). Razem daje to więc sylwetki 13 filozofów z habilitacją.

W punkcie (B) przedstawiamy sylwetki 11 asystentów-filozofów, którzy przewinęli się przez lwowskie Seminarium Filozoficzne, oraz tych, którzy pozostawali pod filozoficzną „kuratelą” Seminarium Pedagogicznego i Seminarium Psychologicznego. Wiele spośród tych osób kontynuowało później kariery profesorskie w innych uczelniach. Uderza przy tym fakt, że z jednej strony prawie wszyscy asystenci to były kobiety (z doktoratami), a z drugiej strony, że żadna kobieta do końca omawianego okresu nie uzyskała habilitacji (niektóre z nich habilitowały się za to wkrótce po wojnie, ale już oczywiście poza Lwowem).

W ramach każdej z tych dwóch kategorii filozofowie są uporządkowani chronologicznie – według daty urodzenia.

A. PROFESOROWIE I DOCENCI PRYWATNI

1. Aleksander Raciborski

Aleksander Raciborski¹ herbu Rawa urodził się 27 lutego 1845 roku w Czernelicy, w rodzinie ziemiańskiej, jako syn Napoleona Jana i Teresy Cecylii z Czyżów. Początkowo uczęszczał do gimnazjum w Stanisławowie, z którego został wydalony z powodu działalności konspiracyjnej. Ukończył gimnazjum we Lwowie, a następnie odbył studia w Uniwersytecie Lwowskim, uzyskując w 1883 roku doktorat z filozofii na podstawie pracy *Etyka Spinozy krytycznie rozbrana i z tegoczesnym materializmem zestawiona*.

¹ Dane biograficzne przytaczamy za: Kopciuch (2011).

23. Aleksander Raciborski

W roku 1885 Raciborski uzyskał habilitację za rozprawę *Podstawy teorii poznania w Systemie logiki dedukcyjnej i indukcyjnej J. S. Milla*. W latach 1885–1886 podróżował naukowo do paryskiej Sorbony, a w roku 1890 do Uniwersytetu Wiedeńskiego. Prowadził następnie we Lwowie jako docent prywatny wykłady z historii filozofii, estetyki i etyki. W 1891 roku uzyskał profesurę nadzwyczajną. W latach 1894–1895 był członkiem państwowej komisji egzaminacyjnej dla kandydatów na nauczycieli szkół gimnazjalnych i realnych. W 1895 roku zrezygnował z katedry uniwersyteckiej, jednak zachował tytuł profesora nadzwyczajnego i wykladał dalej jako docent prywatny.

Raciborski był przede wszystkim ziemianinem. Gospodarował początkowo w Czernelicy, następnie w nabytym w 1876 roku Czerteżu (powiat żydaczowski), zasiadał przy tym w radach powiatowych w Horodence (1873), a potem w Żydaczowie (1877–1881). Został również posłem do ga-

licyjskiego Sejmu Krajowego IV kadencji (1877–1882). Po odejściu z uniwersytetu prowadził majątek ziemski w Spasowie w powiecie sokalskim. Był m.in. członkiem Rady Powiatu w Sokalu i powtórnie został wybrany na posła do galicyjskiego Sejmu Krajowego na IX kadencję (1909–1913). Pełnił także funkcję przewodniczącego Towarzystwa Szermierzy we Lwowie.

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie od momentu jego powstania w 1904 roku.

Dwukrotnie żonaty – z pierwszą żoną, Emilią z Kalinowskich, nie miał dzieci; natomiast z Anielą z Szymanowskich miał dwóch synów i trzy córki. Zmarł 28 grudnia 1920 roku we Lwowie.

Zajmował się wszystkimi działami filozofii, do której zaliczał: psychologię, logikę, metafizykę, epistemologię, etykę i estetykę. Chociaż nie powiodły się jego plany opracowania całościowego systemu filozofii, pozostawił po sobie wiele studiów teoretycznych i krytycznych. Najważniejsze jego prace, poza doktoratem (Lwów 1882) i habilitacją (Lwów 1886), to: *Nauka filozofii oraz rozkład systematyczny jej gałęzi pojedynczych* (Warszawa 1885), *Hipnotyzm* (Lwów 1887), *Historia i psychologia szermierki* (Lwów 1894), *Podręcznik do historii filozofii* (Lwów 1901) oraz *Ogólny zarys systemu filozofii*. T. I (Lwów 1902).

2. Wojciech Dzieduszycki

Wojciech hrabia Dzieduszycki² urodził się 13 lipca 1848 roku w Jezupolu koło Stanisławowa, jako syn Władysława i Antoniny z Mazarskich. Po okresie edukacji domowej Dzieduszycki ukończył prestiżowe gimnazjum *Theresianum* w Wiedniu

² Jeśli nie podano inaczej, dane biograficzne pochodzą z: Jakubec (2009).

24. Wojciech Dżieduszycki

i podjął studia w Uniwersytecie Wiedeńskim. W 1871 roku otrzymał tam doktorat z filozofii; rok później ukończył również studia prawnicze. Był prezesem „Ogniska” – stowarzyszenia polskich studentów w Wiedniu.

Dżieduszycki dużo podróżował; zwiedził większość krajów Europy, m.in. poznając arcydzieła sztuki i architektury europejskiej. W 1873 roku poślubił swą daleką kuzynkę, Sewerynę Dżieduszycką, z którą miał dwójkę dzieci – Antoninę i Władysława Jakuba.

Był osobą wszechstronną, a karierę naukowca i literata łączył z karierą polityczną. Przez większość życia pełnił różne funkcje w życiu publicznym. Jako polityk rozpoczął od członkostwa w Radzie Powiatowej w Stanisławowie (1874) i w Radzie Powiatowej w Tłumaczu (1874). W 1876 roku został posłem do Sejmu Krajowego, a później członkiem wiedeńskiej Rady Państwa (1879).

W 1885 roku zrezygnował z mandatu i na 10 lat poświęcił się głównie pracy naukowej³. W roku 1893 złożył do Rady Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Lwowskiego wniosek o habilitację „na podstawie załączonego dyplomu doktorskiego, godności członka korespondenta Akademii Umiejętności w Krakowie⁴, [...] załączonej rozprawy drukowanej pod tytułem *Roztrząsania filozoficzne o podstawach pewności ludzkiej*, drukowanych artykułów o treści filozoficznej w *Listach czytelnika*, tudzież złożonego dzieła *Zarys dziejów wyobrażeń moralnych*”. Wniosek został rozpatrzony pozytywnie: w roku 1894 Dzieduszycki uzyskał habilitację na podstawie wspomnianych *Roztrząsań* i został docentem prywatnym historii filozofii, etyki i estetyki. Do swoich obowiązków dydaktycznych podchodził jednak dość nonszalancko – podobno seminaria odbywał w kawiarniach lub w pokoju hotelowym. Ostatecznie po kilku latach zrezygnował z wykładów, chociaż cieszyły się one sporą popularnością.

W roku 1895 Dzieduszycki powrócił do polityki. Zasiadał ponownie w Radzie Państwa, został tajnym radcą dworu z tytułem „ekscelencji” (1898). Był wiceprezesem (od 1900), a następnie prezesem Koła Polskiego (1904–1906); parlamentarną grupę Dzieduszyckiego nazwano „Ateńczykami”. W roku 1906 został ministrem do spraw Galicji

³ Ten zwrot ku pracy naukowej zbiegł się z pojawieniem się w domu Dzieduszyckich młodego Kazimierza Twardowskiego, który został nauczycielem domowym dzieci hrabiego. Nie jest wykluczone, że to młodzieńczy zapal i talent młodego guwenera skłonił Dzieduszyckiego do intensywniejszego zajęcia się badaniami naukowymi.

⁴ Jak podaje *Kronika Zarządu Akademii Umiejętności*, Dzieduszycki został w 1875 roku członkiem przybranym Komisji Archeologicznej Wydziału Historyczno-Filozoficznego; natomiast według *Kroniki Akademii Umiejętności* w 1887 roku Akademia wybrała go na członka korespondenta Wydziału Filologicznego.

w gabinecie Maxa Vladimira Becka; urząd złożył w roku 1907. W 1907 roku otrzymał Order Żelaznej Korony I klasy.

Dzieduszycki był również prezesem Krajowego Towarzystwa Archeologicznego (1881–1892), zastępcą przewodniczącego Rady Wykonawczej Macierzy Polskiej (1888–1895); wiceprezesem Koła Literacko-Artystycznego we Lwowie (1894–1895) oraz członkiem Rady Szkolnej Krajowej (1895–1904).

Zmarł 23 marca 1909 roku w Wiedniu.

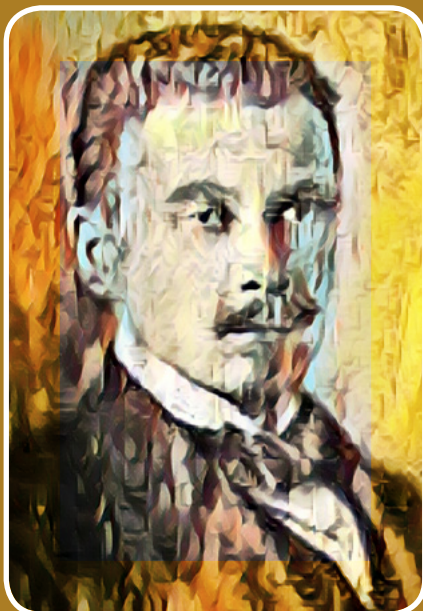
Był postacią niezwykle barwną: przez jednych był uwielbiany, a przez innych uważany za mniej lub bardziej szkodliwego dziwaka. Zwracał uwagę osobliwym wyglądem i zachowaniem, interesował się też spirytyzmem i twierdził, że w chwilach transu przemawia przez niego duch Słowackiego lub Krasińskiego. Pozostawił po sobie cenną twórczość naukową i literacką, a swoją działalnością przysłużył się bardzo sprawie polskiej.

Najważniejsze jego publikacje filozoficzne, poza rozprawą habilitacyjną (Lwów 1892), to: *Wykłady o pierwszej filozofii* (Warszawa 1880), *O wiedzy ludzkiej* (Lwów 1895), *Mesjanizm polski a prawda dziejów* (Kraków 1901) oraz wydane pośmiertnie: *Dokąd nam iść wypada?* (Lwów–Brody 1910) i *Historia filozofii*. T. 1: *Historia starożytna* (Brody 1914).

3. Aleksander Skórski

Aleksander Skórski⁵ urodził się 8 czerwca 1851 roku w Stanisławowie. Ukończył Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie, po czym zapisał się na Uniwersytet Lwowski, początkowo na Wydział Prawa. Wkrótce jednak przeniósł się na Wydział Filozoficzny, gdzie studiował filozofię, historię i nauki matematyczno-przyrodnicze. Doktorat uzyskał

⁵ Biogram został oparty na: Maciołek (2011).

25. Aleksander Skórski

w 1873 roku na podstawie pracy *O filozofii Jana Śniadeckiego*, napisanej pod kierunkiem Euzebiusza Czerkawskiego. W roku 1890 opublikował rozprawę *Jan Śniadecki wobec współczesnej metafizyki niemieckiej i dzisiejszych dążeń filozoficznych krytycznie przedstawiony*, która stała się podstawą jego habilitacji zatwierdzonej 18 września 1892 roku. Od roku 1892 rozpoczął w Uniwersytecie Lwowskim wykłady jako docent prywatny. W roku 1895 otrzymał profesurę nadzwyczajną filozofii (mianowanie przez cesarza nastąpiło 25 kwietnia tego roku), a trzy lata później profesurę zwyczajną. Od roku 1898 współprowadził z Twardowskim Seminarium Filozoficzne.

Niestety kariera Skórskiego we Lwowie została przerwana wskutek nasilającej się choroby psychicznej. Zgodnie z diagnozą lekarską z 1901 roku był to rodzaj obłąkania neurastenicznego. W lwowskim Zakładzie Kulparkowskim dla

psychicznie chorych przebywał zresztą kilkakrotnie (1875, 1876, 1900/1901). W związku z tą chorobą Skórki porzucił profesurę w Uniwersytecie Lwowskim.

Był jednak w życiu Skórskiego drugi epizod akademicki. Po powrocie do zdrowia w 1907 roku został powołany na Katedrę Historii Filozofii w Sofii. Wykładał tam historię filozofii i pedagogikę. Z Sofii powrócił do Lwowa, gdzie nadal pracował naukowo, publikując m.in. w *Przeglądzie Filozoficznym*.

Zmarł 13 listopada 1928 roku we Lwowie.

Skórski zajmował się filozofią i jej historią oraz pedagogiką. Filozofię rozumiał jako teorię wiedzy, której funkcją jest tłumaczenie genezy i rezultatów poznania. Do filozofii zaliczał logikę (szeroko rozumianą), metafizykę i etykę, a także teorię religii i pedagogikę. Uprawiał również dydaktykę filozofii i logikę zarówno na poziomie wyższym, jak i gimnazjalnym.

Najważniejszą jego pracą, poza rozprawą doktorską (Poznań 1873) i habilitacyjną (Lwów 1890), jest *Filozofia jako nauka akademicka* (Lwów 1893).

4. Witold Rubczyński

Witold Maurycy Jan Rubczyński⁶ urodził się 28 maja 1864 roku we Lwowie. Jego ojcem był Władysław, komisarz sądowy, właściciel posiadłości w Radziechowie koło Lwowa, a matką Maria z d. Białecka. Rubczyński uczył się początkowo w szkole publicznej we Lwowie, później kontynuował naukę prywatnie. Maturę zdał w Nowym Sączu, a w 1882 roku rozpoczął studia w Uniwersytecie Jagiellońskim, m.in. pod kierunkiem Stefana Pawlickiego i Stanisława

⁶ Por. Popowski (2006) i Polak (2011).

26. Witold Rubczyński

Tarnowskiego. W 1867 roku udał się wraz z grupą kierowaną przez Stanisława Smolkę na wyprawę naukową do Rzymu, gdzie uczestniczył w badaniach dokumentów związanych z historią Polski, zachowanych w Archiwach Watykańskich.

Po powrocie do Krakowa Rubczyński obronił w 1887 roku doktorat na podstawie rozprawy *O pojęciu duszy u Arystotelesa i Lotzego* (tekst rozprawy nie zachował się); promotorem był Stefan Pawlicki. Wyjechał następnie na stypendium do Lipska i Drezna, gdzie zetknął się m.in. z Wilhelmem Wundtem i Alexem Springerem.

Rubczyński odbył również w Wiedniu studia prawnicze, które ukończył w roku 1895, a następnie 28 listopada uzyskał w Uniwersytecie Jagiellońskim dyplom doktora administracji i prawa. Ożenił się z Jadwigą z d. Czermińską, z którą przyjechał do Lwowa, gdzie podjął służbę administracyjno-polityczną w Lwowskiej Prokuraturii Skarbu.

Przez 15 lat pobytu we Lwowie Rubczyński łączył obowiązki urzędnicze z pracą naukową. W roku 1902, na podstawie rozprawy „*Studia neoplatońskie*”, wydanej w 1900 roku w *Przeglądzie Filozoficznym*, habilitował się w Uniwersytecie Lwowskim i został docentem prywatnym, a w roku 1909 profesorem nadzwyczajnym. Ze względu na konieczność łączenia obowiązków z pracą biurową swoje wykłady uniwersyteckie rozpoczynał o godzinie 7 rano. Wykładał historię filozofii starożytnej i średniowiecznej, a także historię estetyki.

Był jednym z założycieli Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie i jego pierwszym skarbnikiem; od 1908 roku pełnił w Towarzystwie funkcję sekretarza, a w 1909 roku został zastępcą przewodniczącego.

W roku 1910 Rubczyński opuścił Lwów i przeniósł się na Uniwersytet Jagielloński, gdzie otrzymał katedrę Filozofii i Pedagogiki po Maurycym Straszewskim. Swój wykład inauguracyjny zatytułowany „Walka o wszechstronny pogląd na świat” wygłosił 29 listopada 1910 roku. Z Uniwersytetem Jagiellońskim był związany przez kolejne ćwierćwiecze, poświęcając się intensywnej pracy dydaktycznej. Pełnił też funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego (1917/1918); w 1936 roku został mianowany profesorem honorowym i w tym samym roku otrzymał Krzyż Komandorski Orderu *Polonia Restituta*.

Mieszkając w Krakowie, Rubczyński utrzymywał bliskie kontakty ze środowiskiem lwowskim. Był w latach 1911–1918 członkiem Komitetu Redakcyjnego *Ruchu Filozoficznego*, a od 1924 roku przedstawicielem Redakcji w Krakowie. Rubczyński wszedł też do Komitetów Organizacyjnych wszystkich międzywojennych Polskich Zjazdów Filozoficznych: we Lwowie (1923), w Warszawie (1927) i w Krakowie (1936). Był członkiem zarządu, a później prezesem krakowskiego Towarzystwa Filozoficznego, pełnił też funkcję przewodniczącego Towarzystwa Etycznego. Był członkiem-korespondentem

PAU i przewodniczącym Komisji PAN do Badania Historii Filozofii w Polsce. Działal w Komitecie Redakcyjnym krakowskiego *Kwartalnika Filozoficznego*.

W 1918 roku Rubczyński wstąpił do Wojska Polskiego, w którym służył do 1919 roku jako sierżant. W 1921 roku angażował się w akcję plebiscytową na Górnym Śląsku.

W 1913 roku wstąpił do towarzystwa społecznego popierającego prasę katolicką, próbował też utworzyć Akademickie Koło Chrystokratyczne, mające krzewić zasady etyki chrześcijańskiej wśród młodzieży akademickiej. W 1923 roku został wybrany na kuratora koła krakowskiego Akademickiego Związku Polskiej Młodzieży Chrześcijańskiej.

Pozostał aktywny naukowo do końca życia.

Zmarł nagle 18 maja 1928 roku w czasie wyjazdu do Inowrocławia. W ostatnich dniach swego życia pracował nad tekstem poświęconym kształtowaniu charakteru.

Rubczyński zajmował się głównie etyką, estetyką i historią filozofii. Do najważniejszych jego prac, poza doktoratem i habilitacją, należą: *Stosunek filozofii do nauk szczegółowych* (1911), *Zarys etyki* (Kraków 1916), *Filozofia życia duchowego* (Poznań 1925) i opublikowany po śmierci *Problem kształtowania charakteru* (Poznań 1938).

5. Kazimierz Twardowski

Kazimierz Jerzy Adolf ze Skrzypny Twardowski⁷ herbu Ogończyk urodził się 22 października 1866 roku w polskiej rodzinie mieszkającej w Wiedniu, jako syn Piusa, urzędnika austriackiego, i Malwiny z d. Kuhn. Swoją dom określał Twardowski jako „umiarkowanie religijny i żarliwie patriotyczny”.

⁷ Biogram Twardowskiego został oparty na pracach: Brożek (2009) i Brożek i Jadacki (2023).

27. Kazimierz Twardowski

Twardowscy byli ważną częścią polonii wiedeńskiej; ojciec Twardowskiego był działaczem polonijnym, zasłużonym m.in. dla stowarzyszenia „Ognisko” oraz tradycji czczenia rocznic wyzwolenia Wiednia przez króla Jana III Sobieskiego. Juliusz Twardowski, młodszy brat Kazimierza, był prawnikiem i politykiem.

Po kilku latach nauki domowej i w publicznej szkole podstawowej Kazimierz Twardowski rozpoczął naukę w znakomitym wiedeńskim gimnazjum *Theresianum* – tym samym, które wcześniej ukończył Wojciech Dzieduszycki; otrzymał tam gruntowne i wszechstronne wykształcenie. Chociaż ciężko znosił szkolną dyscyplinę i konieczność mieszkania w internacie, doceniał to, że gimnazjum nauczyło go organizacji pracy i obowiązkowości. W roku 1890 Twardowski zapisał się na Uniwersytet Wiedeński, początkowo na Wydział Prawa; podjął też obowiązki nauczyciela domowego w domu

Dzieduszyckiego w Jezupolu. W drugim roku studiów zapisał się na Wydział Filozoficzny, w ramach którego uczęszczał na wykłady z zakresu filozofii w sensie węższym, lecz także z zakresu nauk przyrodniczych, filologicznych i historycznych. Najważniejszym mistrzem filozoficznym Twardowskiego w czasie studiów był Franz Brentano – wybitny wiedeński filozof i nauczyciel filozofów.

Po ukończeniu studiów Twardowski odbył roczną służbę wojskową. Następnie ponownie podjął pracę u hr. Dzieduszyckiego, jednocześnie przygotowując rozprawę doktorską, zatytułowaną *Idee und Perzeption. Eine erkenntnistheoretische Untersuchung aus Descartes*. Doktorat, oficjalnie napisany pod kierunkiem Roberta Zimmermana (a faktycznie Brentana), obronił w Uniwersytecie Wiedeńskim w 1891 roku.

W styczniu roku 1892 Twardowski ożenił się z Kazimierą Kołodziejską (miał z nią później trzy córki: Helenę, Anielę i Marię). Wkrótce potem młodzi małżonkowie wyjechali w podróż naukową do Monachium i Lipska, gdzie Twardowski zaznajomił się m.in. ze stanem niemieckiej psychologii eksperymentalnej. Po powrocie do Wiednia Twardowski pracował jako urzędnik (w Biurze Matematycznym Zakładu Ubezpieczeń), jednocześnie przygotowując rozprawę habilitacyjną *Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen*. Ukończył ją w roku 1894 i po odbyciu kolokwium habilitacyjnego otrzymał *veniam legendi* w Uniwersytecie Wiedeńskim. Przez kolejny rok akademicki wykładał tam jako docent prywatny logikę i psychologię. Rozprawa habilitacyjna Twardowskiego wywarła wpływ na wielu filozofów przełomu XIX i XX wieku.

Jesienią 1895 roku, wygrywając rywalizację m.in. ze swoim niedawnym pracodawcą Dzieduszyckim⁸, Twardowski

⁸ Informacja, że Dzieduszycki był jednym z kontrkandydatów Twardowskiego, znajduje się w: Kozłowski (1896).

został powołany na profesora nadzwyczajnego filozofii w Uniwersytecie Lwowskim. W ten sposób spełniło się jego młodzieńcze marzenie, by nauczać filozofii po polsku i na ziemiach polskich. Swojej ukochanej lwowskiej *Alma Mater* Twardowski już nie opuścił, choć dwukrotnie proponowano mu objęcie katedry w Warszawie (w 1918 – psychologii, i w 1920 – filozofii)⁹. Od 1895 roku Twardowski tworzył i wykładał w zasadzie wyłącznie po polsku, przyczyniając się w ten sposób do powstania nowoczesnej polskiej terminologii filozoficznej.

Rolę, jaką Twardowski odegrał w Uniwersytecie Lwowskim, oddał metaforycznie i trafnie Kazimierz Ajdukiewicz, gdy stwierdził, że Twardowski był tego uniwersytetu kręgosłupem. Lista funkcji, które Twardowski pełnił, całkowicie tę opinię uzasadnia.

W latach 1900/1901 i 1904/1905 Twardowski był dziekanem, a w latach 1901/1902 i 1905/1906 prodziekanem Wydziału Filozoficznego. W roku akademickim 1911/1912 pełnił funkcję delegata do Senatu Akademickiego. Na rok 1914/1915 Twardowski został wybrany na rektora. Latem wybuchła I Wojna Światowa; Lwów został zajęty przez Rosjan. W związku z tym Twardowski wraz z dużą liczbą profesorów i studentów lwowskich znalazł się w Wiedniu, skąd pełnił swój urząd (we Lwowie reprezentował go Adolf Beck, z którym Twardowski ściśle współpracował – można powiedzieć, że przez ten rok uczelnia miała dwóch rektorów). Dzięki wysiłkom Twardowskiego udało się powołać Fundusz Zapomogowy Polskiej Młodzieży Akademickiej i urządzić Dom Akademicki w Wiedniu. Odbływały się rygorozja, trwało życie naukowe. Po powrocie do Lwowa

⁹ O tym, że fakt rezygnacji z propozycji w Warszawie był dla Twardowskiego czymś ważnym, świadczy to, iż odnotował go odręcznym dopiskiem na swoim *curriculum vitae*.

w 1915 roku Twardowski został jeszcze dwukrotnie, na lata akademickie 1915/1916 i 1916/1917, wybrany na rektora Uniwersytetu, w roku 1917/1918 był prorektorem. We wrześniu 1917 roku, składając godność rektora, otrzymał od Senatu Akademickiego pierścień pamiątkowy¹⁰.

Twardowski powołał do życia instytucję Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich. W latach 1900–1903 był przewodniczącym zarządu tych wykładów. W latach 1904–1908 pełnił funkcję delegata Senatu Akademickiego do Komisji Egzaminacyjnej, przeprowadzającej uzupełniające egzaminy dojrzałości.

Odegrał też znaczącą rolę w administracji Uniwersytetu. W roku akademickim 1908/1909 z ramienia Senatu zajmował się reorganizacją Kancelarii Uniwersyteckiej, w latach 1909–1911 był stałym referentem spraw kancelaryjnych w Senacie. W roku 1912/1913, w czasie choroby, a następnie po śmierci dyrektora Kancelarii Uniwersyteckiej dra Jana Jordana, Twardowski osobiście kierował kancelarią. W latach 1917–1919 był stałym referentem spraw kwestury i rachunkowości uniwersyteckiej; funkcję tę pełnił do lipca 1919 roku.

Na Wydziale Filozoficznym był w latach 1900–1910 stałym referentem w sprawach zasiłków ministerialnych dla kandydatów do stanu nauczycielskiego. Odkąd kobiety zostały dopuszczone do studiowania na Wydziale Filozoficznym, był też stałym referentem w sprawach kobiet. Od 1896 roku był członkiem, a później dyrektorem Naukowej Komisji Egzaminacyjnej dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich we Lwowie. Był też od roku 1919 dyrektorem Komisji Egzaminacyjnej dla kandydatów na nauczycieli wyższych i dwuklasowych szkół handlowych.

¹⁰ Twardowski został wybrany na prorektora ponownie w 1925 roku, jednak godności tej nie przyjął, zwracając przy tym uwagę na to, iż został wybrany niezgodnie z przepisami.

Data przełomową dla Twardowskiego był rok 1918 – rok odzyskania niepodległości – 1 listopada tego roku przeszedł w służbę polską i mógł kontynuować swoją pracę w wolnej Ojczyźnie. Wpływ Twardowskiego na kształt nauki polskiej po 1918 roku był zasadniczy. Mimo zastrzeżeń do wewnętrznej sytuacji politycznej Twardowski był dumny z niepodległej Polski. Aktywnie angażował się w organizację polskiego życia akademickiego, m.in. w latach 1918–1920 opracował projekt ustawy szkół akademickich. Był też członkiem rady Kasy Mianowskiego. W 1928 roku otrzymał Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i Krzyż Komandorski Orderu *Polonia Restituta*.

O docenianiu jego roli przez współczesnych świadczą przyznane mu tytuły honorowe. Twardowski był od 1898 roku członkiem honorowym Czytelni Akademickiej we Lwowie, od 1916 roku członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Akademickiego „Ognisko” w Wiedniu i Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie, a od 1917 roku członkiem honorowym Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu.

Niezwykłe są zasługi Twardowskiego jako nauczyciela filozofii (zob. również niżej, rozdział III). Już w roku 1897/1898 zainicjował utworzenie Seminarium Filozoficznego, które działało od początku roku akademickiego 1897/1898 w dwóch oddziałach; jednym z tych oddziałów stale kierował, a okresowo miał pieczę nad oboma. W półroczu letnim 1902/1903 kierował ponadto Seminarium Pedagogicznym. Prowadził stale ćwiczenia filozoficzne przygotowujące początkujących słuchaczy do pracy w Seminarium Filozoficznym, a także ogólne wykłady z filozofii dla wszystkich studentów Uniwersytetu.

Twardowski działał również od chwili zjawienia się we Lwowie na rzecz utworzenia w Uniwersytecie Lwowskim laboratorium psychologii eksperymentalnej. W roku 1901/1902 prowadził po raz pierwszy ćwiczenia z tej dziedziny. Ćwicze-

nia zostały wznowione po usunięciu trudności lokalowych w roku akademickim 1907/1908. Twardowski przeznaczył wówczas na rzecz Pracowni Psychologicznej dwa pomieszczenia Seminarium Filozoficznego. W 1920 roku udało mu się uzyskać stałą dotację na Pracownię.

Twardowski był wielkim organizatorem życia filozoficznego również poza Uniwersytetem (por. o tym niżej, rozdział IV).

Pod koniec lat 20. XX wieku stan zdrowia Twardowskiego zaczął się niestety pogarszać. Początkowo udał się na urlop zdrowotny dla poratowania zdrowia, w końcu w roku 1930 wniósł podanie o przeniesienie w stan spoczynku. Po przejściu na emeryturę otrzymał godność profesora honorowego i kontynuował wypełnianie niektórych obowiązków uniwersyteckich (np. brał udział w rygorozach). W latach 30. otrzymał Twardowski dwa doktoraty *honoris causa* – w Warszawie (1929) i w Poznaniu (1930).

Najbardziej cenił sobie jednak Twardowski nie oficjalne odznaczenia, lecz miłość i przywiązanie uczniów. Symbolami tej miłości i przywiązania (*amor et pietas*) są m.in. dyplom i medal pamiątkowy wręczone Twardowskiemu w 1930 roku.

Twardowski zmarł 11 lutego 1938 roku we Lwowie. Jego śmierć była wielką stratą dla polskiego środowiska filozoficznego.

Mimo intensywnej pracy dydaktycznej i organizacyjnej Twardowski stale pracował naukowo, a w świetle badań nad jego spuścizną okazuje się, że rozpowszechniona nawet wśród uczniów Twardowskiego opinia, iż był on przede wszystkim dydaktykiem, jest fałszywa. W świecie filozoficznym Twardowski znany jest przede wszystkim jako ten, kto precyzyjnie ujął dystynkcję między treścią a przedmiotem przedstawienia i przekonująco uzasadnił potrzebę jej wprowadzenia. Namysł nad rozmaitymi typami przedmiotów zaowocował u Twardowskiego koncepcją przedmiotu, którą zestawia się dziś z koncepcją Alexiusa von Meinonga.

28. Medal pamiątkowy
podarowany Twardowskiemu
przez uczniów

MISTRZOWI
KAZIMIERZOWI TWARDOWSKIEMU
WYRAZĄ CZCI I MIŁOŚCI
RADOŚCIE SKŁADAJĄ
UCZNIOWIE

KIEDY CI WDZIĘCZNY
UNIWERSYTET LWOŹSKI
POWINNĄ CZEŚĆ ODDAĆ/
WIEDZ I ODCZUJ TO Z NAMI/
ŻE UCZNIOWIE TWOI/
KTÓRYCHŚ DUSZĄ WIARĄ
W PRACY PŁODNYCH LAT
W KARMIE/
ŻYWE TWOICH SŁÓW ŻYWYCH
ZAWSZE CHOWAJĄ WSPOMNIENIE
I CODZIEN **W TWOJĄ DUCHA**
DRUGIM PODAJĄ:
NIE CH ŻYJE!

W ŁWOWIE W WARSZAWIE
W POZNANIU W WILNIE
po całej Polsce
w roku 1930 m.

29. Dyplom podarowany
Twardowskiemu przez uczniów

Innym znanym wynikiem Twardowskiego jest odróżnienie czynności i wytworów, mające wielkie znaczenie m.in. dla metodologii nauk i metafizyki. Doceniając znaczenie teoretyczne logiki matematycznej, która gwałtownie rozwijała się w jego czasach, Twardowski dostarczył wiarygodnych argumentów na rzecz ostrożności w operowaniu narzędziami tej logiki – a w szczególności symboliką. Sam wniósł duży wkład do „oszczędnej formalnie” logiki filozoficznej, semiotyki logicznej oraz metodologii, dostarczając swoim uczniom doskonały punkt wyjścia do badań w tym zakresie. Stanowczo przeciwstawiał się relatywizacji pojęcia prawdy, wykazując, że źródłem tej relatywizacji jest wadliwa analiza wypowiedzi języka naturalnego (ignorująca notoryczną okazjonalność tych wypowiedzi). Twardowski był również absolutystą etycznym: wierzył, że zasady moralne są niezienne, a jedynie dopiero stopniowo rozpoznawane. Zalecał jednak ściśle odróżnianie systemu etycznego od etyki naukowej. Przedstawił mocne racje na rzecz poglądu, że właściwym przedmiotem oceny etycznej nie jest czyn, lecz charakter człowieka. Był wielkim orędownikiem filozofii naukowej, porządnego myślenia i godności uniwersytetu.

Do najważniejszych prac filozoficznych Twardowskiego należą, poza rozprawą doktorską (Wien 1892) i habilitacyjną (Wien 1894): *Wyobrażenia i pojęcia* (Lwów 1898), *O tak zwanych prawdach względnych* (Lwów 1900), *Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki* (Lwów 1901), *O czynnościach i wytworach* (Lwów 1912), „O jasnym i niejasnym stylu filozoficznym” (*Ruch Filozoficzny* 1919–1920), „Symbolomania i pragmatofobia” (*Ruch Filozoficzny* 1921), *O istocie pojęć* (Lwów 1924) i *O dostojności uniwersytetu* (Poznań 1933). Większość publikacji została zebrana w tomach: *Rozprawy i artykuły filozoficzne* (Lwów 1927), *Rozprawy* (Lwów 1938), *Wybrane pisma filozoficzne* (Warszawa 1965), *Myśl, mowa i czyn*. T. I (Kraków 2013), *Myśl,*

mowa i czyn. T. II (Warszawa 2014) oraz *Gesammelte deutsche Werke* (Wien 2017).

O wszechstronności i głębi jego dokonań naukowych świadczy m.in. wydana ostatnio dziewięciotomowa seria *Ineditów* (Lublin 2023–2024).

6. Mściław Wartenberg

Mściław Wiktor Wartenberg¹¹ urodził się 26 listopada 1868 roku w Żninie jako syn Jana Pawła Wartenberga (1833–1896) i Jadwigi z d. Świąćickiej (1847–1916). Uczęszczał do gimnazjów w Wągrowcu i Gnieźnie, czasowo uczył się też w szkole leśniczej. Ostatecznie dokończył nauki gimnazjalne w Waldenburgu (Wałbrzychu) i zdał tam maturę. Studiował następnie we Wrocławiu, Lipsku, Tybindze i Jenie, gdzie w 1896 roku obronił doktorat z zakresu filozofii na podstawie pracy *Kants Theorie der Kausalität mit besonderer Berücksichtigung der Grundprinzipien seiner Theorie der Erfahrung*.

Po nieudanych próbach uzyskania habilitacji w uniwersytetach niemieckich, otrzymał ją ostatecznie w 1901 roku w Uniwersytecie Jagiellońskim na podstawie rozprawy *Das Problem des Wirkens und die monistische Weltanschauung mit besonderer Beziehung auf Lotze*. Jako docent prywatny wykładał następnie w Krakowie przez kilka semestrów.

W 1903 roku, po ustąpieniu Skórskiego z katedry filozofii, Wartenberg został profesorem nadzwyczajnym we Lwowie, gdzie podjął wykłady w lutym 1904 roku. W 1907 roku został profesorem zwyczajnym. W czasie swojej kariery akademickiej we Lwowie dwukrotnie był dziekanem Wydziału Filozoficznego (1911/1912 i 1914/1915) i jeden raz – prodziekanem (1912/1913).

¹¹ Biogram został oparty na: *Przeniosło i Przeniosło* (2019).

30. Mieczysław Wartenberg

Był żonaty z Lucyną; miał jednego syna, Jana Pawła Ignacego. Po śmierci męża wdowa po nim przekazała całą jego bibliotekę na rzecz Uniwersytetu Jana Kazimierza (techniczną stronę darowizny zajmował się Ajdukiewicz).

Wartenberg borykał się przez całe życie z problemami zdrowotnymi, które utrudniały mu zarówno pracę naukową, jak i dydaktyczną. Według zachowanych dokumentów chorował przewlekłe na nieżyt oskrzeli, niedokrwistość (m.in. w latach 1907, 1912) i rozstrój nerwowy. Wielokrotnie brał krótsze lub dłuższe urlopy (np. w 1923 roku urlop miesięczny) i często leczył się w sanatoriach¹². Dodatkowych zgrzyzot przysparzało mu kalectwo (był garbaty). W 1919 roku

¹² W latach 1926/1927 i 1930/1931 był zwolniony z części zajęć „ze względu na potrzebę poratowania zdrowia”. Zachowało się zalecenie wyjazdu w 1924 roku do sanatorium w Truskawcu.

Wartenberg przebywał w Krakowie, gdzie wyjechał w czasie walk polsko-ukraińskich o Lwów w obawie o bezpieczeństwo swoje i rodziny. W liście do dziekana Wydziału Filozoficznego wyjaśniał gorzko, iż w jego dom uderzyły w czasie tych walk cztery granaty i że jego nerwy „dłużej w tym piekle wytrzymać nie mogły”.

W roku 1933 Wartenberg przeszedł na emeryturę, a trzy lata później otrzymał tytuł profesora honorowego Uniwersytetu Jana Kazimierza. Zmarł zaledwie dwa miesiące po Twardowskim – 13 kwietnia 1938 roku we Lwowie.

Zajmował się przede wszystkim metafizyką. Był realistą i twierdził, że idealizm i fenomenalizm nie dadzą się utrzymać. Uważał, że metafizyka jest systemem zdań hipotetycznych, podobnie jak wszystkie nauki przyrodnicze. Celem rozważań metafizycznych jest, według Wartenberga, analiza pojęć i założeń nauk szczegółowych, ustalanie „istoty zjawisk” na materiale dostarczonym przez inne nauki. Uważał, że wolność woli polega nie na dowolności poszczególnych czynów, lecz na wolnym od zewnętrznego przymusu kształtowaniu własnego charakteru. Był znawcą i krytykiem filozofii Kanta.

Poza rozprawą doktorską (Leipzig 1899) i habilitacyjną (Leipzig 1900) opublikował m.in.: monografię *Obrona metafizyki. Krytyczny wstęp do metafizyki* (Kraków 1902), a także przekład *Uzasadnienia metafizyki moralności* Immanuela Kanta (Lwów 1906).

7. Władysław Witwicki

Władysław Józef Sas Wasylkowicz Witwicki¹³ urodził się 30 kwietnia 1878 roku w Lubaczowie na Podkarpaciu.

¹³ Szczegółowe *calendarium* życia Witwickiego jest zawarte w: Nowicki (1982), s. 117–120.

31. Władysław Witwicki

W 1896 roku ukończył lwowskie Gimnazjum Franciszka Józefa i rozpoczął studia w Uniwersytecie Lwowskim. Jego filozoficznym mistrzem był Kazimierz Twardowski, pod którego kierunkiem napisał w 1901 roku rozprawę doktorską zatytułowaną „Analiza psychologiczna ambicji”. Po doktoracie udał się w podróż naukową do Wiednia i Lipska (można powiedzieć, że śladami Twardowskiego...). W 1904 roku otrzymał we Lwowie *veniam legendi* na podstawie pracy *Analiza psychologiczna objawów woli*.

Mimo obiecującego początku kariery Witwicki nie otrzymał nigdy katedry w Lwowie. Od roku 1904 do wybuchu I Wojny Światowej pracował we lwowskich gimnazjach, prowadząc zarazem jako docent prywatny wykłady zlecone z estetyki, filozofii i psychologii w Uniwersytecie Lwowskim i w Politechnice Lwowskiej. Był również członkiem komitetu redakcyjnego pisma *Ruch Filozoficzny*.

W drugiej dekadzie XX wieku Witwicki przeżył pewien „kryzys” („odrętwienie” – jak nazwał to Twardowski) i wycofał się z działalności naukowej¹⁴. Powrócił do niej w roku 1919, kiedy to, dzięki rekomendacji Twardowskiego, został profesorem nadzwyczajnym psychologii w Uniwersytecie Warszawskim. Rok później został profesorem zwyczajnym. Przez wiele lat kierował Zakładem Psychologii Doświadczalnej (załącznikiem dzisiejszego Wydziału Psychologii UW). Zmarł w Konstancinie 21 grudnia 1948 roku.

Witwicki był bardzo wszechstronnym myślicielem, a zarazem utalentowanym grafikiem i rzeźbiarzem. Jako psycholog jest przede wszystkim autorem koncepcji kratyzmu, zgodnie z którą poczucie i pragnienie mocy są jednym z głównych motywów ludzkich zachowań, a nasze uczuciowe relacje z innymi ludźmi determinowane są właśnie przez pewne komponenty naszej osobowości. Witwicki jest też autorem pierwszego w języku polskim akademickiego podręcznika psychologii. Na styku psychologii i semiotyki leżą jego klasyfikacje znaków życia uczuciowego. Witwicki poddał też analizie pojęcie przekonania religijnego. Był zwolennikiem szerokiego pojęcia obserwacji (łączyącego ekstraspekcję i introspekcję), co łączył z nieprzychylnym nastawieniem do psychologii opartej na źle obmyślanych testach i niedokładnie przygotowanych eksperymentach.

Nieprzemijającym wkładem Witwickiego do kultury ogólnej są jego przekłady niemal wszystkich dialogów Platona (sam też te przekłady zilustrował).

¹⁴ Zapisek Twardowskiego z 11 lutego 1919 roku w *Dziennikach*: „Komisja Stabilizacyjna uchwaliła na katedrę filozofii proponować Łukasiewicza i Kotarbińskiego, [a] na katedrę psychologii [...] Witwickiego. Propozycje te zgodne są z tym, co pisałem Kallenbachowi na jego zapytanie w zeszłym tygodniu. Powołanie Witwickiego na katedrę do Warszawy może go wywrwać z tego odrętwienia, dzięki któremu on tutaj w uniwersytecie wycofał się z wszelkiej działalności” (Twardowski, 1997a, s. 85).

Najważniejsze prace Witwickiego poza rozprawą doktorską (*Przegląd Filozoficzny* 1900) i habilitacyjną (Lwów 1904) – to: dwutomowa *Psychologia* (Lwów 1925–1927), „O źródłach poznania życia uczuciowego” (*Księga Pamiątkowa Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie* 1931), *Wiadomości o stylach* (Lwów 1934), *Rozmowa o jedności prawdy i dobra* (Lwów 1936), *La foi des éclairés* (Paris 1938) oraz wydane pośmiertnie *Pogadanki obyczajowe* (Warszawa 1957) i *Anatomia plastyczna* (Warszawa 1960).

8. Jan Łukasiewicz

Jan Leopold Łukasiewicz¹⁵ urodził się we Lwowie w 1878 roku. Zgodnie z życzeniem ojca uczył się w niemieckojęzycznym gimnazjum¹⁶, a następnie podjął studia w Uniwersytecie Lwowskim, początkowo na Wydziale Prawa. W czasie pierwszego roku studiów zaczął brać udział w posiedzeniach Kółka Filozoficznego, gdzie główną rolę grał Kazimierz Twardowski. Za namową Twardowskiego Łukasiewicz przeniósł się na Wydział Filozoficzny.

W 1902 roku obronił we Lwowie napisany pod kierunkiem Twardowskiego doktorat na podstawie pracy „Indukcja jako odwrócenie dedukcji”. Na stypendium podoktorskie wybrał się w 1905 roku do Berlina i Leuven. Przygotowywał tam m.in. rozprawę „Analiza i konstrukcja pojęcia przyczyny”, która stała się podstawą jego habilitacji w Uniwersytecie Lwowskim w roku 1906 (praca zwyciężyła też w konkursie na rozprawę dotyczącą przyczynowości ogłoszoną przez *Przegląd Filozoficzny*). Kolokwium habilitacyjne Łukasiewicza,

¹⁵ Biogram oparty jest na: Jadacki (1998a) oraz Łukasiewicz (2013).

¹⁶ W *Pamiętniku* (2013) Łukasiewicz odnotował, że później jako minister oświecenia publicznego podpisał ustawę „spolszczającą” tę szkołę.

32. Jan Łukasiewicz

w czasie którego kandydat odpowiadał „wyczerpująco i w sposób zupełnie zadowalający”, odbyło się 26 czerwca 1906 roku. Wykład habilitacyjny Łukasiewicza nosił tytuł „Empiryzm i racjonalizm”¹⁷. Od jesieni tego samego roku Łukasiewicz wykładał w Uniwersytecie Lwowskim jako docent prywatny. W roku 1908 otrzymał dzięki Fundacji Edukacyjnej im. Wiktora Osławskiego stypendium na wyjazd zagraniczny. Odwiedził w tym czasie Graz (gdzie zetknął się z Alexiusem von Meinongiem) i Paryż.

W grudniu 1910 roku został sformułowany wniosek do ministerstwa o przyznanie Łukasiewiczowi tytułu profesora nadzwyczajnego, umotywowany dorobkiem dydaktycznym i naukowym Łukasiewicza, a także faktem odejścia Rubczyń-

¹⁷ Pozostałe tematy: „Zadania i znaczenie teorii stosunków koniecznych”, „O rodzajach rozumowania”.

skiego do Krakowa. Ministerstwo przyznało Łukasiewiczowi ten tytuł w maju 1911 roku. Łukasiewicz nie uzyskał jednak we Lwowie stanowiska profesora, za co w *Pamiętniku* (2013) obwiniał Twardowskiego („od którego [wszystko] zależało” we Lwowie, jak zaznaczył).

Prawdopodobnie zrażony tą sytuacją, a także zapewne warunkami finansowymi (pobory Łukasiewicza wynosiły 1200 koron rocznie), Łukasiewicz w grudniu 1912 roku wystosował pismo informujące, iż „warunki życiowe” zmuszają go do decyzji o przerwaniu pracy uniwersyteckiej. Chociaż Twardowski złożył wniosek o zwiększenie renumeracji dla Łukasiewicza, a o zmianę decyzji prosił go również dziekan Bruchnacki, swoją rezygnację z wykładów i renumeracji Łukasiewicz podtrzymywał w styczniu, lutym i październiku 1913 roku. Ostatecznie jednak wykłady w semestrze zimowym roku akademickiego 1913/1914 przeprowadził.

W roku 1914 wybuchła I Wojna Światowa. Lwów został początkowo zajęty przez Rosjan, a rok później powrócił do Austrii. Natomiast Warszawa od sierpnia 1915 roku była w rękach Niemców, którzy zezwolili na reaktywowanie polskiego uniwersytetu, zamkniętego po upadku Powstania Styczniowego przez Rosjan. W lipcu 1915 roku do Lwowa dotarła propozycja, aby Łukasiewicz objął katedrę filozofii w Warszawie. Propozycję tę przedstawił Łukasiewiczowi Twardowski, a Łukasiewicz ją przyjął. Opisywał to w swoim *Pamiętniku* tak:

Pewnego dnia [...] otrzymałem wezwanie, by stawić się w rektoracie. Gdy wszedłem, Twardowski powstał, zrobił poważną minę i rzekł: „Imieniem rządu austriackiego mam zaszczyt zaproponować panu stanowisko wykładowego w Uniwersytecie Warszawskim. Czy pan je przyjmuje?”. Oczywiście przyjąłem. Była to jedna z przełomowych chwil w moim życiu (Łukasiewicz, 2013, s. 18).

Tym samym zamknął się lwowski, a rozpoczął warszawski okres działalności Łukasiewicza. W otworzonym na nowo uniwersytecie Łukasiewicz wykładał filozofię i logikę (drugą katedrę filozoficzną miał Tatarkiewicz). W kolejnych latach pełnił funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego (1916), a później prorektora (1917).

W latach 1918–1919 Łukasiewicz został powołany na stanowisko ministra Edukacji i Oświecenia Publicznego w gabinecie Ignacego Paderewskiego. Jak Łukasiewicz odnotował we wspomnieniach, „pracy w ministerstwie w tym pierwszym roku niepodległości Polski było powyżej uszu. Szkolnictwo trzeba było organizować od dołu do góry” (Łukasiewicz, 2013, s. 24). Po zakończeniu pracy w ministerstwie Łukasiewicz powrócił do pracy uniwersyteckiej. W roku 1922/1923 został rektorem Uniwersytetu Warszawskiego, a w kolejnym roku akademickim ponownie prorektorem UW.

W roku 1924 Łukasiewicz zamierzał opuścić uniwersytet i zająć się wyłącznie pracą naukową; otrzymał wtedy tytuł profesora honorowego UW. Plany Łukasiewicza pokrzyżował jednak kryzys finansowy, na skutek którego stracił w ciągu jednego roku niemal całe oszczędności i musiał wrócić do wykładów. W latach 1925–1929 wykładał logikę matematyczną jako profesor kontraktowy. W roku 1929, po ślubie z Reginą Barwińską¹⁸, został znów profesorem zwyczajnym. W roku akademickim 1933/1934 powtórnie wybrano go na rektora UW.

We wrześniu 1939 roku na skutek bombardowania Warszawy przez Luftwaffe spłonęło mieszkanie Łukasiewicza wraz z całym dobytkiem. Łukasiewiczowie zamieszkali tymczasowo w tzw. Domu Profesorskim. Uniwersytet zo-

¹⁸ Łukasiewicz żenił się, iż w roku 1924 Kotarbiński, jego bądź co bądź dawny uczeń, zaproponował mu, jako nieżonatemu, jedynie profesurę nadzwyczajną (Łukasiewicz, 2013, s. 30).

stał zamknięty, a Łukasiewicz podjął pracę jako urzędnik, jednocześnie uczestnicząc w nauczaniu podziemnym.

W lipcu 1944 roku Łukasiewicz, w obawie przed zbliżającą się Armią Czerwoną, wyjechał z Warszawy na Zachód. Planował udać się przez Niemcy do Szwajcarii, jednak z powodu nagłego zamknięcia granicy niemiecko-szwajcarskiej (w związku z zamachem na Hitlera) musiał zatrzymać się w Niemczech; zaopiekował się tam nim Heinrich Scholz – logik, z którym się przyjaźnił. Po wielu dramatycznych przejściach – m.in. przeżył bombardowanie przez aliantów Monastyr – Łukasiewicz ostatecznie osiadł w Dublinie, gdzie otrzymał katedrę logiki matematycznej, pracował twórczo i wykładał do 1953 roku, kiedy to przeszedł na emeryturę. Przez władze PRL-u został „ukarany” skreśleniem z listy członków Polskiej Akademii Umiejętności.

Zmarł w Dublinie trzy lata później, 13 lutego 1957 roku.

Łukasiewicz zaczynał jako filozof i nigdy nie porzucił swoich zainteresowań filozoficznych; był jednak przede wszystkim logikiem matematycznym – jednym z najwybitniejszych w XX wieku. Jego największym osiągnięciem w tej dziedzinie jest stworzenie pierwszej logiki nieklasycznej – trójwartościowego rachunku zdań, który był wyrazem jego indeterministycznych intuicji metafizycznych. Łukasiewicz był też pionierem metalogiki, a w szczególności badał niesprzeczność, niezależność i pełność różnych aksjomatyk rachunku zdań. Innym logicznym wynalazkiem Łukasiewicza była notacja beznawiasowa, która znalazła później zastosowanie w językach programowania. Łukasiewicz zapoczątkował też nowy paradygmat historii logiki, tj. postulował, aby badać dawne systemy logiczne z perspektywy logiki współczesnej interpretatorowi i z użyciem najnowszych narzędzi formalnych. W ten sposób zinterpretował m.in. sylogistykę Arystotelesa i logikę stoików. Łukasiewicz sformułował wreszcie program logiczacji filozofii, czyli aksjomatyzacji

teorii filozoficznych. Wiele wyników Łukasiewicza należy do metodologii: przeprowadził drobiazgową analizę pojęcia analizy, zaproponował przejrzystą klasyfikację rozumowań, wykazał nieusuwalność pierwiastków twórczych z nauki i uzasadnił pogląd, że logika (matematyczna) jest neutralna metafizycznie.

Podstawowe dzieła Łukasiewicza – poza doktoratem (*Przegląd Filozoficzny* 1903) i habilitacją (*Przegląd Filozoficzny* 1906) – to: *O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa* (Kraków 1910), *Die logischen Grundlagen der Wahrscheinlichkeitsrechnung* (Kraków 1913), *Elementy logiki matematycznej* (Warszawa 1929) i *Aristotle's Syllogistic from the Standpoint of Modern Formal Logic* (Oxford 1951). Wiele swoich najistotniejszych wyników zawarł w artykułach, publikowanych w czasopiśmie naukowych; zostały one po śmierci zebrane w tomach *Z zagadnień logiki i filozofii* (Warszawa 1961) oraz *Logika i metafizyka. Miscellanea* (Warszawa 1998).

9. Leon Chwistek

Leon Kazimierz Antoni Chwistek¹⁹ urodził się 13 czerwca 1884 roku w Krakowie jako syn Bronisława Chwistka, lekarza, i Emilii z d. Majewskiej. Dzieciństwo spędził w Zakopanem, gdzie ojciec praktykował hydroterapię. Tam zaprzyjaźnił się m.in. ze Stanisławem Ignacym Witkiewiczem, późniejszym ekscentrycznym artystą i filozofem, Bronisławem Malinowskim, późniejszym antropologiem, oraz z Karolem Szymanowskim, późniejszym kompozytorem; przyjaźń z tym pierwszym przetrwała do śmierci Witkacego. Studia

¹⁹ Najbardziej wiarygodnym źródłem informacji biograficznych o Chwistku jest monografia: Estreicher (1971). Por. także opracowanie jego twórczości zawarte w: Jadacki (1998c).

33. Leon Chwistek

filozoficzne odbył w Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie był słuchaczem m.in. Stefana Pawlickiego. W latach 1905–1914 wiele podróżował po Europie Zachodniej; w czasie tych podróży zetknął się m.in. z Davidem Hilbertem i słuchał wykładów Henriego Poincarégo. Doktoryzował się w roku 1906 u Pawlickiego na podstawie pracy „O aksjomatach”. Podstawą habilitacji, którą uzyskał w Uniwersytecie Jagiellońskim w roku 1928, była rozprawa „The Theory of Constructive Types”.

Niezależnie od studiów filozoficznych kształcił się w zakresie malarstwa w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych (u Józefa Mehoffera) oraz w paryskiej Académie de la Grande Chaumière; był praktykiem i teoretykiem formizmu (a dokładniej – jego odmiany: strefizmu).

W latach 1909–1927 Chwistek był nauczycielem matematyki w Gimnazjum Sobieskiego w Krakowie. W latach

1930–1939 kierował Katedrą Logiki Matematycznej Uniwersytetu Jana Kazimierza; po zajęciu Lwowa przez Rosjan kontynuował wykłady (z analizy matematycznej) do 1941 roku w lwowskim Uniwersytecie Ukraińskim.

W czasie I Wojny Światowej walczył w Pierwszej Brygadzie Legionów. W czasie II Wojny Światowej, po 1941 roku, opuścił Lwów i udał się najpierw do Tbilisi, a potem do Moskwy, gdzie został członkiem Krajowej Rady Narodowej. Stracił niemal wszystkich swoich współpracowników, zamordowanych bądź przez NKWD (jak Władysław Hetper i Jan Skarżeński), bądź przez Gestapo (jak Jan Herzberg i Józef Pepis).

Zainteresowania filozoficzne Chwistka koncentrowały się w obrębie logiki, ontologii i estetyki. W logice – zaproponował pewną wersję uproszczonej teorii typów (wolną od antynomii semantycznych) oraz tzw. system metamatematyki racjonalnej (z pojęciem zawierania się wyrażeń w sobie jako pojęciem pierwotnym). W ontologii – opowiedział się za pewną wersją pluralizmu, dopuszczającego cztery „wizje” rzeczywistości: naturalną (rzeczywistość rzeczy), radykalną (rzeczywistość wrażeń), fizykalną (rzeczywistość ciał) i wizyjną (rzeczywistość wyobrażeń). W sztuce (dokładniej: w plastyce) rzeczywistościom tym przyporządkował kolejno prymitywizm, impresjonizm, realizm i futuryzm, którego jedną z wersji miał być wspomniany strefizm.

Do najważniejszych prac Chwistka – poza rozprawą habilitacyjną (*Rocznik Polskiego Towarzystwa Matematycznego* 1923–1924) – należą: „Trzy odczyty odnoszące się do pojęcia istnienia” (*Przegląd Filozoficzny* 1917), *Wielość rzeczywistości* (Kraków 1921), *Zagadnienia kultury duchowej w Polsce* (Warszawa 1933) i *Granice nauki* (Lwów 1935). Po II Wojnie Światowej niektóre prace Chwistka wydano w tomach: „*Wielość rzeczywistości w sztuce*” i *inne szkice literackie* (Warszawa 1960) oraz *Pisma filozoficzne i logiczne*. T. I–II (Warszawa 1961–1963).

10. Tadeusz Czeżowski

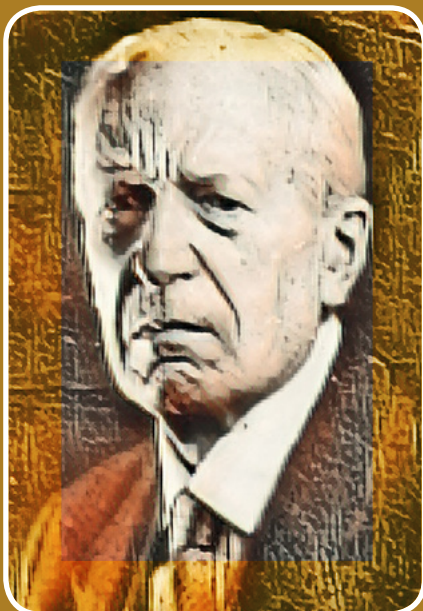
Tadeusz Hipolit Czeżowski²⁰ herbu Jastrzębiec urodził się w Wiedniu 26 lipca 1889 roku jako syn Jana Adama Czeżowskiego oraz Heleny z d. Kuschée. W 1907 roku ukończył Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie i rozpoczął studia w Uniwersytecie Lwowskim. Jego profesorem filozofii był Kazimierz Twardowski; uczęszczał także na wykłady Warthenberga, Witwickiego i Łukasiewicza. W 1912 roku zdał egzaminy nauczycielskie, a dwa lata później otrzymał doktorat na podstawie, napisanej pod kierunkiem Twardowskiego, pracy „Teoria klas”. Był to doktorat wyróżniony *sub auspiciis imperatoris*, który udało się uzyskać również Łukasiewiczowi i Bandrowskiemu (wyróżnienia tego nie otrzymał jednak, mimo starań jego protektorów, sam Twardowski)²¹.

Rozpoczął następnie pracę jako nauczyciel gimnazjalny. W czasie I Wojny Światowej wraz z Twardowskim znalazł się w Wiedniu. W czasie wojennego rektoratu Twardowskiego początkowo pomagał mu w organizacji pomocy dla studentów – uchodźców polskich w Wiedniu, a po powrocie do Lwowa, kiedy Twardowski kontynuował swój rektorat we Lwowie, Czeżowski był zastępcą kierownika Kancelarii Uniwersyteckiej.

W latach 1918–1922 pracował jako urzędnik w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – z przerwą na przełomie 1919 i 1920 roku, kiedy to został oddelegowany do Wilna, aby stworzyć administrację wskrzeszonego Uniwersytetu; w 1920 roku wziął udział w Wojnie Polsko-Bolszewickiej, za co został odznaczony Krzyżem Walecznych. Tego samego roku habilitował się

²⁰ Informacje biograficzne o Czeżowskim zaczerpnięte są przede wszystkim z: Czeżowski (1977).

²¹ Szczegóły tej sprawy opisane są w: Brożek (2009), s. 108.

34. Tadeusz Czeżowski

we Lwowie na podstawie rozprawy „Zmienne i funkcje”. Po trzyletniej docenturze prywatnej w Uniwersytecie Jana Kazimierza²² – w roku 1923 objął profesurę nadzwyczajną na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. W uczelni tej pełnił też funkcje prorektora (1933–1935), dziekana Wydziału Humanistycznego (1935–1937) i prodziekana (1938). W 1927 roku założył Wileńskie Towarzystwo Filozoficzne.

15 grudnia 1939 roku, po zajęciu Wilna przez Sowietów i przekazaniu miasta Litwinom, Uniwersytet Stefana Batorego został zamknięty. Czeżowski kontynuował jednak pracę w uniwersytecie podziemnym, organizował również

²² *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie* wymienia Czeżowskiego jako docenta prywatnego, zgłaszał on też wykłady, ale brak jest informacji, czy te wykłady odbywał; w każdym razie nie ma o nich wzmianki we *Wspomnieniach* (Czeżowski, 1977).

tajne posiedzenia Towarzystwa Filozoficznego²³. W Wilnie Czeżowski aktywnie włączył się w pomoc Żydom – w swoim wileńskim domu i w majątku żony ukrywał nauczycieli pochodzenia żydowskiego, pomagał też przemycać żywność do getta. Za tę działalność został wraz z żoną i córką nagrodzony medalem Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata (1963).

W połowie września 1943 roku został aresztowany przez policję litewską – razem ze stoma innymi mieszkańcami Wilna w związku z rzekomym zamordowaniem przez Polaków policjanta litewskiego; na szczęście sprawa się wyjaśniła (policjant został zabity w bójce przez swego kolegę) i Czeżowski został zwolniony z aresztu. Był jeszcze raz aresztowany – tym razem przez NKWD w czerwcu 1945 roku – ale po tygodniu wypuszczono go na wolność.

Po wojnie Czeżowski został przesiedlony do Torunia, gdzie uczestniczył w organizacji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Otrzymał tam Katedrę Filozofii, którą w 1951 roku przekształcono na Katedrę Logiki, i kierował nią do przejścia na emeryturę w 1960 roku. W 1979 roku otrzymał w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika doktorat *honoris causa*.

W Toruniu Czeżowski starał się kontynuować lwowskie inicjatywy Twardowskiego. W 1946 roku zaangażował się w powołanie Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w Toruniu. W 1948 roku wznowił wydawanie *Ruchu Filozoficznego* i do śmierci był jego redaktorem. Czeżowski był również głównym inicjatorem sukcesywnego wydawania dzieł zebranych Twardowskiego.

Zmarł 28 lutego 1981 roku w Toruniu.

²³ Odbłyło się tych posiedzeń aż 143. Wśród prelegentów była znakomicie zapowiadająca się uczennica Kotarbińskiego – Janina Hosiasson-Lindenbaumowa, zamordowana później przez Niemców w Ponarach pod Wilnem.

Czeżowski uważany jest – nie bez słuszności – za jednego z najwierniejszych uczniów Twardowskiego i zarazem za polskiego brentanistę, mistrza subtelnych analiz filozoficznych. W metodologii zrekonstruował metodę opisu analitycznego oraz przeprowadził modyfikację klasyfikacji rozumowań. Z użyciem aparatury logicznej eksplikował klasyczne pojęcia metafizyczne. Bronił tezy, zgodnie z którą wartości są sposobami istnienia przedmiotów (a nie np. ich własnościami). W metaetyce odróżniał systemy dedukcyjne oraz indukcyjne, przy czym opowiadał się za indukcyjnym sposobem konstruowania systemów moralnych.

Najważniejszymi jego pracami są – poza rozprawą doktorską (Lwów 1918) i habilitacyjną (*Przegląd Filozoficzny* 1920): monografia *Jak powstało zagadnienie przyczynowości* (Wilno 1933), miniatury filozoficzne zebrane w tomach *Odczyty filozoficzne* (Toruń 1958) i *Filozofia na rozdrożu* (Warszawa 1965) oraz podręczniki: *Propedeutyka filozofii* (Lwów 1938), *O metafizyce, jej kierunkach i zagadnieniach* (Toruń 1948) oraz *Logika* (Warszawa 1949).

11. Kazimierz Ajdukiewicz

Kazimierz Józef Stanisław Ajdukiewicz²⁴ urodził się w Tarnopolu 12 grudnia 1890 roku jako syn Bronisława Ajdukiewicza (urzędnika państwowego) oraz Magdaleny z d. Gärtner. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Krakowie, a do gimnazjum we Lwowie (Gimnazjum Franciszka Józefa). W 1908 roku zdał maturę i rozpoczął studia filozoficzne w Uniwersytecie Lwowskim, gdzie jego nauczycielami byli filozofowie Twardowski, Wartenberg i Łukasiewicz, a także matematyk Wacław Sierpiński i fizyk Marian Smoluchowski.

²⁴ Biogram został oparty na: Gan-Krzywoszyńska i Leśniewski (2016).

35. Kazimierz Ajdukiewicz

Stopień doktora otrzymał w 1912 roku na podstawie przygotowanej pod kierunkiem Twardowskiego rozprawy *O stosunku aprioryzmu przestrzeni u Kanta do kwestii genezy wyobrażenia przestrzeni*. Rok później odbył podróż naukową do Getyngi, gdzie zetknął się z fenomenologiem Edmundem Husserlem i matematykiem Davidem Hilbertem.

W czasie I Wojny Światowej był żołnierzem armii austriackiej na froncie austriacko-włoskim. Za uratowanie żołnierzy ze schronu po ataku gazem bojowym został odznaczony Srebrną Odznaką Waleczności. Od października 1918 roku służył w Wojsku Polskim – najpierw jako dowódca baterii, a następnie pociągu pancernego, walczącego m.in. w okolicach Lwowa w 1919 roku. W 1920 roku jako ochotnik wziął udział w Wojnie Polsko-Bolszewickiej, a swoją karierę wojskową zakończył jako kapitan artylerii. W tym samym

roku poślubił córkę Kazimierza Twardowskiego, Marię, z wykształcenia filologa klasycznego²⁵; mieli dwoje dzieci.

W latach 1919–1925 był nauczycielem gimnazjalnym we Lwowie. Po uzyskaniu habilitacji w Uniwersytecie Warszawskim (1921) na podstawie pracy *Z metodologii nauk dedukcyjnych* podjął ponadto jako docent prywatny wykłady w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, a także w ramach Wyższych Kursów Ziemiańskich i w Seminarium Pedagogicznego.

W czasie, gdy Ajdukiewicz prowadził wykłady zlecone, Twardowski starał się o stworzenie katedry dla Ajdukiewicza, swojego ukochanego ucznia (i zięcia) we Lwowie. Zabiegi te początkowo nie powiodły się, m.in. z powodu sprzeciwu Wartenberga. W związku z tym w roku 1926 Ajdukiewicz skorzystał z okazji objęcia nadzwyczajnej katedry filozofii w Warszawie. Pobyt w Warszawie był dla Ajdukiewicza cenny pod względem naukowym – współpracował w tym czasie z Łukasiewiczem i Leśniewskim, a także prowadził ciesząc się powodzeniem wykłady, ćwiczenia i seminaria. Mimo to nie czuł się w Warszawie dobrze, a sprawę pogorszyły napięte stosunki z Leśniewskim, wyjaśnione dopiero po pewnym czasie²⁶.

Po dwóch latach Twardowskiemu, tym razem ze wsparciem Wartenberga, udało się w końcu uzyskać dla Ajdukiewicza katedrę we Lwowie. Początkowo miała to być katedra zwyczajna, jednak okazało się, że zgodnie z przepisami Ajdukiewicz musiał przez kilka lat pozostać profesorem

²⁵ Ajdukiewiczowie przełożyli wspólnie *Medytacje* Kartezjusza.

²⁶ Leśniewski podzielił się z Ajdukiewiczem manuskryptami swoich prac, których wyniki Ajdukiewicz wykorzystał w opublikowanych skryptach z wykładów, nie powołując się na Leśniewskiego. Sytuacja ta, według niektórych uznana za dokonanie plagiatu, a według innych za zwykłą niezręczność, wywołała w każdym razie pewne napięcia w Warszawie. Odtąd zresztą Ajdukiewicz zawsze bardzo starannie odnotowywał w swoich pracach, jakie wyniki Leśniewskiego wykorzystał.

nadzwyczajnym. W 1928 roku został więc profesorem nadzwyczajnym, a dopiero w 1934 roku profesorem zwyczajnym we Lwowie. Starania Wydziału Humanistycznego o „uzwyczajnienie” Ajdukiewicza były intensywne – między 1928 a 1934 rokiem wystosowano kilka pism do ministerstwa w tej sprawie (można się jedynie domyślać, że działania te inicjowane były przez Twardowskiego, chociaż jako spowinowacony z Ajdukiewiczem nie podpisywał oficjalnych dokumentów). Ponadto po przejściu Twardowskiego na emeryturę udało się doprowadzić do przeniesienia Ajdukiewicza na katedrę „po Twardowskim”. Początkowo miał ją objąć Ingarden, co – gdyby doszło do skutku – Twardowski odczuwałby jako osobistą porażkę (Twardowski, 1997b, s. 188). Ostatecznie Ingarden objął katedrę „po Wartenbergu”.

Lata 30. XX wieku były dla Ajdukiewicza najbardziej naukowo płodnym okresem jego życia. Ukazały się w tym czasie jego najważniejsze prace naukowe i podręczniki. Kontynuował dzieło swego mistrza i teścia, zaczęła się także układać współpraca z Ingardenem, m.in. przy redakcji *Studia Philosophica*. Po śmierci Twardowskiego w 1938 roku Ajdukiewicz został przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie.

Niestety ten twórczy okres zakończył się gwałtownie wraz z wybuchem II Wojny Światowej. Kiedy Uniwersytet Jana Kazimierza przestał istnieć, Ajdukiewicz uczestniczył w tajnym nauczaniu. Ponadto w roku 1940/1941 wykładał psychologię we Lwowskim Państwowym Instytucie Medycznym, a w roku 1944/1945 wykładał fizykę w Uniwersytecie Iwana Franki; zajmował też jakiś czas posadę księgowego w rzeźni miejskiej.

Po zakończeniu wojny, gdy Lwów znalazł się poza granicami Polski, Ajdukiewicz wyjechał początkowo do Krakowa. Wkrótce otrzymał Katedrę Teorii i Metodologii Nauk (później przemianowaną na Katedrę Logiki) w Uniwersytecie Adama

Mickiewicza w Poznaniu. Ajdukiewicz pracował tam przez dziewięć lat, starając się wznowić przerwane przez wojnę badania w zakresie logiki i metodologii nauk; zyskał też grono utalentowanych uczniów. W latach 1948–1952 był rektorem UAM. Organizował w tym czasie ogólnopolskie konferencje logiczne w Osiecznej.

W roku 1954 przeniósł się do Warszawy, gdzie wykładał logikę, a w latach 1957–1961 był kierownikiem Katedry Logiki II Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego, a także pracownikiem Zakładu Logiki Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Ajdukiewicz był członkiem korespondentem PAU (od 1947²⁷) i członkiem rzeczywistym PAN (od 1952). W 1953 roku założył pismo *Studia Logica* (zrealizował tym samym zamysł Łukasiewicza z lat 30.), cenione i wydawane do dziś. Był doktorem *honoris causa* Uniwersytetu w Clermont-Ferrand (1962) i Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (dyplom nie został wręczony z powodu śmierci Ajdukiewicza).

W roku 1961 przeszedł na emeryturę; zmarł zaledwie dwa lata później, 12 kwietnia 1963 roku, w Warszawie.

Ajdukiewicz był jednym z najwszechstronniejszych i najwybitniejszych filozofów wywodzących się ze środowiska lwowskiego. Jest m.in. autorem oryginalnej koncepcji znaczenia, opartej na pojęciu dyrektywy znaczeniowej i („osłabionej” później) koncepcji radykalnego konwencjonalizmu, zgodnie z którą nasz obraz świata zależy od wyboru aparatury pojęciowej, tj. zestawu pojęć, za pomocą których dokonujemy opisu rzeczywistości. Rozwinięta przez Ajdukiewicza gramatyka kategorialna – to teoria struktury wyrażen charakteryzowanej poprzez przyporządkowanie ich członom

²⁷ Podawana w wielu biogramach Ajdukiewicza informacja, że został on członkiem korespondentem PAU przed II Wojną Światową, nie znajduje potwierdzenia w *Rocznikach Polskiej Akademii Umiejętności*.

odpowiedniej kategorii semantycznej i miejsca syntaktycznego. Był, podobnie jak Łukasiewicz, zwolennikiem stosowania metod logicznych w filozofii, przy czym (inaczej niż Łukasiewicz) za filozoficznie cenne uważał także rozważania przedaksjomatyczne i przedformalne. Przeprowadził wiele takich wstępnych analiz i parafraz.

Liczne są również jego wyniki w dziedzinie metodologii i semiotyki logicznej (np. koncepcja pytań i odpowiedzi, rozumowań, definicji). Jest autorem znakomitych podręczników filozofii i logiki.

Najważniejsze prace Ajdukiewicza – poza rozprawą habilitacyjną (Lwów 1921) – to: „O znaczeniu wyrażen” (*Księga Pamiątkowa Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie* 1931) oraz podręczniki: *Główne kierunki filozofii* (Lwów 1923), *Główne zasady metodologii nauk i logiki formalnej* (Warszawa 1928), *Logiczne podstawy nauczania* (1934), *Zagadnienia i kierunki filozofii* (1948), *Zarys logiki* (1953) i *Logika pragmatyczna* (1965). Bogaty wybór jego artykułów ukazał się w dwóch tomach *Języka i poznania* (Warszawa 1960–1965); znalazły się tam m.in. cztery artykuły – „Język i znaczenie”, „Obraz świata i aparatura pojęciowa”, „Naukowa perspektywa świata” oraz „O spójności syntaktycznej” – które (opublikowane po niemiecku w *Erkenntnis*) wywarły niemały wpływ na ówczesną filozofię analityczną, przede wszystkim na przedstawicieli Koła Wiedeńskiego.

36. Roman Ingarden

12. Roman Ingarden

Roman Witold Ingarden²⁸ urodził się 5 lutego 1893 roku w Krakowie jako syn Romana Kajetana, inżyniera, i Witosławy z Radwańskich, nauczycielki.

W 1911 roku zdał maturę w Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie, a dwa lata wcześniej ukończył klasę skrzypiec w Konserwatorium Polskiego Towarzystwa Muzycznego. Podjął następnie studia filozoficzne w Uniwersytecie Lwowskim, uczęszczał także na wykłady z matematyki i nauk przyrodniczych. Po roku, rozczarowany zbyt elementarnym poziomem lwowskich studiów, za radą Twardowskiego udał się do Getyngi. Zetknął się tam z Adolfem Reinachem,

²⁸ Jeśli nie podano inaczej, w biografii wykorzystano informacje zawarte w: Majewska (1995).

Davidem Hilbertem, a przede wszystkim z Edmundem Husserlem, którego fenomenologia okazała się typem filozofii, jakiej Ingarden poszukiwał. W roku akademickim 1914/1915 Ingarden przebywał w Wiedniu (gdzie działała wówczas „filia” Uniwersytetu Lwowskiego, kierowana przez Twardowskiego), a w roku akademickim 1916/1917 studiował we Fryburgu Bryzgowijskim, gdzie w 1918 roku obronił swoją pracę doktorską *Intuition und Intellekt bei Henri Bergson. Darstellung und Versuch einer Kritik*, napisaną pod kierunkiem Husserla.

Po doktoracie Ingarden pracował krótko jako nauczyciel prywatny, a następnie został nauczycielem gimnazjalnym w Lublinie, następnie w Warszawie, w końcu w Toruniu. W 1919 roku ożenił się z Marią Pol, z którą miał później trzech synów. Równolegle Ingarden pracował nad rozprawą habilitacyjną. Za namową Twardowskiego jako podstawę habilitacji przedstawił pracę *O pytaniach esencjalnych*, która ukazała się w języku niemieckim. Habilitację uzyskał w roku 1925 we Lwowie. W całym procesie habilitacyjnym istotną rolę odegrał Twardowski, chociaż stosunki między Ingardenem a Twardowskim zawsze były napięte²⁹. Ingarden podjął wykłady jako docent prywatny, pracował nadal jako nauczyciel gimnazjalny, starając się jednocześnie o uzyskanie katedry. W latach 1927–1928 przebywał ponownie we Fryburgu Bryzgowijskim.

²⁹ Por. w tej sprawie: Brożek i Jadacki (2022). Mimo osobistych animozji – obaj cenili się wzajemnie pod względem naukowym, chociaż w wielu punktach mieli do swoich pozycji filozoficznych poważne zastrzeżenia. Wymownym świadectwem wysokiej oceny Twardowskiego przez Ingardena było to, że kiedy w roku 1938 przygotowywał się do wyjazdu na Międzynarodowy Zjazd Towarzystwa Brentanowskiego, otrzymawszy na ten cel „urzędowe” dofinansowanie, ostatecznie z wyjazdu zrezygnował, a wśród powodów podał fakt, że przygotowuje przemówienie w związku ze śmiercią Twardowskiego.

Katedrę filozofii we Lwowie udało mu się uzyskać dopiero w 1933 roku (Rada Wydziału Humanistycznego UJK zaakceptowała kandydaturę Ingardena dwa lata wcześniej). W roku 1937 otrzymał profesurę zwyczajną. W każdym razie po tych zawirowaniach Ingarden nareszcie mógł poświęcić się w pełni pracy naukowej i dydaktyczno-akademickiej, a perspektywy filozofii lwowskiej były bardzo obiecujące, jako że za jej sterami znalazł się poza nim – Ajdukiewicz. Niestety tę dobrą passę przerwał wybuch II Wojny Światowej.

Lata wojenne Ingarden spędził we Lwowie, gdzie kolejno był profesorem w Katedrze Germanistyki Uniwersytetu Ivana Franki oraz nauczycielem matematyki w Państwowej Technicznej Szkole Zawodowej. Brał też udział w tajnym nauczaniu. Okres od czerwca 1944 do lutego 1945 roku spędził w Pieskowej Skale, w końcu trafił do Krakowa, gdzie otrzymał od Zygmunta Zawirskiego (*nb.* lwowskiego ucznia Twardowskiego, a w 1945 roku dziekana Wydziału Humanistycznego UJ) propozycję objęcia katedry filozofii (początkowo jako tzw. profesor zagraniczny). Profesorem zwyczajnym w UJ został w 1946 roku.

Jednakże już po kilku latach, podobnie jak m.in. Twardowski, Ajdukiewicz, Tatarkiewicz, Ossowsky i Dąbska, stał się obiektem ataków ideologicznych ze strony władz komunistycznych. Filozofię Ingardena uznano za „burżuazyjną”, a jego samego za „wroga ludu” i w 1950 roku został odsunięty od pracy naukowej i dydaktycznej. Do pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim powrócił po „odwilży” politycznej w 1956 roku, kiedy to otrzymał najpierw Katedrę Logiki, a następnie Katedrę Filozofii. W tym czasie drugą Katedrę Filozofii otrzymała w UJ Izydora Dąbska, uczennica Twardowskiego ze Lwowa (zob. niżej).

Ingarden przeszedł na emeryturę w 1963 roku, pozostał jednak aktywny jako filozof: pracował naukowo i brał udział w kongresach naukowych. Był członkiem czynnym PAU (od

1945) i PAN (od 1958); od 1961 roku kierował Sekcją Estetyki Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

Zmarł nagle, w pełnił sił twórczych, 14 czerwca 1970 roku.

Ingarden był – obok Ajdukiewicza – najwszechstronniejszym filozofem polskim XX wieku, a ponieważ większość swoich ważniejszych prac publikował po polsku i po niemiecku, należy do najbardziej znanych naszych filozofów.

W dziedzinie ontologii wyodrębnił m.in. tzw. momenty bytowe (przede wszystkim samodzielność, pierwotność, niezależność i samoistność – i ich przeciwieństwa) i przy ich pomocy starał się określić różne sposoby istnienia (istnienie absolutne, idealne, realne oraz czysto intencjonalne). Szczególną uwagę poświęcił analizie struktury przedmiotów czysto intencjonalnych, do których zaliczał dzieła sztuki. W dziedzinie epistemologii najcenniejsza jest jego drobiazgową krytyka różnych sposobów poznawania (i uzasadniania przekonań) – zwłaszcza zaś złudzeń poznawczych. Krytyka ta prowadziła do postulatu „unikania przedwczesnych rozstrzygnięć” w filozofii i nauce; za takie przedwczesne (bezzasadne) rozstrzygnięcie uważał np. idealistyczne stanowisko w sporze o istnienie świata (i krytykował za to swego mistrza – Husserla). W dziedzinie etyki był stanowczym przeciwnikiem relatywizmu i sceptycyzmu. W dziedzinie estetyki opracował m.in. wielowarstwową koncepcję dzieła sztuki oraz opartą na niej koncepcję wartości estetycznej i przeżycia estetycznego. Spośród tradycyjnych dyscyplin filozoficznych nie uprawiał jedynie logiki formalnej, ale miał sprecyzowane poglądy w zakresie filozofii logiki i filozofii języka; sprzeciwiał się m.in. uproszczeniom dokonywanym w tym zakresie przez neopozytywistów.

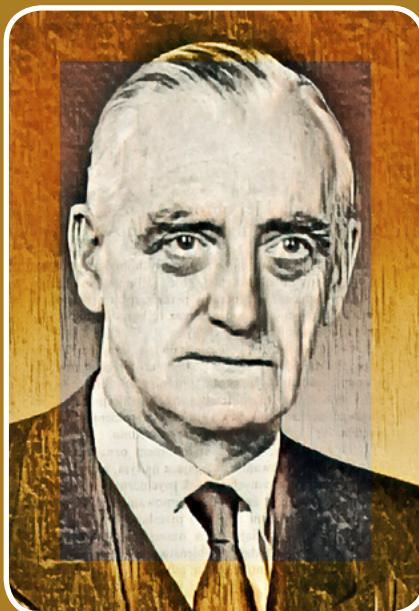
Najważniejsze prace Ingardena zostały zebrane w *Dziełach filozoficznych*, w ramach których opublikowane zostały tomy: *Studia z estetyki*. T. I (Warszawa 1957), T. II (Warszawa 1958) i T. III (Warszawa 1970); *O dziele literackim* (Warszawa 1960);

Spór o istnienie świata. T. I (Warszawa 1960), T. II (Warszawa 1961), T. III (Warszawa 1981); *Z badań nad filozofią współczesną* (Warszawa 1963); *U podstaw teorii poznania* (Warszawa 1971); *Wstęp do fenomenologii Husserla* (Warszawa 1974); *O poznawaniu dzieła literackiego* (Warszawa 1976); *Wykłady i dyskusje z estetyki* (Warszawa 1981); *Wykłady z etyki* (Warszawa 1989); *Studia z teorii poznania* (Warszawa 1995).

13. Mieczysław Kreutz

Mieczysław Sylwester Kreutz³⁰ urodził się 31 grudnia 1893 roku we Lwowie jako syn Wilhelma i Marii z d. Lewickiej. Maturę otrzymał w VII Gimnazjum we Lwowie. W latach 1911–1914 studiował pod kierunkiem Twardowskiego, Wartenberga i Łukasiewicza w Uniwersytecie Lwowskim. Brał udział w I Wojnie Światowej jako artylerzysta (głównie na froncie austriacko-włoskim), w obronie Lwowa i w Wojnie Polsko-Bolszewickiej; ukończył służbę wojskową z Krzyżem Walecznych i w randze kapitana. W latach 1920–1927 był asystentem Zakładu Psychologii. Doktorat uzyskał w 1924 roku na podstawie pracy „O złożoności pragnień”; jego promotorem był Twardowski. Habilitację otrzymał w 1927 roku. Następnie – jako docent prywatny – został zatrudniony w Uniwersytecie Lwowskim jako zastępca profesora (1928), a potem jako profesor nadzwyczajny (1934). W czasie II Wojny Światowej przebywał we Lwowie, gdzie pracował m.in. w przedszkolu i polskiej szkole dla pielęgniarek; był też tzw. karmicielem wszy w Instytucie Badań nad Tyfusem Rudolfa Weigla. W 1946 roku otrzymał Katedrę Psychologii w Uniwersytecie Wrocławskim

³⁰ Informacje biograficzne o Kreutzu zostały zaczerpnięte głównie z: Jadczak (1997a).

37. Mieczysław Kreutz

i stanowisko profesora zwyczajnego; w 1953 roku przeniósł się do Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie do przejścia na emeryturę w 1964 roku kierował Katedrą Psychologii Eksperymentalnej.

Jego żoną była Wiktora Śliwińska, z którą miał jedno dziecko.

Zmarł 14 października 1971 roku w Warszawie.

Główny dorobek Kreutza należy do metodologii psychologii i do epistemologii. Kreutz – w duchu Twardowskiego – opowiadał się przeciw deprecjacji metafizyki, redukcjonizmowi behawioralnemu oraz za rehabilitacją klasycznych zadań psychologii (m.in. przeprowadzania typologii) i tradycyjnej metody introspekcyjnej uzupełnianej metodą badań testowych. Bronił wartości introspekcji, wykazując błędność poglądu, według którego jest ona niesprawdzalna. Opracował zasady metody opartej na tzw. introspekcji eksperymentalnej

(wskazał trzy odmiany tej metody: wyodrębniającą (izolującą), wyczerpującą i pytaniową). Przy okazji metodologicznej refleksji nad metodą testową dokonał wielu szczegółowych analiz pojęciowych, w tym m.in. analizy pojęcia rozumienia. Doświadczenia z zakresu relacji uczeń–mistrz (w jego wypadku tym mistrzem był Twardowski), uzupełnione własną praktyką dydaktyczną, wykorzystał w fundamentalnych pracach poświęconych idealnej osobowości nauczyciela i wychowawcy, w których propagował ideały pedagogiczne Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Charakterystyczne, że jego referat podczas I Polskiego Zjazdu Filozoficznego w 1923 roku nosił tytuł: „Próba zdefiniowania kilku podstawowych pojęć psychologicznych”, a referat podczas IX Międzynarodowego Kongresu Filozoficznego w Paryżu, w 1937 roku, był zatytułowany „Negatywne pojęcie przyczynowości”.

Najważniejsze jego prace – poza rozprawą *Zmienność rezultatów testów*. Cz. I i II (Lwów 1927, 1933), której pierwsza część była podstawą habilitacji – to: *Rozwój psychiczny młodzieży* (Lwów 1931), *Kształcenie charakteru* (1946), *Podstawy psychologii* (Warszawa 1949), *Metody współczesnej psychologii* (Warszawa 1962) i *Rozumienie tekstów* (Warszawa 1968).

B. ASYSTENCI

1. Daniela Tennerówna-Gromska

Daniela Tennerówna³¹ (później Tennerówna-Gromska) urodziła się 17 maja 1889 roku we Lwowie jako córka Juliusza i Marii z d. Orłoś. Jej ojciec był znanym we Lwowie tłumaczem (przekładał m.in. Kasprowicza na niemiecki), nauczycielem domowym i znawcą teatru, a także działa-

³¹ Biogram został oparty na: Legutko (2000).

38. Daniela
Tennerówna-Gromska

czem mniejszości żydowskiej. Po nim zapewne Daniela odziedziczyła zdolności językowe.

W latach 1907–1912 studiowała w Uniwersytecie Lwowskim filologię klasyczną pod kierunkiem Stanisława Witkowskiego i Tadeusza Sinki oraz filozofię – pod kierunkiem Twardowskiego, a także Wartenberga, Łukasiewicza i Witwickiego. W czasie I Wojny Światowej kontynuowała studia w Wiedniu (1914–1916), gdzie słuchała m.in. wykładów Aloisa Höflera. Pracowała jako nauczycielka języków klasycznych, psychologii logiki w Gimnazjum Żeńskim im. Juliusza Słowackiego we Lwowie, a w Wiedniu w ramach polskich kursów gimnazjalnych.

Rozprawę doktorską „Nowe teorie sądu, zwłaszcza u logiczków polskich” napisała pod kierunkiem Twardowskiego i obroniła w 1916 roku. W tym samym roku wyszła za mąż za Edmunda Gromskiego (1884–1960), ziemianina z Bukowiny,

także słuchacza Twardowskiego, później wziętego adwokata lwowskiego i dyrektora spółki wydającej popularny dziennik *Wiek Nowy*.

W latach 1918–1923 była zatrudniona jako starsza asystentka przy kierowanym przez Twardowskiego Seminarium Filozoficznym. Włączała się również w inne inicjatywy swojego mistrza: była aktywnym członkiem Zarządu Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, członkiem redakcji (od 1911), a później sekretarzem (od 1918) *Ruchu Filozoficznego*. Uczestniczyła w organizacji I Polskiego Zjazdu Filozoficznego we Lwowie (1923).

Początek II Wojny Światowej spędziła we Lwowie, pracując m.in. w Państwowym Wydawnictwie Mniejszości Narodowych. Po inwazji niemieckiej – zagrożona ze względu na swoje i męża żydowskie pochodzenie (pierwotne nazwisko męża: Goldberg) ukrywała się wraz z nim w Gródku Jagiellońskim, w Warszawie, a potem w Krakowie pod zmienionymi nazwiskami (jako Aniela i Emanuel Misińscy). Utrzymywała się w tym okresie z pracy fizycznej i korepetycji.

Po wojnie pracowała w Krakowie w wydawnictwach naukowych: Czytelnik (1945–1953), PIW (1953–1954) oraz PWN – w redakcji Biblioteki Klasyków Filozofii (1954–1957). W 1957 roku Gromska została zatrudniona na Wydziale Filozoficznym UJ na stanowisku adiunkta. Dwa lata później została profesorem nadzwyczajnym – jako pierwsza kobieta-profesor w Uniwersytecie Jagiellońskim. Na tym stanowisku pracowała jednak tylko przez rok, w 1960 roku przeszła bowiem na emeryturę. W tym samym roku owdowiała. Pracę naukową kontynuowała do ostatnich lat życia.

Zmarła w Krakowie 20 grudnia 1971 roku. Swoje bogate zbiory stylowych mebli i precjozów zapisała w testamencie Uniwersytetowi Jagiellońskiemu.

W pracy naukowej Gromska zajmowała się problematyką z pogranicza logiki i psychologii, przede wszystkim teorią są-

dów, m.in. w rozprawach: „Istnienie jako treść sądzenia i sądu” (*Przegląd Filozoficzny* 1914) i „Brentanowska argumentacja w sprawie przedmiotu powiedzeń egzystencjalnych” (*Przegląd Filozoficzny* 1920); w pierwszej rozprawie poddała krytycznej analizie Twardowskiego koncepcję sądów. Po II Wojnie Światowej zajęła się przede wszystkim pracą translatorską; opublikowała m.in. znakomity przekład *Etyki nikomachejskiej* Arystotelesa (Warszawa 1956) oraz *Pism wybranych* Teofrasta (Warszawa 1963). Opracowała także kompletną bibliografię Kazimierza Twardowskiego (*Ruch Filozoficzny* 1939), oraz zrekonstruowała poglądy etyczne swego mistrza w pracy „Poglądy etyczne Twardowskiego” (*Ruch Filozoficzny* 1959). Wydała także ważny dokument historyczny – tekst o polskich filozofach zmarłych w czasie II Wojny Światowej („Philosophes polonais mors entre 1938 et 1945”, *Studia Philosophica* 1948); opublikowany po francusku poinformował świat filozoficzny o stratach wojennych polskiej filozofii.

Efektem jej studiów klasycznych była praca o języku polityka i mówcy ateńskiego – Hyperejdesa: *De sermone Hyperidis* (Lwów 1927).

2. Salomon Igel

Salomon Igel³² urodził się 24 grudnia 1889 roku w Złoczowie; jego ojciec był właścicielem jednej z księgarni lwowskich. Studiował w Uniwersytecie Jana Kazimierza, gdzie w 1919 roku obronił przygotowany pod kierunkiem Twardowskiego doktorat, zatytułowany „Stosunek uczuć do przedstawień ze względu na klasyfikację faktów psychicznych”. Był wieloletnim dyrektorem lwowskiego Męskiego Gimnazjum Żydowskiego typu klasycznego, otwartego w 1918 roku; pełnił także

³² Biogram oparty głównie na: Markiewicz i Jadacki (1993).

39. Salomon Igel

funkcję prezesa Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej we Lwowie, które było właścicielem Gimnazjum. Od 1927 roku Igel był także członkiem Towarzystwa Dobroczynnego *B'nei B'rith* „Leopolis” (założonego we Lwowie w 1899 roku i rozwiązanego, jak wszystkie loże masońskie, dekretem prezydenta RP w 1938 roku), gdzie m.in. wygłaszał odczyty na tematy eschatologiczne. W 1939 roku, na krótko przed rozpoczęciem II Wojny Światowej został zatrudniony w Uniwersytecie Lwowskim jako asystent Romana Ingardena.

Na początku 1942 roku, aby uniknąć aresztowania przez Gestapo, popełnił samobójstwo.

Zajmował się psychologią deskryptywną. W swoich badaniach – przeprowadzając m.in. analizę procesu percepcji – szedł drogą wytyczoną przez Twardowskiego i posługiwał się jego aparatem terminologicznym. Pojęcia (w sensie psychologicznym) interpretował jako wyobrażenia

tw. przedmiotów zastępczych, różnych od tzw. przedmiotów ostatecznych (transcendentnych). Wyodrębnił dwa rodzaje zjawisk: ustrojowe (np. zmęczenie) i zmysłowe (np. wrażenia), składające się z dwóch warstw – fizykალnej i psychicznej.

Przeciążony pracą nauczycielską, publikował jedynie artykuły, spośród których – nie licząc rozprawy doktorskiej (*Przegląd Filozoficzny* 1919) – najważniejsze są: „W sprawie nauki o zjawiskach zmysłowych uwag kilka” (*Przegląd Filozoficzny* 1920), „O przedmiocie psychologii” (*Przegląd Filozoficzny* 1927) i „O przedmiotach zastępczych” (*Przegląd Filozoficzny* 1929).

3. Helena Słoniewska

Helena Maria Słoniewska³³ urodziła się 12 sierpnia 1897 roku w Pawłosiowie koło Jarosławia, jako córka Władysława i Marii z d. Gzek; jeszcze przed I Wojną Światową została osierocona przez rodziców. Uczyła się częściowo w szkole ludowej, a częściowo prywatnie, następnie uczęszczała do żeńskiego Gimnazjum im. Słowackiego we Lwowie, gdzie zdała z odznaczeniem maturę w 1916 roku. W latach 1917–1919 uczęszczała do Seminarium Gospodarczego w Szczepkowie koło Lwowa na kurs przygotowujący do wykonywania zawodu nauczyciela szkół gospodarczych. W 1919 roku wstąpiła na Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie studiowała filozofię, biologię, a przede wszystkim psychologię – pod kierunkiem Twardowskiego.

W roku 1923 na wniosek Twardowskiego została asystentką przy Seminarium Filozoficznym. Początkowo Twardowski wnioskował dla niej o stanowisko „demonstratorki I stopnia z całodziennym zajęciem w zakładzie”. Na skutek zmiany przepisów

³³ Fakty biograficzne pochodzą z: Rzepa (1992).

40. Helena Słoniewska

we wrześniu 1923 roku otworzyła się możliwość zatrudnienia Słoniewskiej na lepszych warunkach (stanowisko asystenta młodszego z wyższym wynagrodzeniem). W uzasadnieniu wniosku o asystenturę dla Słoniewskiej Twardowski pisał m.in.:

Już w czasie studiów swoich [Słoniewska] napisała na Seminarium Filozoficznym pracę „Pojęcie charakteru w rozprawie Schopenhauera *O wolności woli*” i wykonała w Zakładzie Psychologicznym prace eksperymentalne, pt. „O rozpoznawaniu utworów pisanych według płci ich autorów”. Nadto wygłosiła na Konwersatorium Filozoficznym Młodzieży Akademickiej sprawozdanie krytyczne z pracy W. Moga pt. *Die Kritik des Psychologismus durch die moderne Logik und Erkenntnistheorie* oraz referat samodzielny pt. „Próba określenia postępowania etycznego”. W końcu brała udział w pracach Sekcji Epistemologicznej Polskiego Towarzystwa Filozoficznego i przedstawiła na jednym z posiedzeń tej sekcji referat z zakresu rozprawy

C. Stumpfa pt. *Erscheinungen und Psychische Funktionen*. [...] Ujawniona przez p. Słoniewską w czasie studiów uniwersyteckich pracowitość i sumienność w połączeniu z odpowiednimi uzdolnieniami, jako też gorliwość, z jaką spełnia przyjęte na siebie obowiązki demonstratorki, uzasadniają zdaniem Rady Wydziałowej najzupełniej przytoczoną na wstępie uchwałę³⁴.

Asystentką przy Seminarium Filozoficznym była Słoniewska przez trzy lata – do 1926 roku. W tym czasie pod kierunkiem Twardowskiego napisała doktorat „Czym jest ból fizyczny – wzruszeniem czy uczuciem?” – obroniony w 1926 roku. Pracowała następnie w latach 1927–1928 jako nauczycielka filozofii i biologii w lwowskim Żeńskim Gimnazjum im. Żmichowskiej, a w latach 1928–1939 w Instytucie Psychotechnicznym i Poradni Zawodowej we Lwowie (w latach 1935–1939 kierowała tą instytucją). W 1939 roku została mianowana na stanowisko starszego asystenta Katedry Psychologii Uniwersytetu Lwowskiego, ale wybuch II Wojny Światowej uniemożliwił jej objęcie tego stanowiska.

W czasie wojny zorganizowała Oddział Dziecięcy w Zakładzie Psychiatrycznym w Kulparkowie. Próbowала również reaktywować Żeńską Szkołę Gospodarczą w Snopkowie. W 1944 roku, po ponownym zajęciu Lwowa przez Armię Czerwoną, podjęła pracę psychologa w Centralnej Poliklinice Dziecięcej.

Po wojnie wyjechała początkowo do Krakowa, a następnie, na zaproszenie Mieczysława Kreutza, który objął tam Katedrę Psychologii, do Wrocławia. Słoniewska dołączyła do niego w 1946 roku. Wkrótce stworzyła Zakład Psychologii Wychowawczej, którym kierowała przez kolejne lata.

³⁴ Zob. opinia o Słoniewskiej w: Sojka-Masztalerz (2025), z. 26, op. 5, spr. 1752, k. 2.

Prowadziła równocześnie Wojewódzką Poradnię Zdrowia Psychicznego.

Następnie kierowała Katedrą Psychologii; była także przewodniczącą wrocławskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. W 1954 roku ukończyła rozprawę *Psychologiczna analiza zainteresowań*, która miała być podstawą jej habilitacji; sytuacja polityczna sprawiła jednak, że do kolokwium habilitacyjnego nie doszło. Mimo to od roku 1955 – jako docent – kierowała Katedrą Psychologii i Zakładem Psychologii Wychowawczej Uniwersytetu Wrocławskiego, a w latach 1958–1960 pełniła ponadto funkcję prodziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego. Grono jej kolegów-profesorów, uczniów Twardowskiego, próbowało bezskutecznie doprowadzić do powierzenia jej stanowiska profesora nadzwyczajnego; ministerstwo w 1963 roku załatwiło odmownie wnioski o profesurę. W 1967 roku Słoniewska przeszła na emeryturę. Nie cieszyła się uznaniem ze strony ówczesnych władz; ceniona była natomiast w środowisku polskich psychologów – w roku 1980 otrzymała odznakę Zasłużonej dla Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

Zmarła 23 września 1982 roku we Wrocławiu.

Słoniewska zajmowała się przede wszystkim psychologią wychowawczą, od początku łącząc pracę naukową z praktyką psychologiczną. Nawiązywała do spuścizny Twardowskiego – i tę spuściznę starała się fizycznie ratować w chwilach zagrożenia (biorąc udział w staraniach o powrót rękopisów i biblioteki Twardowskiego ze Lwowa po wojnie, w przygotowywaniach do publikacji jego prac, w spotkaniach towarzyskich upamiętniających jego śmierć itd.). Jak nikt inny z grona byłych uczniów przyczyniła się do praktycznego ugruntowania „legendy Twardowskiego”. W zakresie teorii – analizowała problem sensowności wypowiedzi (kwestionując jej pozytywistyczne kryterium), problem relacji filozofia–światopogląd (zajmujący także

Twardowskiego), problem poznawalności cudzych przeżyć (co intrygowało także Kreutza), wreszcie problem relacji wrażenia–uczucia.

Do ważniejszych jej publikacji należą: „Czynnik emocjonalny w psychice dziewcząt a wychowanie” (*Zagadnienia wychowawcze w szkole zawodowej* 1934), „W sprawie interpretacji objawów przeżyć psychicznych” (*Kwartalnik Psychologiczny* 1934), „Poradnictwo zawodowe” (*Encyklopedia wychowania* 1938), *Psychologiczna analiza zainteresowania* (Poznań 1959), „Rola Kazimierza Twardowskiego w psychologii polskiej” (*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego* 1959), „Poglądy psychologiczne Kazimierza Twardowskiego” (*Przegląd Psychologiczny* 1968).

4. Tadeusz Witwicki

Tadeusz Maria Leon Witwicki³⁵ (dalej: Witwicki jr) urodził się 30 kwietnia 1902 roku we Lwowie; jego ojcem był Władysław Witwicki, jeden z najstarszych uczniów Twardowskiego, a matką Euzebia z d. Popławska (1880–1944³⁶) – pierwsza żona Władysława³⁷. Ukończył w 1920 roku VII Gimnazjum we Lwowie. Odbił studia z filozofii i psychologii

³⁵ Biogram oparliśmy przede wszystkim na: Słoniewska (1971).

³⁶ Na symbolicznym grobie matki Witwickiego jra w Konstancinie-Jeziornie podane są daty 1889–1943 oraz jako miejsce śmierci: (niemiecki) obóz koncentracyjny na Majdanku; skądinąd wiadomo, że była ona kurierką Delegatury Rządu RP i aresztowana została przez Gestapo we Lwowie. W Muzeum Majdanka zachowały się grypsy, informujące o jej krytycznym stanie zdrowia. Młodszy brat Tadeusza, Janusz (1903–1946), architekt, twórca słynnej *Panoramy Lwowa*, został zamordowany we Lwowie przez NKWD w czasie przygotowań do wyjazdu do Warszawy.

³⁷ Jego drugą żoną była Helena z d. Dubieńska (1889–1949), podobnie jak Władysław i Tadeusz – doktorantka Twardowskiego.

41. Tadeusz Witwicki

u Twardowskiego oraz z biologii u Jana Hirschlera i Seweryna Józefa Krzemieniewskiego. Doktoryzował się z filozofii w 1927 roku na podstawie rozprawy „O reprezentacji czyli o stosunku obrazu do przedmiotu odtworzonego”; promotorem był Twardowski. Jeszcze w czasie studiów został zatrudniony jako asystent Zakładu Psychologicznego Uniwersytetu Lwowskiego. W latach 1929–1939 był nauczycielem biologii i pedagogiki w Państwowym Liceum Pedagogicznym we Lwowie. W czasie II Wojny Światowej pracował jako nauczyciel jednej ze lwowskich szkół powszechnych.

W latach 1946–1952 był adiunktem Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego; prowadził też wykłady z psychologii w warszawskiej Wyższej Szkole Muzycznej (do 1954); łączyło się to z jego badaniami z zakresu psychologii muzyki. Następnie, w latach 1952–1954, kierował Katedrą Psychologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

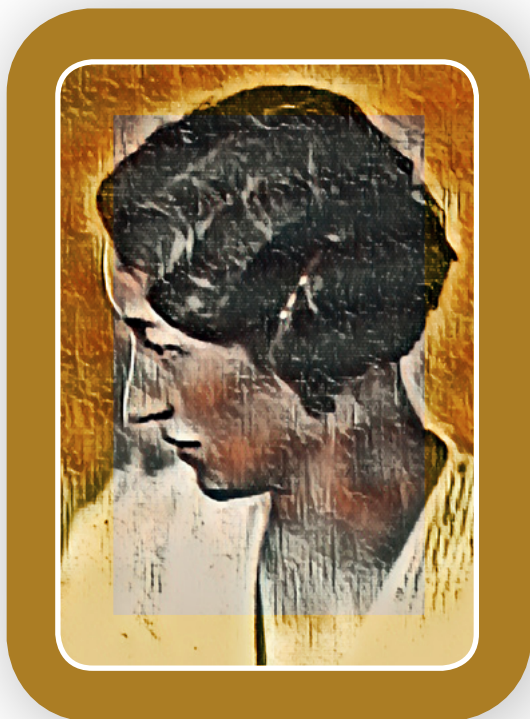
Zwolniony z uniwersytetu – pracował zarobkowo w różnych instytucjach związanych pośrednio z psychologią. Do pracy akademickiej powrócił w 1959 roku, najpierw jako adiunkt, potem docent – a od 1965 roku jako kierownik Katedry Psychologii UMK. Habilitował się w Uniwersytecie Adama Mickiewicza w 1963 roku na podstawie rozprawy *Badania praktycznej sprawności umysłowej metodą składek*.

Poza nauką i nauczaniem – uprawiał malarstwo (jak ojciec) i muzykę (jak jego mistrz, Twardowski).

Zmarł 23 czerwca 1970 roku w Warszawie.

Badając zagadnienie relacji treści do przedmiotu przedstawienia – a więc, można powiedzieć, „zagadnienie Twardowskiego” – doszedł do wniosku, że relacja ta polega na *sui generis* reprezentacji, którą nazwał „reprezentacją psychologiczną” (i przeciwstawił ją reprezentacji prawnej i logicznej). Pojęcia – niewykluczone, że pod wpływem Ingardena – uważał za przedmioty (czysto) intencjonalne. Jak wiadomo, jednym z postulatów Szkoły Lwowsko-Warszawskiej był postulat krytycyzmu (tj. zadowalającego uzasadniania głoszonych przekonań); Witwicki jr starał się sprecyzować, na czym ten krytycyzm powinien polegać. Pod koniec życia dokonał gruntownej analizy jednego z podstawowych pojęć psychologii, a mianowicie pojęcia motywu.

Najważniejsze jego prace – poza rozprawą doktorską (*Archium Towarzystwa Naukowego we Lwowie* 1906) i habilitacyjną (Toruń 1963) – to: „O potrzebie krytycyzmu” (Lwów 1938), skrypty *Typy umysłowe i emocjonalne dzieci i młodzieży* (Lwów 1938) oraz *Dzieci trudne do prowadzenia* (1938), „Badania postawy moralnej pracowników” (*Ochrona Pracy* 1962) i „Analiza pojęcia motywu i motywacji” (*Psychologia Wychowawcza* 1971).

42. Seweryna
Łuszczewska-Romahnowa

5. Seweryna Łuszczewska-Romahnowa

Seweryna Łuszczewska³⁸ urodziła się 10 sierpnia 1904 roku w Mszanie k. Zborowa (tarnopolskie) jako córka Konrada i Antoniny Marii z d. Dzieduszyckiej – córki Wojciecha Dzieduszyckiego. W latach 1922–1928 studiowała filozofię u Twardowskiego, Ajdukiewicza i Ingardena, a także matematykę u Hugona Steinhausa i Stefana Banacha. Po studiach przez kilka lat była nauczycielką gimnazjalną.

Doktorat uzyskała w roku 1932 na podstawie rozprawy „O wyrazach okazjonalnych”, której promotorem był Twardowski. W tym samym roku została zatrudniona jako asystentka Ajdukiewicza (który zresztą *de facto* kierował jej pracami nad doktoratem) i była nią do wybuchu wojny. W 1934 roku

³⁸ Informacje na temat jej życia – por. Pelc (1980).

wyszła za mąż za (jak to ujął Ingarden) „Pomorzana z pochodzenia”, dra Edmunda Ksawerego Romahna (1900–1943), filozofa – po studiach we Frankfurcie nad Menem – i pedagoga-germanisty, który przybył do Lwowa dwa lata wcześniej³⁹.

Na początku II Wojny Światowej Łuszczewska-Romahnowa uczyła matematyki i astronomii w ukraińskiej szkole średniej we Lwowie. Po wejściu Niemców, w latach 1941–1942 mieszkała na wsi w okolicy Opola Lubelskiego. W 1943 roku wróciła do Lwowa i podjęła pracę w miejscowym wydawnictwie rolniczym. W maju 1943 roku została wraz z mężem aresztowana przez Gestapo⁴⁰. Oboje byli więzieni przez trzy miesiące we Lwowie, a następnie osadzeni w obozie koncentracyjnym na Majdanku, gdzie Edmund został

³⁹ W charakterystyczny dla siebie sposób ocenił małżeństwo „Runi” Twardowski. W *Dziennikach* pod datą 22 maja 1934 roku zanotował: „Była u mnie Runia, która mi oświadczyła, że wychodzi za mąż za p. Edmunda Romahna. Jest to nauczyciel Gimnazjum XI, bawiący we Lwowie dopiero od kilku miesięcy, bliżej właściwie mało komu – może prócz Ingardena – znany. Nie mogę się postanowieniem Runi cieszyć, gdyż nie mam pojęcia, czy p. Romahn ma kwalifikacje na męża dla niej. Nie tałem też przed Runią swego braku zdania o właściwości jej postanowienia” (Twardowski, 1997b, s. 342). Ale jakoś go chyba zaakceptował, gdyż 9 września tego roku zapisał: „Po południu byli u nas z pierwszą wizytą Romahnowie” (Twardowski, 1997b, s. 362).

⁴⁰ Możliwym powodem aresztowania było to, że Edmund Romahn przed wojną otwarcie krytykował nazistów – por. Romahn (1938). Pisał m.in.: „VV murze niechęci, który wyrósł dookoła Niemców w czasie wojny [scil. I Wojny Światowej], dziesięciolecie kryzysu uczyniło wyłomy. Bezwzględność doszłego do władzy narodowego socjalizmu ponownie zmobilizowała przeciw Niemcom opinię demokracji światowej. Powtórzyła się zatem poniekąd antyteza Niemiec Goethego i Niemiec Bismarcka”. I zakończył: „Światopoglądowe znaczenie narodowego socjalizmu [ustępuje] wobec jego znaczenia politycznego dla sąsiadów. A szczególny powód do zastanawiania się nad tym potęgującym się stanem rzeczy mają narody, leżące w obrębie, który geopolityka niemiecka (niemiecka – nie tylko hitlerowska) nazywa »die europäische Schütterzone« [»europejska strefa wstrząsów«]” (Romahn, 1938, s. 146–147).

zamordowany. Sewerynę natomiast przewieziono do obozu najpierw w Ravensbrück, a następnie w Lipsku, gdzie była więziona do końca wojny. Po wyzwoleniu z obozów pracowała krótko dla Amerykanów jako urzędniczka i tłumaczka w United Nations Relief and Rehabilitation w Norheim.

Następnie dzięki wsparciu Ajdukiewicza została zaproszona do Poznania, gdzie pracowała najpierw na stanowisku asystenta, a później adiunkta w Uniwersytecie Adama Mickiewicza. W 1955 roku, po wyjeździe Ajdukiewicza z Poznania, objęła kierownictwo Katedry Logiki (przekształconej w 1969 roku w Zakład Logiki) Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii – od 1962 roku jako profesor nadzwyczajny – do przejścia na emeryturę w 1974 roku.

Zmarła 27 czerwca 1987 roku w Poznaniu.

Seweryna Łuszczewska-Romahnowa zajmowała się logiką formalną (matematyczną), semiotyką logiczną i metodologią nauk. W zakresie logiki formalnej opisała m.in. metodę rozstrzygania formuł węższego rachunku predykatów. W zakresie semiotyki badała zjawisko wieloznaczności wyrażeń języka nauki i szukała sposobów neutralizacji tej wieloznaczności – bez jej (*de facto* nierealnej, zdaniem Romahnowej) eliminacji. W zakresie metodologii zdefiniowała pojęcie inferencji pragmatycznej.

Do jej najważniejszych prac – poza rozprawą doktorską – należą: „O indukcji przez proste wyliczenie” (*Ruch Filozoficzny* 1936), „Wieloznaczność a język nauki” (*Kwartalnik Filozoficzny* 1948), „Kartezjański ideał wiedzy” (*Kwartalnik Filozoficzny* 1950), „Analiza i uogólnienie metody sprawdzania formuł logicznych przy pomocy diagramów Venna” (*Studia Logica* 1953), „Indukcja a prawdopodobieństwo” (*Studia Logica* 1957), „Z teorii racjonalnej dyskusji” (*Rozprawy logiczne* 1964), „A Generalized Theory of Classifications” (*Studia Logica* 1965), „Program filozofii naukowej Kazimierza Twardowskiego” (*Studia Filozoficzne*

1967) oraz „Teoria wiedzy Kazimierza Twardowskiego” (*Polska myśl filozoficzna i społeczna* 1977).

6. Izydora Dąmbaska

Izydora Dąmbaska⁴¹ urodziła się 3 stycznia 1904 roku we Lwowie jako córka Stanisława Dąbskiego z Dąbia herbu Godziemba i Antoniny z Zaleskich. Jej lata szkolne przypadły na okres I Wojny Światowej, kiedy rodzina Dąbskich musiała często zmieniać miejsce zamieszkania. Dąmbaska zdała maturę eksternistycznie w Liceum Sióstr Urszulanek we Lwowie w 1922 roku.

W tym samym roku rozpoczęła studia filozoficzne w Uniwersytecie Jana Kazimierza – głównie pod kierunkiem Twardowskiego, chociaż uczęszczała także na wykłady Wartenberga, Ajdukiewicza, Ingardena i Juliusza Kleina. Studia zwieńczyła w 1927 roku doktoratem *Teoria sądu Edmonda Goblot’a*, napisanym pod kierunkiem Twardowskiego.

Jeszcze w czasie studiów Dąmbaska zaczęła pełnić funkcję asystentki Kazimierza Twardowskiego. Kontynuowała asystenturę również po studiach aż do roku 1930, kiedy to Twardowski przeszedł na emeryturę. Nie opuściła swego stanowiska nawet wtedy, gdy otrzymała atrakcyjne stypendium na wyjazd zagraniczny. Wyjazd przełożyła, a Twardowski odnotował wówczas w *Dziennikach* pod datą 10 października 1929 roku:

Iza oświadczyła, że nie skorzysta w tym roku ze [...] stypendium [Funduszu Kultury Narodowej na wyjazd za granicę] ze względu na swe

⁴¹ Jeśli nie zaznaczono inaczej, informacje biograficzne pochodzą z: Perzanowski (2000).

43. Izydora Dąmbaska

obowiązkami przy Seminarium Filozoficznym. Co za rzadki charakter! (Twardowski, 1997b, s. 95).

W przełożoną podróż naukową wyjechała w roku 1930, kiedy to odwiedziła Wiedeń (gdzie zetknęła się m.in. z Moritzem Schlickiem), Berlin i Paryż (gdzie nawiązała bliskie kontakty z Biblioteką Polską). Po powrocie podjęła pracę nauczycielki w lwowskich szkołach średnich, jak również w Bibliotece Uniwersyteckiej i w Instytucie Psychotechnicznym we Lwowie (1937–1939). Działała aktywnie w Polskim Towarzystwie Filozoficznym, a po śmierci Twardowskiego wraz z Danielą Gromską przejęła redakcję *Ruchu Filozoficznego*. Jeszcze w 1938 roku w *Kwartalniku Filozoficznym* ukazała się rozprawa habilitacyjna Dąmbaskiej „Irracjonalizm a poznanie naukowe”. Do habilitacji jednak nie doszło z powodu wybuchu wojny.

W czasie wojny Dąbska zaangażowała się w działalność wywiadowczą dla Armii Krajowej, a także w organizację tajnego nauczania. Wraz z Fryderyką Jarzębińską (także doktorantką Twardowskiego) prowadziła łącznie 20 kilkusobowych tajnych kompletów. Od 1940 roku wraz z Ajdukiewiczem wykładała filozofię na tajnym Uniwersytecie Jana Kazimierza.

W obawie przed aresztowaniem przez NKWD w 1945 roku wyjechała ze Lwowa do Gdańska, gdzie podjęła pracę w Bibliotece Miejskiej. W 1946 roku uzyskała habilitację w Uniwersytecie Warszawskim, gdzie w latach 1946–1949 prowadziła wykłady jako docent. Jej uczniem był wówczas m.in. Zbigniew Herbert, który po latach zadedykował Izydorze Dąbskiej swój słynny wiersz „Potęga smaku” (1983).

W 1949 roku przeniosła się do Uniwersytetu Poznańskiego. Jednakże już po roku władze zamknęły studia i katedry filozoficzne. Dąbska, podobnie jak wielu innych filozofów, została odsunięta od pracy dydaktycznej. Wróciła do pracy w Bibliotece Miejskiej (wówczas przemianowanej na Bibliotekę PAN) w Gdańsku. Po odwilży politycznej roku 1956 na zaproszenie Ingardena przeniosła się do Krakowa, gdzie objęła przy jego poparciu Katedrę Historii Filozofii. Bardzo owocny dla Dąbskiej okres pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim trwał jednak tylko do 1964 roku, kiedy to została „karnie” przeniesiona do Instytutu Filozofii PAN. Dąbską oskarżono o to, że treść jej wykładów jest niezgodna z oficjalną doktryną, i o to, że... demoralizuje młodzież. Odchodząc z Uniwersytetu Jagiellońskiego, napisała list pożegnalny i złożyła go na ręce Rady Wydziału i dziekana (nigdy zresztą nie odczytany), w którym wyrażała troskę o swoich współpracowników i studentów. List ten kończył się następująco:

Istnieje zdroworozsądkowe przysłowie *primum vivere, deinde philosophari*. Nigdy nie wydawało mi się ono słuszne. Natomiast wierzę, że filozofowi przyświecać winno trochę zmodyfikowane stare motto żeglarskie *non est necesse vivere, necesse est philosophari*. Powiedziały to studentom przed siedmiu laty na pierwszym na tutejszym Uniwersytecie wykładzie. A filozofować można naprawdę tylko wtedy, gdy, nie bacząc na to, co się możliwym tego świata podoba lub nie podoba, szuka się uparcie w uczciwym intelektualnym trudzie, z całym poczuciem odpowiedzialności za słowo, uzasadnionych odpowiedzi dotyczących istnienia, prawdy i dobra (Perzanowski, 2000, s. 323).

Chociaż Dąmbska została odsunięta od kontaktu ze studentami w instytucjonalnych ramach uniwersytetu, to do końca życia prowadziła *privatissimum* – seminarium dla bliskich sobie postawą studentów.

Dąmbska była od 1969 roku członkinią Institut International de Philosophie (jako pierwsza kobieta w historii tej organizacji); w 1973 roku została laureatką Nagrody Naukowej im. Alfreda Jurzykowskiego, a w roku 1984 Nagrody im. ks. Idziego Radziszewskiego. Po powstaniu „Solidarności” włączyła się w jej działalność. Kierowała też metodologiczno-epistemologiczną sekcją krakowskiego oddziału PTF.

Izydora Dąmbska zmarła 18 czerwca 1983 roku w Krakowie. Została pochowana w grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Rudnej Wielkiej koło Rzeszowa.

Jej wszechstronna twórczość dotyczyła wielu dyscyplin filozoficznych. W zakresie semiotyki logicznej Dąmbska analizowała różne koncepcje języka i oparte na nich teorie prawdziwości; zaproponowała oryginalną klasyfikację nazw i przedstawiła ważne racje przemawiające za tezą, że żadna nazwa nie może być nazwą pustą. Podała skrupulatnej analizie funkcje semiotyczne myślenia. Najbardziej może znane – i do dziś zachowujące wartość teoretyczną – są

badania Dąbskiej dotyczące konwencjonalizmu i anty-irracjonalizmu. Dąbska zajmowała się również historią filozofii i opublikowała liczne przekłady klasycznych dzieł filozoficznych (Teofrasta, Sekstusa Empiryka, Descartesa, Leibniza). Przełożyła też z niemieckiego na polski rozprawę Twardowskiego *O treści i przedmiocie przedstawień* oraz wydała jego wykłady z epistemologii i etyki.

Spośród jej publikacji – poza pracą doktorską (Lwów 1930) i habilitacyjną (*Kwartalnik Filozoficzny* 1937–1938) najważniejsze są: *O prawach w nauce* (Lwów 1933), *Zarys historii filozofii greckiej* (Lwów 1935), „Irracjonalizm a poznanie naukowe” (1937), „Z semantyki zdań warunkowych” (*Przegląd Filozoficzny* 1938), „W sprawie tzw. nazw pustych” (*Przegląd Filozoficzny* 1948), *Dwa studia z naukowego poznania* (Toruń 1962), *O narzędziach i przedmiotach poznania. Z teorii instrumentalnego poznania. O filozofii lingwistycznej* (Warszawa 1967) i „Filozofia na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w latach 1918–1939” (*Zeszyty Lwowskie* 1971).

7. Maria Kokoszyńska-Lutmanowa

Maria Stanisława Kokoszyńska⁴² urodziła się 6 grudnia 1905 roku w Bóbrce pod Lwowem. W roku 1923 rozpoczęła studia filozoficzne w Uniwersytecie Lwowskim pod kierunkiem Kazimierza Twardowskiego i Kazimierza Ajdukiewicza. Uczestniczyła również w wykładach Ingardena, Stefana Banacha, Stanisława Ruzewicza i Hugona Steinhausa. W czasie studiów wyjechała do Cambridge, gdzie zetknęła się m.in. z Ludwigiem Wittgensteinem. Pod kierunkiem Twardowskiego napisała rozprawę doktorską

⁴² Jeśli nie zaznaczono inaczej, informacje biograficzne pochodzą z: Brożek (2017).

44. Maria Kokoszyńska-Lutmanowa

„Nazwy ogólne i wieloznaczne” (nigdy nieopublikowaną), obronioną w 1928 roku.

W 1930 roku, po odejściu na emeryturę Twarowskiego i w związku z wyjazdem zagranicznym Izydory Dąbskiej, została asystentką przy Seminarium Filozoficznym, kierowanym wówczas przez Ajdukiewicza. W 1932 roku wyszła za mąż za prawnika i dziennikarza Romana Lutmana (1897–1973).

W roku 1934 otrzymała stypendium na wyjazd zagraniczny (jej miejsce w seminarium zajęli wówczas Schmierer i Swieżawski). Udała się najpierw do Wiednia, gdzie uczestniczyła w posiedzeniach Koła Wiedeńskiego i nawiązała znajomość m.in. z Moritzem Schlickiem i Karlem Mengerem. Z Wiednia pojechała do Paryża, gdzie wzięła udział w I Międzynarodowym Kongresie Jedności Nauki; poznała tam bliżej m.in. Rudolfa Carnapa.

Uczestniczyła również z trzech kolejnych kongresach jedności nauki, które miały miejsce w Kopenhadze, Paryżu i Cambridge.

Lata 1936–1939 i 1945–1947 Lutmanowie spędzili w Katowicach, gdzie Edmund był dyrektorem Instytutu Śląskiego. W czasie II Wojny Światowej Maria przebywała we Lwowie, gdzie była zatrudniona w biurze podatkowym – a Edmund (do upadku Powstania Warszawskiego) w Warszawie, gdzie pracował jako kasjer w drogerii. W roku 1947 uzyskała w Uniwersytecie Poznańskim habilitację na podstawie pracy „W sprawie względności i bezwzględności prawdy”, która ukazała się po trzech latach w wersji angielskiej w czasopiśmie *Studia Philosophica*. W tym samym roku wraz z mężem przeniosła się do Wrocławia na zaproszenie Henryka Mehlberga. W 1951 roku została profesorem zwyczajnym, a od 1950 do 1976 roku kierowała Katedrą Logiki i Metodologii Nauk w Uniwersytecie Wrocławskim. W latach 1951–1954 była również dziekanem Wydziału Filozofii, a w latach 1955–1958 prorektorem uniwersytetu. Odegrała istotną rolę w organizacji studiów i badań logicznych we Wrocławiu.

Przeszła na emeryturę w 1967 roku.

Zmarła we Wrocławiu 30 czerwca 1981 roku.

Kokoszyńska zajmowała się szeroko rozumianą logiką – w szczególności semiotyką logiczną i metodologią nauk. Osiągnęła cenne wyniki, badając m.in. relacje między nauką a metafizyką oraz między indukcją a dedukcją; pozostawiła gruntowne analizy pojęcia prawdy i relatywizmu aletycznego, pojęcia analityczności i syntetyczności oraz pojęcia jedności nauki. Znając bardzo dobrze oba środowiska, była swego rodzaju łącznikiem między Szkołą Lwowsko-Warszawską a Kołem Wiedeńskim.

Do najważniejszych prac Kokoszyńskiej – poza rozprawą habilitacyjną „A Refutation of the Relativism of Truth” (*Studia Philosophica* 1951) – należą: „Logiczna składnia języka,

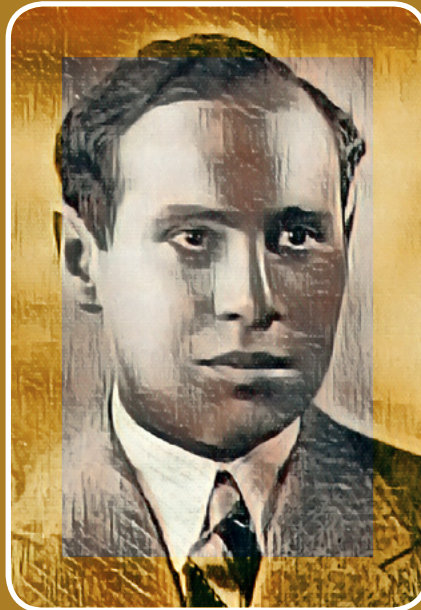
semantyka i logika wiedzy” (1946), „Über den absolutem Wahrheitsbegriff und einige andere semantische Begriffe” (*Erkenntnis* 1936), „W sprawie walki z metafizyką” (*Przegląd Filozoficzny* 1938), „What Means *Relativity of Truth*?” (*Studia Philosophica* 1948), „O dobrej i złej indukcji” (*Studia Logica* 1957), „O dwojakim rozumieniu uzasadnienia dedukcyjnego” (*Studia Logica* 1962) oraz „Znaczenie syntaktyczne i znaczenie semantyczne wyrażeń językowych” (*Rozprawy filozoficzne* 1969).

8. Zygmunt Schmierer

Ze względu na luki i rozbieżności w opublikowanych dotąd biogramach Schmieraera, warto zacytować napisane najprawdopodobniej jego własną ręką *curriculum vitae* z 1934 roku:

Urodziłem się 22 sierpnia 1906 r. w Brodach. Od r. 1913 przebywałem we Lwowie, gdzie ukończyłem szkołę ludową i średnią (gimnazjum typu klasycznego). Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości w 1925 roku wpisałem się na Wydział Humanistyczny UJK, odbywając studia bez przerwy do końca r.a. 1928/1929. W roku 1931 (dnia 14 grudnia) uzyskałem tytuł doktora filozofii na tymże wydziale.⁴³ Z końcem r.a.

⁴³ Pośrednim potwierdzeniem tego faktu są dwie notatki w *Dziennikach Twardowskiego*. Pod datą 21 marca 1931 roku czytamy: „W południe w uniwerku [był] Schmierer prosić mnie, żebym egzaminował go przy rygorozum głównym z filozofii”. Natomiast pod datą 17 kwietnia tegoż roku mamy: „Przed południe w uniwerku. Był u mnie Kazik w sprawie doktoratu Schmieraera” (Twardowski, 1997b, s. 197, 200). Natomiast z jedyne go zachowanego listu Schmieraera do Twardowskiego (znajdującego się w warszawskim Archiwum Twardowskiego) dowiadujemy się, że promocja doktorska została wyznaczona – tak jak Schmierer pisze w życiorysie – na 14 grudnia 1931 roku i miała się rozpocząć w południe, w auli uniwersyteckiej; z listu

45. Zygmunt Schmierer

1932/1933 zdałem egzamin ostateczny w celu uzyskania stopnia magistra filozofii w zakresie nauk filozoficznych⁴⁴.

W opublikowanych dotąd biogramach Schmerera nie podawano dokładnej daty jego urodzin; podawano też na ogół błędną datę uzyskania doktoratu. Pojawiała się również informacja, iż Schmierer ukończył szkołę rabinacką⁴⁵. Sformułowanie „gimnazjum typu klasycznego” nie wyklucza, że była to właśnie taka szkoła; skądinąd w kwestionariuszu Schmierer określa swoją religię jako mojżeszową.

tego można się też domysleć, że Twardowski był recenzentem rozprawy doktorskiej Schmierera.

⁴⁴ Por. biogram Schmierera w: Sojka-Masztalerz (2025), z. 26, op. 5, spr. 2134, k. 20.

⁴⁵ Wspomina o tym m.in.: Swieżawski (1989), s. 285.

W 1934 roku Schmierer otrzymał stanowisko starszego asystenta-woluntariusza przy I Katedrze Filozofii, którą kierował Ajdukiewicz. Jako woluntariusz oficjalnie nie pobierał wynagrodzenia. Oto jak opisuje tę sytuację jego kolega uniwersytecki – Stefan Swieżawski:

Od początku października ustalił się [...] mój status zawodowy. Ważną datą był dzień 4 października 1934 [roku], w którym prof. Ajdukiewicz zaproponował mi objęcie stanowiska starszego asystenta przy jego katedrze. Z radością wyraziłem zgodę [...]. Wiedziałem, że będę dzielił funkcje asystenckie z Zygmuntem Schmiererem, właściwym „doradcą i rozmówcą” naukowym Ajdukiewicza. [...]

Nadchodziły już jednak ciężkie dla Żydów czasy. Wśród akademików wzrastały tendencje antysemickie, podsycane głównie przez skrajne skrzydło „Obwiespolu” (Obozu Wielkiej Polski) [...]. Ajdukiewicz nie mógł [więc] Schmiererowi dać należącego mu się etatu asystenckiego. Zygmunt był biedny i bardzo potrzebował pieniędzy, ja zaś miałem ich dosyć. W tej sytuacji ja figurowałem oficjalnie na liście asystenckiej, a on otrzymywał moje pobory. [...]

Jego ojcu Hermanowi powierzyliśmy administrację naszej obskurnej kamienicy przy ul. Królowej Jadwigi, kupionej jako lokata kapitału. Pamiętam, że z tym zarządzaniem mieliśmy rozliczne kłopoty, ale stary Schmierer chciał być wierny dawnym tradycjom i jako nasz zarządca raz w roku przynosił nam w darze kilka flaszek świętego soku różanego (1989, s. 246, 283, 285–286).

W zachowanej teczce personalnej Schmieraera znajduje się jego przyrzeczenie asystenckie z listopada 1934 roku, które warto przytoczyć jako *signum temporis* i rzadkość historyczną:

Przyrzekam być pomocnym profesorowi, któremu będę podlegał w prowadzeniu pracy naukowej, pedagogicznej i administracyjnej, wypełniać jego polecenia służbowe, w służbie i poza służbą, strzec powagi mego stanowiska i unikać wszystkiego, co mogłoby obniżyć godność mego stanowiska i zaufanie, którego ono wymaga; wszelkie prośby, przedstawienia i zażalenia w sprawach służbowych przysyłać na ręce profesora, któremu służbowo podlegać będę, uzyskiwać zezwolenia na wszelkie płatne zajęcia uboczne, wypełniać obowiązki, określone w regulaminie zakładu, donosić natychmiast profesorowi o każdej przeszkodzie w pełnieniu obowiązków, wywołanej czy to chorobą, czy innymi uzasadnionymi powodami i na żądanie profesora udowodnić tę przeszkodę⁴⁶.

Funkcję asystenta pełnił Schmierer zapewne do 31 sierpnia 1937 roku. Ostatnim dokumentem z jego uniwersyteckiej teczki personalnej jest podpisane ręką Schmierera upoważnienie dla Bednarowskiego (asystenta Ingardena) do odbioru jego dokumentów.

Nie jest jasne, co się od tego czasu działo ze Schmiererem. Wiadomo jedynie, że 17 czerwca 1939 roku wygłosił w Sekcji Teorii Poznania PTF swój ostatni odczyt „O relatywizmie”. Zginął prawdopodobnie w 1943 roku zamordowany przez Niemców w Obozie Janowskim pod Lwowem.

Schmierer zajmował się logiką i filozofią logiki.

Jedyne jego zachowane teksty – to autoreferaty odczytów, wygłaszanych w Polskim Towarzystwie Filozoficznym. O ich zawartości dobrze mówią tytuły: „O wartości filozoficznej panlogizmu Carnapa” (*Ruch Filozoficzny* 1932–1936), „System logiczny Wittgensteina” (*Ruch Filozoficzny* 1932–1936), „Założenia egzystencjalne systemu Russella” (*Ruch Filozoficzny* 1932–1936) i „O funkcjach charakterystycznych w logikach wielowartościowych” (*Przegląd Filozoficzny* 1936).

⁴⁶ Zob. Przyrzeczenie asystenckie w: Sojka-Masztalerz (2025), z. 26, op. 5, spr. 2134, k. 8.

46. Stefan Swieżawski

9. Stefan Swieżawski

Stefan Swieżawski⁴⁷ urodził się 10 lutego 1907 roku w Hołubiu k. Zamościa, w rodzinie ziemiańskiej Władysława Izydora herbu Kuszaba i Marii Ludwiki Petroneli z d. Ścibor-Rylskiej. Początkowo uczył się prywatnie, następnie uczęszczał najpierw do gimnazjum w Zakopanem, a potem do X Gimnazjum im. Sienkiewicza we Lwowie. W roku 1925 rozpoczął studia w Uniwersytecie Lwowskim. W swoim *curriculum vitae* napisał:

W zakresie filozofii pracowałem zrazu w seminarium prof. K. Twardowskiego, a następnie w seminarium prof. K. Ajdukiewicza. Stu-

⁴⁷ Przy opracowaniu niniejszej biografii korzystaliśmy przede wszystkim z: Gut (2001).

dia historyczne prowadziłem pod kierunkiem śp. prof. J. Ptaśnika i prof. K. Chylińskiego. Specjalizując się w badaniu filozofii średniowiecznej, wyjechałem w r. 1929/30 na studia do Paryża, gdzie kierunek nad moją pracą objął prof. E. Gilson⁴⁸.

Wpływ na Swieżawskiego mieli również Jacek Woroniecki i Konstanty Michalski. Promotorem doktoratu Swieżawskiego, uzyskanego w 1934 roku na podstawie przygotowanej głównie w Paryżu rozprawy „*Intentiones primae i intentiones secundae* według Jana Dunsza Szkota”, był Ajdukiewicz.

W 1934 roku, w związku z rezygnacją Kokoszyńskiej, powołany został na asystenta Seminarium Filozoficznego „z poborami asystenta młodszego”⁴⁹.

Po wybuchu II Wojny Światowej opuścił początkowo Lwów i zatrzymał się u Sapiehów w Bilczu Złotym, ale wkrótce powrócił do mieszkania lwowskiego. Na wiosnę 1940 roku przeniósł się do Szczawnicy i tam przebywał do końca wojny. Został tam – jak później wspomniał – „wciągnięty w służbę Armii Krajowej” (Swieżawski, 1989, s. 373). Latem 1944 roku habilitował się w działającym w Warszawie podziemnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich na podstawie rozprawy „Centralne zagadnienie tomistycznej nauki o duszy”.

Powojenną działalność akademicką rozpoczął od zajęć zleconych w Uniwersytecie Jagiellońskim w roku 1945/1946. W 1946 roku otrzymał etat zastępcy profesora w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W latach 1948–1978 kierował w KUL Katedrą Filozofii Średniowiecznej i Nowożytnej. W 1956 roku został profesorem nadzwyczajnym. Jego profesura zwyczajna, o którą wydział wnioskował w roku 1959,

⁴⁸ Zob. biogram Swieżawskiego w: Sojka-Masztalerz (2025), z. 26, op. 5, spr. 1690, k. 10.

⁴⁹ Jego tygodniowy wymiar pracy to 20 godzin tygodniowo; pobory wynosiły 170 zł tygodniowo.

została zatwierdzona dopiero w 1967 roku. W latach 1957–1983 pracował równolegle w Zakładzie Historii Starożytnej i Średniowiecznej PAN w Warszawie, którym współkierował.

Swieżawski był członkiem wielu polskich, zagranicznych i międzynarodowych towarzystw naukowych. Otrzymał wiele nagród i odznaczeń. W 1989 roku został doktorem *honoris causa* Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Od 1964 roku brał udział w Soborze Watykańskim II jako świecki audytor. Związany był ze środowiskiem *Tygodnika Powszechnego* i *Znaku*.

Jego żoną była arystokratka Maria Helena z d. Stadnicka; poślubił ją w 1933 roku.

Zmarł 18 maja 2004 roku w Konstancinie pod Warszawą.

Za podstawową dyscyplinę filozoficzną Swieżawski uważał ontologię. Był jednak przede wszystkim historykiem filozofii (średniowiecznej), ale zarazem uprawiał refleksję metodologiczną dotyczącą tej dyscypliny. Dokonał systematyzacji roboty historyka; opowiadał się za uprawianiem historii problemów filozoficznych – a nie historii filozofów.

Główne jego prace – poza rozprawą doktorską, wydaną jako „Les intentions premières et les intentiones secondes chez Jean Duns Scotus” (*Archives d’Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge* 1934) i habilitacyjną (*Przegląd Filozoficzny* 1948) – to: *Byt. Zagadnienia metafizyki tomistycznej* (Lublin 1948), *Zagadnienie historii filozofii* (Warszawa 1966), pięć tomów esejów: *Rozum i tajemnica* (Kraków 1960), *Człowiek i tajemnica* (Kraków 1978), *Istnienie i tajemnica* (Lublin 1993), *Dobro i tajemnica* (Warszawa 1995) i *Prawda i tajemnica* (Warszawa 2007) oraz monumentalne sześciotomowe *Dzieje filozofii europejskiej XV wieku* (Warszawa 1974–1983).

47. Władysław Bednarowski

10. Władysław Bednarowski

Władysław Bednarowski⁵⁰ urodził się 2 lutego 1905⁵¹ roku w Pałahiczach koło Czortkowa, jako syn Kajetana (urzędnika kolejowego na stacji Torskie) oraz Katarzyny z d. Pihut. Maturę otrzymał tuż po zakończeniu I Wojny Światowej w Gimnazjum im. Słowackiego w Czortkowie.

⁵⁰ Biogram oparty został przede wszystkim na: Deręgowski (2016).

⁵¹ Jako rok urodzenia podawany jest czasem rok 1908. Na oficjalnej stronie internetowej fundacji The W. Bednarowski Trust jest informacja, że zmarł on w wieku 94 lat.

Studiował polonistykę i filozofię w Uniwersytecie Jagiellońskim⁵². Doktorat uzyskał w 1933 roku⁵³ na podstawie rozprawy „Z filozofii Spinozy”, przygotowanej w Seminarium Filozoficznym UJ pod kierunkiem Tadeusza Garbowskiego.

W latach 1935–1939 był asystentem Ingardena w UJK⁵⁴.

W połowie września 1939 roku ewakuował się przez Rumunię i Węgry do Francji, gdzie wstąpił do rekonstruowanego tam Wojska Polskiego. Po klęsce Francji znalazł się w Wielkiej Brytanii, gdzie uległ kontuzji podczas ćwiczeń spadochronowych.

Zatrudniony był początkowo w Polskiej Szkole Prawa w Uniwersytecie Oksfordzkim jako lektor łaciny. W latach 1946–1975 wykładał logikę na Uniwersytecie w Aberdeen w Szkocji; w 1963 roku odwiedził go tam Ingarden. Był członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie. W 1999 roku powstała – z inicjatywy szkockich kolegów Bednarowskiego – fundacja The W. Bednarowski Trust, która finansowała kontakty między filozofami z Krakowa i Aberdeen.

Swój bogaty księgozbiór przekazał w testamencie Uniwersytetowi Jagiellońskiemu. Poza filozofią uprawiał malarstwo. Zmarł w Aberdeen 11 listopada 2002 roku.

⁵² Jako datę studiów podaje się niekiedy lata 1920–1925, ale jest to wykluczone, skoro Bednarowski urodził się w 1908 roku. W *Roczniku Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego* za lata 1930–1934 jest informacja, że praca doktorska „Z filozofii Spinozy” została ukończona w roku 1930/1931.

⁵³ W każdym razie w wykazie pracowników UJK za rok 1935/1936 Bednarowski figuruje jako doktor.

⁵⁴ Potwierdza to notatka Swieżawskiego z roku 1935/1936: „Miałem [...] czas, również w pokoju asystenckim, na własną pracę naukową. Najbliższym moim sąsiadem był Władysław Bednarowski, asystent Ingardena” (Swieżawski, 1989, s. 284).

W obrębie filozofii Bednarowski zajmował się ontologią i logiką. W ontologii – pod wpływem Ingardena – analizował pojęcie istnienia, rozróżniając kilka znaczeń terminu „istnieć”. W logice m.in. badał możliwość wyprowadzenia zasady wyłączonego środka z zasady (nie)sprzeczności.

Główne jego prace to: „Mścisław Wartenberg” (*Przegląd Filozoficzny* 1938), „Hamilton’s Quantification of the Predicate” (*Proceedings of the Aristotelian Society* 1956), „The Law of Excluded Middle” (*Proceedings of the Aristotelian Society* 1956), „Kilka uwag o tzw. *sense-datum theory*” (*Szkice filozoficzne* 1964), napisana wspólnie z Piotrem T. Geachem, „The Riddle of Existence” (*Proceedings of the Aristotelian Society* 1976) oraz przygotowana jeszcze przed wyjazdem z Polski rozprawa *Descartes i cogito* (Kraków 2001).

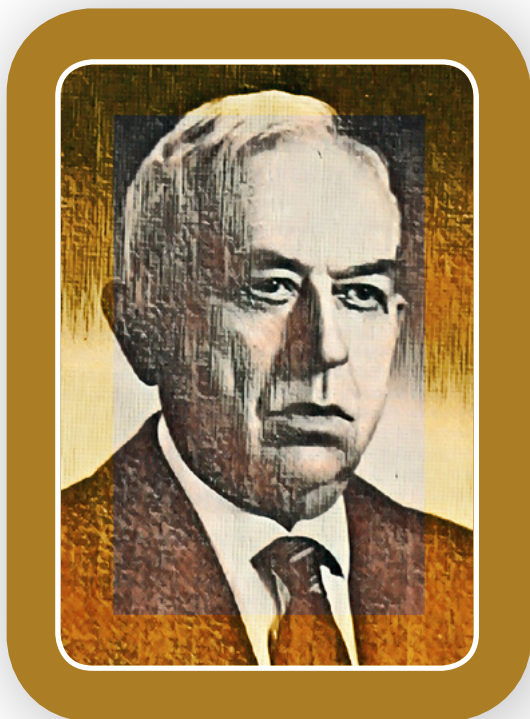
11. Ludwik Borkowski

Ludwik Stefan Borkowski⁵⁵ urodził się 7 sierpnia 1914 roku w Obroszynie koło Lwowa, w rodzinie nauczycielskiej, jako syn Jana i Franciszki Amalii z d. Nemetz.

Maturę uzyskał w IX Gimnazjum we Lwowie w 1933 roku. W latach 1933–1938 studiował w Uniwersytecie Jana Kazimierza pod kierunkiem Ajdukiewicza, Kreutza i Ingardena. W roku 1938 został asystentem przy Seminarium Filozoficznym. Z powodu choroby (gruźlicy stawów) w 1939 roku poprosił o zwolnienie z obowiązków; z tego też powodu nie ukończył studiów we Lwowie.

Dokończył je dopiero po wojnie, w roku 1946 w Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie uzyskał magisterium na podstawie pracy „Analiza rozwiązania antynomii podanego przez Behmana”. W roku 1950 uzyskał doktorat na Wydziale

⁵⁵ Biogram został oparty na: Biłat i Żegleń (1994).

48. Ludwik Borkowski

Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego na podstawie rozprawy „O definicjach analitycznych i syntetycznych”, którą przygotował pod kierunkiem Jerzego Słupeckiego. Habilitował się w 1960 roku; podstawą habilitacji były prace: „Systemy rachunku zdań i rachunku funkcyjnego o jednym terminie pierwotnym”, „O kwantyfikatorach właściwych” i „Sprowadzenie arytmetyki do typikalnej logiki bez aksjomatu nieskończoności i typikalnej wieloznaczności stałych arytmetycznych”.

W latach 1946–1975 związany był zawodowo z Wrocławiem, gdzie najpierw uczył w szkole średniej dla dorosłych (1946–1949), a potem – od 1948 roku – wykładał w Uniwersytecie Wrocławskim jako kolejno starszy asystent, adiunkt (od 1951), docent (od 1961) i profesor nadzwyczajny (od 1973). W latach 1975–1993 był wykładowcą Katolickiego Uniwer-

sytetu Lubelskiego – od 1980 roku jako profesor zwyczajny; do 1984 roku kierował tamtejszą Katedrą Logiki.

W okresie wrocławskim wykładał dodatkowo w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu.

Zmarł 23 października 1993 roku we Wrocławiu.

Przedmiotem jego zainteresowań badawczych były: teoria definicji (w tym m.in. problem stosunku definicji do tez empirycznych), teoria kwantyfikatorów (właściwych i ilościowych), logika modalna, rekonstrukcja funkcji semantycznych okresu warunkowego mowy potocznej oraz sformalizowana teoria prawdy i stanów rzeczy (które interpretował jako relację między wchodzącymi w ich skład przedmiotami). Był bodajże najwszechstronniejszym i najbardziej twórczym kontynuatorem tradycji logicznych Szkoły Lwowsko-Warszawskiej swego pokolenia, nawiązując w swych pismach do problemów postawionych przez Łukasiewicza, Leśniewskiego i Ajdukiewicza.

Poza rozprawą doktorską w wersji niemieckiej (*Studia Logica* 1956), oraz pracami, na podstawie których uzyskał habilitację, opublikowanymi w wersji angielskiej (*Studia Logica* 1958 i 1960), opublikował wiele artykułów, których część weszła w skład tomu *Studia logiczne* (Lublin 1990) oraz *Pism o prawdzie i stanach rzeczy* (Lublin 1995). Zredagował angielski tom pism Łukasiewicza *Selected Works* (Amsterdam 1970). Był współautorem wielu podręczników logiki w tym – ze Słupeckim – wielokrotnie wznawianych *Elementów logiki matematycznej i teorii mnogości* (Warszawa 1963) oraz samodzielnie opracowanego *Wprowadzenia do logiki i teorii mnogości* (Lublin 1991).

Złota epoka filozofii
we Lwowie

Rozdział III

Szkoła

Rozdział ten częściowo oparty na: Brożek (2020).

1. SZKOŁA TWARDOWSKIEGO. RAMY CZASOWO-PRZESTRZENNE

Nie ulega wątpliwości, że najznakomitszą szkołą filozoficzną, jaka powstała we Lwowie, jest szkoła stworzona przez Kazimierza Twardowskiego, zwana „Szkołą Lwowską”, „Szkołą Twardowskiego”, a po tym, jak zyskała drugi podstawowy ośrodek w Warszawie – również „Szkołą Lwowsko-Warszawską”. Choć powstała, jak to się mówi na Zachodzie Europy, na jej peryferiach, to okazała się najsilniejszą w dziejach polską formacją filozoficzną i jedną z najważniejszych w filozofii XX wieku w ogóle.

Wśród historyków filozofii panuje powszechna zgoda co do daty początku istnienia Szkoły Lwowsko-Warszawskiej (dalej w skrócie: SLW): był to rok 1895, a dokładniej 15 listopada tego roku, kiedy to Twardowski wygłosił swój wykład inauguracyjny w Uniwersytecie Lwowskim. W tym samym roku akademickim Twardowski dał kursowy wykład z logiki. Zaledwie trzy lata później udało mu się uzupełnić Katedrę Filozofii utworzonym z jego inicjatywy Seminarium (Zakładem) Filozoficznym. Twardowski był założycielem i *spiritus movens* szkoły, a swoją pracę nad ugruntowaniem jej pozycji kontynuował przez 35 lat. Niewątpliwie bez zaangażowania Twardowskiego w sprawy dydaktyczne

49. Szkoła Lwowska w 1913 roku

i organizacyjne powstanie silnego ośrodka filozoficznego we Lwowie nie byłoby możliwe.

Twardowski był jednak świadom tego, że nie może działać sam, i od początku poszukiwał młodych talentów filozoficznych, na których mógłby się oprzeć (był, jak Sokrates, „łowcą dusz”). Talenty te wkrótce się znalazły. Już po kilku latach Twardowski mógł się poszczycić pierwszymi wypromowanymi doktorami: Witwickim (doktorat 1901) i Łukasiewiczem (doktorat 1902). W roku 1901 Twardowski opublikował także pierwszą swoją książkę w języku polskim¹: *Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki* – podręcznik przeznaczony dla nauczycieli szkół powszechnych.

W pierwszych latach XX wieku także uczniowie Twardowskiego publikują swoje pierwsze prace. Władysław Witwicki ogłasza „Analizę psychologiczną ambicji” (1900) oraz pierwszy z serii przekładów Platona, tj. przekład *Uczty* (1909). Łukasiewicz wydaje „Analizę i konstrukcję pojęcia przyczyny” (1906) oraz rozprawę *O zasadzie sprzeczności*

¹ Po przybyciu do Lwowa Twardowski publikował niemal wyłącznie w języku polskim.

u *Arystotelesa* (1910). Zawirski doktoryzuje się w 1906 roku i parę lat później ukazuje się jego rozprawa „Przyczynowość a stosunek funkcjonalny” (1912). W roku 1912 doktoraty otrzymują trzej kolejni wybitni uczniowie Twardowskiego: Ajdukiewicz, Kotarbiński i Leśniewski; a trzy lata później – Czeżowski. Z inicjatywy Twardowskiego powstają liczne instytucje filozoficzne².

Jasnym momentem wieńczącym pierwszą fazę działalności Twardowskiego we Lwowie było odzyskanie przez Polskę niepodległości. Moment ten jednak poprzedziły dramatyczne wydarzenia I Wojny Światowej, w tym rosyjska okupacja Lwowa i wojenny rektorat Twardowskiego (kiedy to Uniwersytet Lwowski działał częściowo w Wiedniu). Z kolei niedługo po 11 listopada 1918 roku nastąpiły nie mniej dramatyczne, zwłaszcza dla Lwowa, fakty polityczno-militarne: obrona miasta w czasie walk polsko-ukraińskich (w której Twardowski osobiście brał udział) oraz Wojna Polsko-Bolszewicka (w której czynnie uczestniczyli m.in. Leśniewski, Ajdukiewicz i Czeżowski).

Mimo to rok 1918 można uznać za granicę między pierwszą fazą działalności Szkoły, „fazą krystalizacji”, a okresem następnym, który wolno nazwać „fazą ekspansji”.

Okazja do ekspansji Szkoły nastąpiła już w czasie wojny. W roku 1915 Niemcy, po zajęciu rusyfikowanej od dziesięcioleci Warszawy, zezwolili na otwarcie polskiego uniwersytetu. Z tej okazji skorzystali lwowscy wychowankowie Twardowskiego. Najpierw katedrę dostał Jan Łukasiewicz, a niedługo później dołączyli do niego Kotarbiński, Leśniewski, Tatarkiewicz i Władysław Witwicki. To był początek drugiej z dwóch głównych gałęzi SLW: gałęzi warszawskiej. Potem przybyły placówki SLW w Uniwersytecie Poznańskim

² Por. niżej, rozdział IV.

(Błachowski), w Uniwersytecie Wileńskim (Czeżowski) i w Uniwersytecie Jagiellońskim (Zawirski).

Ekspansja, która się wtedy dokonała, dotyczyła zarówno zasięgu terytorialnego oraz wpływów instytucjonalnych, jak też liczebności SLW i intensyfikacji twórczości jej przedstawicieli. Uczniowie Twardowskiego nie tylko zajęli tworzone wtedy katedry filozofii (i psychologii), lecz także wzięli udział w organizacji życia uniwersyteckiego: Twardowski jako współprojektodawca systemu akademickiego w Polsce, Czeżowski jako urzędnik ministerialny, Łukasiewicz jako minister w rządzie Paderewskiego. Pojawiają się poza tym nowe postacie. Doktoryzują się w tym czasie m.in.: u Twardowskiego – Mehlberg (1926), Dąbska (1927), Leopold Blaustein (1927), Tadeusz Witwicki, syn Władysława (1927) i Lutmanowa (1928); u Władysława Witwickiego – Geblewicz (1931); u Łukasiewicza – Ossowska (1922) i Sobociński (1937); u Zawirskiego – Jordan (1936); u Leśniewskiego – Tarski (1924); u Kotarbińskiego – Ossowski (1925), Lindenbaumowa (1926), Drewnowski (1927) i Kotarbińska (1927); u Tatarkiewicza – Mosdorf (1934); u Czeżowskiego – Rutki (1934); u Ajdukiewicza – Swieżawski (1932). W tej fazie rozpoczęła się też recepcja wyników SLW za granicą.

Niestety ten wspinały okres rozwoju SLW zakończył się wraz z wybuchem II Wojny Światowej, toteż pierwsi historycy Szkoły Twardowskiego wskazywali właśnie rok 1939 jako po prostu koniec jej istnienia³. Nie ulega w każdym razie wątpliwości, że był to kres lwowskiego ośrodka Szkoły. Twardowski zmarł w roku 1938, a rok później, po wybuchu wojny Uniwersytet Jana Kazimierza został zamknięty i następcy Twardowskiego musieli przerwać swoją oficjalną działalność akademicką. W 1945 roku w wyniku ustaleń jałtańskich Lwów stał się częścią ZSRS.

³ Por. np. Skolimowski (1967).

II Wojna Światowa była strasznym ciosem dla całej Szkoły Lwowsko-Warszawskiej – również dla jej pozalwowskich ośrodków. Część przedstawicieli SLW poniosła śmierć (m.in. Auerbach, Blausteinowie, Gralewski, Igel, Kobrzyński, Lindenbaumowie, Markinówna, Miciński, Milbrandt, Mosdorf, Ołeksiuk, Pański, Presburger, Rajgrodzki, Rutski, Salamucha, Siwecki, Wajsberg); część znalazła się na emigracji (Tarski wyjechał z Polski jeszcze przed wybuchem wojny, Bocheński po Kampanii Wrześniowej 1939 roku, Łukasiewicz w 1944 roku tuż przed Powstaniem Warszawskim, Sobociński w 1945 roku, Mehlberg w 1949 roku). W czasie wojny polskie instytucje naukowe zostały zamknięte, spłonęły cenne biblioteki – w tym niewydane rękopisy. Jak to ujął celnie Tatarkiewicz:

Druga wielka wojna zastała [...] [filozofię polską] w stanie kwitnącym: utworzone już były warsztaty pracy filozoficznej i dorastało nowe pokolenie badaczy, wykształcone od początku w szkołach polskich i przygotowane do pracy. Zostało zniszczone przez okupantów między 1939 a 1944 rokiem. [...] Dla Polski więcej jeszcze niż dla innych krajów lata te zamknęły epokę ważną i bujną, ale krótką i niedokończoną. A rok 1945 zaczął epokę nową (1968, s. 387).

Chociaż ośrodek lwowski Szkoły Twardowskiego przestał istnieć między rokiem 1939 a 1945, to są pewne racje na rzecz poglądu, że sama SLW przetrwała wojnę, chociaż znacząco osłabiona. Wielu uczniów Twardowskiego powróciło ostatecznie do wykładów w powojennych uniwersytetach, a wielu spośród nich (w tym – co znamienne – wiele uczennic) uzyskało katedry właśnie zaraz po zakończeniu wojny.

Dzieje SLW (czy też jej tradycji) po 1939 roku również układają się w fazy mniej więcej dwudziestoletnie.

Powojenna sytuacja polityczno-ideologiczna sprawiła, że w pierwszym dwudziestolecu po wojnie oddziaływanie

Szkoły na młode pokolenia było bardzo ograniczone. Nastąpił okres zniewolenia ideologicznego, najsilniejszego w latach 1949–1953. Filozofowie SLW (m.in., jak była wyżej mowa, Ingarden i Dąmbska) usuwani byli przez władze komunistyczne z uczelni, katedry filozoficzne redukowane do logicznych (filozofia miała być w pełni zideologizowana, a logikę władze tolerowały jako dyscyplinę ideologicznie neutralną).

W kolejnym dwudziestoleciu (1960–1980) tradycja SLW weszła w fazę „uśpienia”, a potem stopniowego „rozbudzenia”. W filozofii w węższym rozumieniu to „rozbudzenie” następowało na peryferiach życia umysłowego w Polsce, ale w zakresie np. logiki tradycja ta stopniowo powróciła na miejsce centralne. Doszło do reedycji klasycznych tekstów wybitniejszych przedstawicieli SLW (m.in. Twardowskiego, Łukasiewicza, Kotarbińskiego i Ajdukiewicza); ukazały się też pierwsze przekłady tych tekstów na język angielski.

Od roku 1980 do dziś tradycja SLW coraz częściej staje się przedmiotem badań historycznych. Zadanie to podejmowali w kraju m.in. Hempoliński, Woleński, Jadacki, Murawski i Jadcza, a za granicą m.in. Knjazeva, Vernikov, Simons i Smith. Kontynuowane były reedycje polskie i przekłady angielskie klasyków SLW. Zainaugurowana została subseria *Polish Analytical Philosophy* wydawnictwa Rodopi (obecnie: Brill). Tendencja ta nasiliła się po roku 2000. Coraz więcej osób przyznaje się dziś w Polsce do intelektualnego dziedzictwa Szkoły. W Europie organizowane są coraz liczniejsze sympozja poświęcone SLW, a na cyklicznych konferencjach filozoficznych pojawiają się coraz częściej referaty jej dotyczące.

2. DYDAKTYKA

Formacje filozoficzne mają różny charakter. Szkoła Twardowskiego była szkołą *par excellence*. Znaczy to, że podstawową relacją między jej członkami była relacja nauczyciel–uczeń (czy raczej: mistrz–uczeń), a także uczeń–uczeń (tego samego nauczyciela).

Jak to pokazaliśmy w rozdziale I – przed przyjazdem Twardowskiego do Lwowa istniało tam pewne środowisko filozoficzne: mieszkało sporo niezłych intelektualistów, toczyły się nieformalne dyskusje, istniały biblioteki (w tym Ossolineum) i archiwa. Nie było jednak poważnego ośrodka filozofii naukowej ani instytucji, które rozwojowi takiej filozofii mogłyby służyć. Wykłady odbywały się nieregularnie, słuchaczy miały niewielu. Ten stan rzeczy Twardowski postanowił zmienić. Jak napisała Dąmbska:

Plan [Twardowskiego] był śmiały, choć na pozór nieefektywny: wytworzyć w Polsce naukowy styl filozofowania, uprawiając przy pomocy ścisłych metod badawczych te gałęzie filozofii, które do nauki należą (1948, s. 15–16).

Jest skądinąd zaskakujące, jak Twardowski jako młody jeszcze zupełnie profesor filozofii (objął katedrę w wieku 29 lat) był w stanie w zaledwie kilka lat sytuację tę radykalnie zmienić.

Podstawą aktywności pedagogicznej Twardowskiego były wykłady. Aby dostarczyć studentom rzetelnej wiedzy z zakresu wszystkich podstawowych dyscyplin filozoficznych, postanowił wyklądać w cyklu czteroletnim główne przedmioty filozoficzne (logikę, metafizykę, epistemologię, etykę, historię filozofii), tak aby każdy student w czasie 4–5-letnich studiów przez takie systematyczne kursy przeszedł. Nie były to w żadnym razie powtórzenia: przy każdym

„powrocie” do danej dyscypliny Twardowski uzupełniał je o współczesny stan wiedzy w jej zakresie.

Na wykłady Twardowskiego z początku przychodziło niewiele osób. Jednakże styl tych wykładów szybko zaczął przyciągać coraz liczniejsze grupy słuchaczy. Zachowało się kilka relacji dotyczących stylu nauczania Twardowskiego.

Z uderzeniem 8 godziny rano, prawie zimowym świtem, tłumy studentów i studentek cisną się do gmachu uniwersyteckiego przy ul. św. Mikołaja na wykład Twardowskiego. Wielka sala przepelniona po brzegi, mdłe światło gazowe pada na notatki [...]. Mistrz, młody jeszcze – nie ma nawet 40 lat – [...] uroczyście wstępuje na katedrę. Wykład jest jak nabożeństwo; wszystko słucha w skupieniu tych jasnych słów o trudnych często zagadnieniach; odzywa się tylko skrzypienie ołówków (Łempicki, 1938, s. 31).

Oto dwie inne relacje dotyczące Twardowskiego jako wykładowcy:

Był wysoki, barczysty, o twarzy surowej, okolonej długą, jasnorudą brodą. Nosił miękką czarny kapelusz, czarny krawat wiązany na supeł, płaszcz fasonu wojskowego, z rogowymi guzikami i patką z tyłu. Trzymał się prosto, chodził wolno, majestatycznie, trzymając zawsze pod pachą skórzaną wyładowaną książkami tekę. Nie rozstawał się z nią nigdy – nawet wówczas, kiedy z domu wybierał się do ulubionej Kawiarni Szkockiej. Wykłady miewał latem o godzinie siódmej rano. Sala zawsze była szczelnie wypełniona; przeważały w niej słuchaczki. Twardowski był urodzonym mówcą, a zarazem niezrównanym pedagogiem. Mówił o logice, o historii filozofii, o systemach filozoficznych i prądach umysłowych tak łatwo i jasno, jakby opowiadał o sprawach najzwyczajniejszych. Umiął spopularyzować najzawilsze zagadnienia (Łam, 1968, s. 36).

Wykładał świetnie: mądrze, interesująco i sugestywnie. Wy pływało to z talentu dydaktycznego profesora i z przekonania, że dobre nauczanie jest najlepszym środkiem pedagogicznym. Mimo że dla uczniów był surowy, że stawiał im duże wymagania, a przepisy formalne traktował w sposób rygorystyczny – nie tylko nie łamał odrębnych indywidualności, lecz rozumiał je, szanował i umiał wprowadzić na właściwe drogi rozwoju. Toteż dane mu było wielu swych dawnych uczniów oglądać na katedrach uniwersyteckich, a w ogromnych rzeszach studentów wzbudzić trwałe przywiązanie i szacunek, niestłabnący z upływem lat (Uklejska, 1959, s. 267).

Po paru latach trzeba było wynajmować specjalną salę, by pomieścić chętnych. Legenda o tłumach na wykładach Twardowskiego znajduje potwierdzenie w dokumentach lwowskich. Na przykład w roku akademickim 1926/1927 na wykład Twardowskiego zapisało się ponad 2000 osób, podczas gdy sala, jaka mu dano do dyspozycji, mieściła zaledwie 300. Na prośbę Twardowskiego o sfinansowanie wynajęcia większej sali początkowo ministerstwo odpowiedziało negatywnie. Sugerowano, że Twardowski powinien raczej swoje wykłady „dublować”. Na tę propozycję odpowiedział w charakterystyczny dla siebie sposób:

Aby umożliwić wszystkim studentom i studentkom, pragnącym chodzić na moje wykłady, uczęszczanie na nie, nie wystarczyłoby je dublować, lecz trzeba by każdy wykład wygłaszać co najmniej trzy razy. Nadto o dublowaniu wykładów może być moim zdaniem mowa tylko w tym przypadku, gdy profesor odczytuje wykłady ze swoich skryptów, albo gdy chodzi o wykłady w inny sposób zupełne nie tylko w swojej ogólnej treści, lecz także w szczegółach wygłoszenia ustalone; ja zaś swoje wykłady, chociaż opierają się one na dokładnym przygotowaniu i obmyśleniu głównej ich treści i najbardziej zasadniczych sformułowań, wygłaszam zupełnie swobodnie, posługując się skryptem swoim tylko od czasu do czasu, przy czym nakreślony w skrypcie plan

ulega zmianom stosownie do nasuwających się w ciągu mówienia pomysłów rzeczowych i rozważań dydaktycznych. Nie zdaje sobie sprawy z tego, w jaki sposób można by wykłady [...] mające charakter twórczy, powstające dopiero do pewnego stopnia w czasie wygłaszania, „dublować”⁴.

Warto to podkreślić: Twardowski traktował swoje wykłady jako pracę twórczą i zawierały one zawsze istotną domieszkę „improwizacji”. Wracając do zmagania z ministerstwem: udało się ostatecznie wynająć na wykłady Twardowskiego salę Towarzystwa Muzycznego (z listu wydziału wynika, że to nie był rocznik odosobniony).

Wykłady Twardowskiego wyróżniały się klarownością: mówił jasno nawet o najtrudniejszych problemach filozoficznych. Popularność wykładów Twardowskiego jest dziś czymś niepojętym również z tego powodu, że rozpoczynały się w semestrze letnim o 7 rano, a spóźnieni słuchacze narażali się na ostre upomnienia ze strony wykładowcy.

Wykłady Twardowskiego były jednak tylko jednym z kilku elementów jego pracy dydaktycznej i to z pewnego punktu widzenia nie były jej elementem najważniejszym. Twardowski był bowiem przekonany, że aby stworzyć ośrodek filozofii naukowej, musi przede wszystkim nauczyć swoich studentów samodzielnej pracy naukowej.

Dlatego drugim – po wykładach – elementem aktywności pedagogicznej Twardowskiego były posiedzenia seminaryjne. Podczas tych posiedzeń dyskutowano dzieła filozoficzne, czytane zawsze w języku oryginału, oraz przygotowywano samodzielne prace. Na użytek seminarzystów Twardowski oddał do dyspozycji swój bogaty księgozbiór, umieściwszy go w pomieszczeniu-czytelni – tak aby każdy mógł korzystać z książek przez cały dzień: od 6 rano do 22 wieczorem.

⁴ Por. Sojka-Masztalerz (2025), z. 26, op. 5, spr. 1860, k. 109.

Były to, jak na ówczesne czasy, idealne warunki do pracy naukowej. Jedyną ceną, którą seminarzyści musieli płacić za te warunki, było ściśle przestrzeganie regulaminu lektorium; za jego łamanie przewidziane były – i bezwzględnie egzekwowane – kary wyszczególnione w dokładnie opracowanym regulaminie. Twardowski znany był zresztą z tego, że rygorystycznie przestrzegał wszelkich zobowiązań studentów – np. terminów oddania prac – i w tej dziedzinie nie robił dla nikogo wyjątków. Codziennie był za to do dyspozycji swoich uczniów, służąc im radą i wskazówkami; co najważniejsze zaś – mogli oni liczyć na surową, ale sprawiedliwą ocenę rezultatów swoich studiów. Dlatego też w ramach seminarium Twardowskiego mogły powstać – i powstawały – prace na bardzo wysokim poziomie; często druga czy trzecia taka praca stanowić mogła podstawę egzaminów nauczycielskich lub doktorskich (które za czasów Twardowskiego kończyły studia uniwersyteckie).

Seminarium Filozoficzne (rozumiane jako Zakład czy też Instytut Filozofii) mieścił się początkowo przy ul. św. Zofii. Obok czytelnicy ze stolikami do pracy mieścił się tam pokój profesorski. Po pozyskaniu dla uniwersytetu dawnego gmachu parlamentu galicyjskiego Seminarium Filozoficzne również tam zostało przeniesione. W nowym gmachu udało się wygospodarować miejsce dla asystentów, a także stworzyć Pracownię Psychologii Eksperymentalnej.

W późniejszych latach, aby dostąpić przywileju uczestniczenia w seminarium filozoficznym Twardowskiego, należało uprzednio przez rok uczestniczyć w jego zajęciach proseminaryjnych. Liczba osób, które w nich uczestniczyły, dochodziła w niektórych latach do 80. Głównym zadaniem uczestników proseminarium było cotygodniowe przygotowywanie streszczeń ze wskazanych przez profesora tekstów filozoficznych. Twardowski je wszystkie sprawdzał i omawiał. Studenci mieli kierować się zasadą, że autor streszczenia

ma wykazać się lepszym zrozumieniem problemu niż autor, który ten problem stawia w streszczanym tekście. Dlatego uczniowie Twardowskiego żartowali niekiedy, że profesor każe im co tydzień (!) przygotowywać rozprawę naukową, dla niepoznaki nazwaną „streszczeniem”. W każdym razie przez takie zajęcia przygotowawcze mogli przejść tylko nieliczni – obdarzeni wnikliwym intelektem, ale i silną wolą.

Chociaż to Twardowski realizował we Lwowie swój plan dydaktyczny z „żelazną wolą” – sekundowali mu lepiej lub gorzej inni profesorowie filozofii. Najdłużej drugą katedrą filozofii we Lwowie kierował Wartenberg. Członkowie SLW często wymieniają Wartenberga jako swojego drugiego nauczyciela filozofii. Problemy ze zdrowiem i bardziej introwertyczna osobowość nie predysponowały jednak Wartenberga do roli wybitnego pedagoga. Z kolei popularnością dorównywał Twardowskiemu Dzieduszycki, ale pod względem „fachowości” daleko mu było do wykładów twórcy SLW.

Przede wszystkim jednak do Twardowskiego zaczęli stopniowo dołączać jego uczniowie. Łukasiewicz wykładał we Lwowie jako docent prywatny od roku akademickiego 1906/1907 do wyjazdu ze Lwowa (z przerwami – por. wyżej). Co roku prowadził wykład lub ćwiczenia z logiki, miał jednak także np. seminaria dotyczące poglądów filozoficznych Arystotelesa, wykłady z teorii poznania oraz monograficzne wykłady o filozofii Trentowskiego i Bergsona⁵.

Na swojego następcę Twardowski „namaścił” Ajdukiewicza. Ktoś mógłby pomyśleć, że zaważyły tu koligacje rodzinne (Ajdukiewicz, jak pamiętamy, ożenił się z córką Twardowskiego, Marią), ale byłaby to ocena niesprawiedliwa. Ajdukiewicz spełniał dużo ważniejsze wymogi niż koligacje: zajmował się w zasadzie tą samą problematyką

⁵ Tytuły wykładów Łukasiewicza można znaleźć w: Jadacki (1998a).

co i Twardowski, ale w sposób idący bardziej „z duchem czasu”, zwłaszcza jeśli chodzi o stosowanie aparatu logiki matematycznej (którymi Ajdukiewicz posługiwał się biegle i zarazem ostrożnie – co bardzo podobało się teściowi). Miał szerokie horyzonty filozoficzne, a mierząc się z problematyką naukową umiejętnie manewrował między logicznym a psychologicznym nurtem Szkoły. A że dodatkowo miał ujmujący sposób bycia, grał na fortepianie (w tym chętnie z Twardowskim na cztery ręce) – trudno byłoby wyobrazić sobie lepszego sukcesora.

Ajdukiewicz okazał się urodzonym pedagogiem, ale nie miał tyle szczęścia, co Twardowski: w każdej uczelni (także po wojnie), w której był profesorem, wykładał niewiele ponad dziesięciolecie. Rekompensował to swoimi doskonałymi podręcznikami: na niektórych z nich uczyło się kilka pokoleń polskich filozofów⁶ (w tym starszy z autorów niniejszego tekstu). Warto dodać, że wpływ ten dotyczył zarówno logiki, jak i filozofii.

Ajdukiewicz, podobnie jak Twardowski, łączył przy tym talent dydaktyczny z organizacyjnym. Przyciągał do siebie ludzi, starał się tworzyć i podtrzymywać „w istnieniu” różne środowiska filozoficzne.

Wierne grono słuchaczy, a nawet wielbicieli miał we Lwowie również Ingarden.

Innym wychowankiem Twardowskiego, który jednak swoją działalność dydaktyczną podjął w Warszawie, był Kotarbiński. Liczebność grona uczniów Kotarbińskiego w Warszawie (a przez kilka lat po II Wojnie Światowej także i w Łodzi) była porównywalna do liczebności lwowskiego kręgu skupionego wokół Twardowskiego. Kotarbiński – podobnie jak Twardowski – starał się mówić jasno i budzić w słuchaczach pasję badawczą. Był autorem wielu

⁶ Por. np. Ajdukiewicz (1965, 1983).

podręczników oraz prac na temat dydaktyki. Na czoło tych pierwszych wybijają się *Elementy*⁷, dlatego nieprzypadkowo mówiono o jego uczniach, że przeszli „szkołę *Elementów*”.

Naśladowczynią Twardowskiego, zarówno w zakresie dydaktyki, jak i ogólniej: postawy życiowej, była bez wątpienia Dąmbska – ostatnia jego asystentka. Była ona nauczycielem z powołania. Toteż wielkim ciosem dla niej samej – i dla skupionych wokół niej słuchaczy – było to, że niedługo po habilitowaniu się i otrzymaniu katedry filozofii (co stało się tuż po II Wojnie Światowej) musiała się zadowolić prowadzeniem *privatissimów*, gdyż została przez władze jej pozbawiona, co było politycznym odwetem za nieugiętą postawę w sprawach akademickiej wolności słowa.

3. FILOZOFIA W SZKOLE LWOWSKO-WARSZAWSKIEJ I JEJ RDZEŃ METODOLOGICZNY

Fenomenowi SLW nie da się zrozumieć bez uwzględnienia specyfiki uprawianej w niej filozofii. Najważniejszym elementem tej specyfiki był rdzeń metodologiczny. Sam Twardowski opisał to tak:

Zasadnicza cecha charakterystyczna tej szkoły tkwi w dziedzinie formalno-metodologicznej; polega mianowicie na dążeniu do możliwie największej precyzji i ścisłości w myśleniu i wyrażaniu myśli, jak również w możliwie wyczerpującym uzasadnianiu tego, co się głosi – oraz na poprawności dowodu (1926, s. 30).

⁷ Por. Kotarbiński (1929).

50. Gałąź lwowska Szkoły Lwowsko-Warszawskiej w 1925 roku

Natomiast Dąmbska (tak charakteryzowała ów wspólny rdzeń Szkoły Twardowskiego:

Nie łączyła lwowskich filozofów jakaś wspólna doktryna, jakiś jednolity pogląd na świat. To, co tworzyło podstawę wspólnoty duchowej tych ludzi, to nie treść nauki, tylko sposób, metoda filozofowania i wspólny język naukowy. Dlatego wyjść z tej szkoły mogli spirytualiści i materialiści, nominaliści i realiści, logistycy i psychologowie, filozofowie przyrody i teoretycy sztuki (1948, s. 17).

Z kolei Ajdukiewicz o metodologicznych podstawach filozofii Twardowskiego pisał tak:

Naczelne przykazania [rzetelnej metody pracy naukowej] można by streścić: myśl tak, abyś dobrze wiedział, o czym myślisz; mów tak, abyś nie tylko dobrze wiedział, o czym mówisz, ale też tak, żebyś miał pewność, że ten, do kogo mówisz, słuchając cię uważnie, będzie myślał o tym samym, co i ty; cokolwiek twierdzisz, twierdź z taką stanowczością, na jaką pozwala siła logiczna twojej argumentacji. Było to

ABC porządnego myślenia i niejeden mógłby je lekceważyć, traktując je jako elementarną szkołkę. Ale ta elementarna szkołka niestety nieczęsto bywa udziałem uczniów szkoły średniej, a nawet absolwentów uniwersytetów. Tej naukowej *Kinderstube* brakowało też wielu, którzy zyskiwali sławę wielkich myślicieli, zdobywając ją ekscytującymi pozorami głębi, stworzonymi przez mętność myślowego nurtu. Dydaktyczne dzieło Twardowskiego polegało właśnie na tym, by uwolnić się od mętów, aby przez przezroczysty nurt zobaczyć, czy sedno sprawy jest głębią, czy płyčizną, by wytworzyć w słuchaczach potrzebę klarownego myślenia i wstręt do symulującego głębię frazesu (1959, s. 32).

Filozof ze Szkoły Twardowskiego musiał jak najściślej przestrzegać postulatów obowiązujących w nauce: postulatu jasnego wypowiadania się, postulatu należytego uzasadniania uznawanych tez oraz postulatu rzetelnej dyskusji, jako że w mniemaniu członków SLW wymiana myśli jest istotnym środkiem „dochodzenia do prawdy” w nauce, a zwłaszcza w filozofii. W SLW traktowano te metodologiczne postulaty niezwykle poważnie i to właśnie odróżniało jej przedstawicieli od innych szkół filozoficznych. Warto dodać, że drogi do realizacji postulatów metodologicznych bywały u różnych przedstawicieli SLW różne – i występowały między nimi pewne różnice co do tego, jak owe postulaty realizować. Różnice te dotyczyły przede wszystkim zasięgu metod formalno-logicznych.

Przypomnijmy, że postulat jasności wymierzony jest we wszystkie przejawy mętności wypowiedzi, będącej przyczyną licznych nieporozumień i niekończących się sporów w filozofii. Orężem w walce z mętnością filozofii stała się w SLW przede wszystkim analiza języka, jako że język jest narzędziem myślenia i poznania.

Tez naukowych nie wystarczy jasno wysłowić; należy je jeszcze – jeśli mają być przyjęte – należycie uzasadnić. Zgodnie z obowiązującym w SLW postulatem w tym względzie – nie wolno w nauce uznawać ani głosić żadnego twierdzenia z siłą

większą, niż pozwala na to jego uzasadnienie. Stosowanie się do tego postulatu broni filozofów przed „bujającymi w obłokach” spekulacjami i fantazjami filozoficznymi. Przedstawiciele SLW dbali o należyłą ostrożność w głoszeniu tez filozoficznych, a także poświęcili wiele uwagi namysłowi teoretycznemu nad samymi metodami uzasadniania twierdzeń, pośrednimi (różne typy rozumowań) i bezpośrednimi (ekstraspekcja, intuicja) – i to zarówno w dyscyplinach przyrodniczych, jak i humanistycznych oraz *par excellence* filozoficznych.

Oba wspomniane postulaty – jasności i uzasadnienia – mają swój aspekt negatywny: osoba stosująca się do nich odrzuca to, co postulatów tych w wystarczającym stopniu nie spełnia. Warto dodać, że krytycy SLW zarzucali niektórym jej przedstawicielom nadużywanie zarzutu niejasności i bezzasadności: to, że zasłaniali się niekiedy formułą „Nie rozumiem”, aby rozgrzeszyć się z braku chęci do podjęcia wysiłku intelektualnego, niezbędnego do uchwycenia zawartości dyskutowanej problematyki. Skądinąd ostre kontrowersje na tym punkcie zdarzały się między samymi jej przedstawicielami (por. np. Witwicki *contra* Leśniewski).

Jednym z problemów dręczących filozofów – filozofów analitycznych, a wśród nich przedstawicieli SLW – jest problem struktury filozofii oraz jej relacji do tzw. nauk szczegółowych i do światopoglądu.

Zgodnie z rozpowszechnioną w SLW koncepcją filozofii – jest ona konglomeratem względnie samodzielnych dyscyplin, takich jak epistemologia (teoria poznania), ontologia (teoria przedmiotów), aksjologia (teoria wartości, obejmująca etykę i estetykę) oraz logika (a w jej ramach: logika formalna, metodologia i semiotyka logiczna)⁸; początkowo na liście

⁸ Twardowski początkowo doszukiwał się wspólnej cechy tych dyscyplin i w duchu psychologizmu uważał, że przedmiotem wszystkich tych dyscyplin jest to, co dane w doświadczeniu.

dyscyplin znajdowała się jeszcze psychologia (deskryptywna). Przedstawiciele SLW zdawali sobie doskonale sprawę, że ta polidyscyplinarność filozofii utrudnia uchwycenie jej relacji z „zewnętrznym światem” naukowym, zwłaszcza że kłopot sprawia nawet rozgraniczenie samych subdyscyplin filozoficznych

Do służebnych funkcji filozofii wobec nauk szczegółowych zaliczali oni namysł nad poznaniem naukowym (lub szerzej nad wiedzą naukową), przeprowadzanie analizy stosowanego w nauce języka, a niekiedy także dokonywanie *sui generis* syntezy wyników tych nauk. W SLW sprzeciwiano się przy tym stanowczo próbom rugowania problematyki filozoficznej poza obręb nauki czy też redukcji jej do problematyki jakichś innych dyscyplin niefilozoficznych. Nie ograniczano też zadań filozofii do analizy języka naukowego, jak to się zdarzało niektórym innym filozofom analitycznym. Przedstawiciele SLW uważali bowiem, że chociaż poznanie ma zawsze składnik językowy (gdyż bez języka nie da się zakomunikować i utrwalić rezultatów poznania – a w niektórych wypadkach nawet rezultaty te osiągnąć) oraz zawiera elementy konwencjonalne, to jednak jego przedmiotem zasadniczo jest obiektywnie istniejąca rzeczywistość.

Filozofię pojętą jako naukę odgraniczano w SLW od problematyki światopoglądowej, potocznie określanej czasem także mianem „filozofii”. Dominowało przekonanie, że metodami naukowymi nie da się rozstrzygnąć kwestii światopoglądowych – takich jak sens ludzkiego życia czy ludzkich dziejów. Filozofia może jednak odgrywać właśnie rolę służebną względem światopoglądu – analizując pojęcia występujące w tezach światopoglądowych i poddawać je krytyce, oceniając w szczególności sposób ich uzasadniania.

Ze względu na rolę analizy logicznej w filozofii warto dodać kilka słów na temat koncepcji logiki w SLW. Jak

wspomniano – logikę uważano w SLW zazwyczaj za jedną z dyscyplin filozoficznych, chociaż niektórzy z jej przedstawicieli sytuowali ją także poza filozofią, jako dyscyplinę samodzielną – *ὀργανον* względem wszystkich nauk. Logice wyznaczano w Szkole zadanie formułowania reguł „moralności myślenia”.

Ogólna koncepcja logiki u Twardowskiego i jego uczniów nie była jednak monolitem. Różnice w podejściu do problematyki logicznej wynikały zarówno z różnych zainteresowań członków SLW, jak i z tego, że nowoczesna logika była w okresie działalności pierwszych pokoleń Szkoły dopiero *in statu nascendi* i łatwo można było uznać potknięcia początkowego etapu rozwoju logiki za jej immanentne wady. Były jednak pewne elementy zasadniczo wspólne w podejściu członków SLW do logiki. Po pierwsze, jak to już podkreślaliśmy, przedstawiciele SLW pojmowali problematykę logiczną na ogół szeroko, jako obejmującą zarówno logikę formalną (matematyczną), jak i zagadnienia zaliczane do semiotyki logicznej i do metodologii nauk – nawet jeśli „oficjalnie” deklarowali *désintéressement* wobec pozaformalnych rozważań. Po drugie, w SLW powszechne było przekonanie o stosowalności logiki formalnej w filozofii, a wielu jej przedstawicieli wierzyło w ideał filozofii jako systemu formalnego.

4. LWOWSKA SZKOŁA PSYCHOLOGICZNA, WARSZAWSKA SZKOŁA LOGICZNA ORAZ SKRZYDŁA SZKOŁY LWOWSKO-WARSZAWSKIEJ

Twardowski oczekiwał od swoich uczniów przede wszystkim rzetelnej i systematycznej pracy (pod tym względem był też dla nich wzorem) i pewnej naukowej „kindersztuby” (jak to nazwał Ajdukiewicz), a więc respektowania stosownych

zaleceń metodologicznych. Tolerował natomiast poglądy niekiedy niezgodne z jego własnymi, byle tylko były jasno wyrażone i dostatecznie uzasadnione. Pragnął nauczyć swoich wychowanków jedynie (i aż) samodzielnego myślenia – jako drogi do osiągnięcia wartościowych wyników filozoficznych. Często podrzucał problemy do rozwiązania, ale żadnych rozwiązań z góry nie narzucał. Jak wspominał Baley:

Zarzuty i kontrargumenty wysuwał Profesor [...] ostrożnie, bez specjalnego nacisku, tak, że mieliśmy uczucie, jak gdyby nie on mówił wtedy do nas, lecz przemawiała jego ustami sama prawda, która żąda oświecenia każdej rzeczy ze wszystkich stron i uwzględnienia wszystkich możliwych argumentów za i przeciw (1936–1937, s. 66).

Twardowski przyjął początkowo Brentanowską koncepcję, zgodnie z którą podstawową dyscypliną filozoficzną jest psychologia rozumiana jako analiza danych świadomości. Ale już w pierwszym wykładzie lwowskim oddał sprawiedliwość logice – jako drugiemu fundamentowi filozofii. Nic dziwnego więc, że dwaj pierwsi wielcy uczniowie Twardowskiego reprezentowali obie te dyscypliny: Witwicki – psychologię, a Łukasiewicz – logikę. W ten sposób już na początku XX wieku zaczęły się krystalizować dwa nurty przyszłej Szkoły Lwowsko-Warszawskiej: Psychologiczna Szkoła Lwowska i Warszawska Szkoła Logiczna. Oba te nurty, na szczęście, przenikały się w obrębie SLW, dlatego nie było sztywnego podziału na psychologiczny Lwów i logiczną Warszawę. Ponadto byli także tacy, którzy balansowali między oboma nurtami, byli – chciałoby się powiedzieć – filozofami środka.

Do głównych przedstawicieli nurtu psychologicznego w SLW zaliczani są, poza wspomnianymi już Twardowskim i Witwickim: Baley, Bandrowski, Błachowski, Kreutz, Słoniewska i Blausteinowie (wszyscy – poza Błachow-

skim – uczniowie Twardowskiego) oraz Auerbach (uczeń Ajdukiewicza). Psychologia tej grupy miała pewne cechy, które odróżniały ją od psychologii dominującej w tym czasie w innych krajach. Psychologowie polscy, należący do SLW uprawiali przede wszystkim analizę zjawisk psychicznych, kładli większy niż gdzie indziej nacisk na dyscyplinę pojęciową, a zarazem w duchu „humanistycznym” sprzeciwiali się wszelkiej redukcji (np. redukcji behawiorystycznej), zmierzającej do uproszczenia złożoności życia duchowego człowieka. Za główne osiągnięcia grupy psychologów SWL z pierwszych dwóch faz jej istnienia uważa się – poza wspomnianym już Twardowskiego rozróżnieniem czynności-wytwór – Witwickiego koncepcję kratyzmu⁹ i Baley’a psychologiczne analizy twórczości literackiej. Warto dodać, że chociaż lwowscy psychologowie kładli nacisk na psychologię w ujęciu humanistycznym i antyredukcjonistycznym, to jednak Twardowski dość szybko doprowadził do powstania we Lwowie pierwszego na ziemiach polskich (obok krakowskiego) laboratorium psychologicznego¹⁰.

Do głównych przedstawicieli nurtu logiczno-matematycznego w SLW należeli w dwóch pierwszych fazach aktywności SLW z pewnością: Łukasiewicz, Leśniewski, Tarski, Lindenbaum (współpracownik Tarskiego), a także Jaśkowski i Sobociński (uczniowie Łukasiewicza). Logicy ci podjęli bliską i owocną współpracę z warszawskimi matematykami (Mazurkiewicz, Janiszewski, Sierpiński). W swoich badaniach skupiali się na problematyce podstaw logiki matematycznej, metalogiki i semantyki logicznej. Najważniejsze osiągnięcia tej grupy to – m.in. wspomniane wyżej Łukasiewicza logiki wielowartościowe, systemy logiczne Leśniewskiego i Tarskiego semantyka teoriomodelowa, a ponadto Jaśkowskiego

⁹ Por. Witwicki (1907).

¹⁰ Por. w tej sprawie gruntowne studia w: Rzepa (1997).

badania odnoszące się do logiki intuicjonistycznej oraz Sobocińskiego rozwinięcie systemów Leśniewskiego.

Jednocześnie z tą dwubiegunową specjalizacją w SLW zaczęły się krystalizować w samej filozofii, zwłaszcza w zakresie stosowanych metod, podejścia psychologizujące i logiczujące. To pierwsze stopniowo ewoluowało w stronę podejścia semiotycznego (rozważania na temat myślenia, przedstawień, sądów *etc.* były sukcesywnie zastępowane przez rozważania na temat języka, nazw i zdań *etc.*).

Współistnienie w ramach filozofii SLW różnych nurtów było zgodne z programem filozoficznym Twardowskiego – który miał wszelkie znamiona programu interdyscyplinarnego. Nieprzypadkowo rozprawa Twardowskiego (1912) „O czynnościach i wytworach” nosiła podtytuł: „Kilka uwag z pogranicza psychologii, gramatyki i logiki”. W myśl tego programu sam Twardowski i wielu jego uczniów chętnie podejmowało zagadnienia leżące na styku różnych dyscyplin, zwłaszcza zaś właśnie psychologii, gramatyki i logiki. Typowymi zagadnieniami „pogranicznymi” poddawanymi w SLW badaniom były m.in. problemy relacji między myślą a mową oraz zależności między związkami logicznymi a rozumowaniami. Wiele spośród uczniów Twardowskiego podjęło ten interdyscyplinarny program badań (dodajmy – bardzo aktualny współcześnie), inni natomiast wyspecjalizowali się w badaniach intradyscyplinarnych.

Złota epoka filozofii
we Lwowie

Rozdział IV

Lwowskie środowisko filozoficzne

1. INSTYTUCJE

Żyście filozoficzne we Lwowie między rokiem 1895 a 1939 bynajmniej nie było zamknięte w murach uniwersytetu. O problemach filozoficznych żywo dyskutowano na spotkaniach Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, uniwersyteckiego Kółka Filozoficznego, ale też we lwowskich kawiarniach – z Kawiarnią Szkocką na czele – i na spotkaniach prywatnych.

Kółko Filozoficzne (pełna nazwa: Kółko Filozoficzne Czytelni Akademickiej) funkcjonowało w Uniwersytecie Lwowskim jeszcze przed przybyciem Twardowskiego. Zmieniło się to, że nowy profesor zaczął przychodzić na każde spotkanie Kółka i wkrótce stał się jego centralną postacią. Stamtąd „ściągnął” na filozofię m.in. Jana Łukasiewicza. Sam Łukasiewicz wspominał te spotkania następująco:

Posiedzenie Kółka Filozoficznego zaczynało się od referatu jakiegoś studenta, po czym następowała dyskusja. Wszyscy czekali, co powie Twardowski. Wierzyli, że on potrafi rozwiązać każde zagadnienie. A zagadnień było niemało. Czy człowiek ma duszę, czy zawsze postępuje egoistycznie, czy po stylu utworu pisanego można poznać, czy był pisany przez kobietę, czy przez mężczyznę itd. [...] Kółko Filozoficzne było doskonałą szkołą myślenia i wywierało duży

wpływ na młodzież. Dzięki Kółku przenieśliem się z prawa na filozofię i zostałem uczniem Twardowskiego (2013, s. 46).

Jako „łowca dusz” Twardowski wykorzystywał posiedzenia Kółka nie tylko do podtrzymywania życia filozoficznego, lecz właśnie do wyszukiwania talentów filozoficznych. Kółko istniało do roku 1917; w 1919 roku Twardowski powołał do życia mające pełnić podobne funkcje Konwersatorium Filozoficzne Młodzieży Akademickiej.

Bardzo ważną datą w lwowskim życiu filozoficznym było utworzenie w 1904 roku z inicjatywy Twardowskiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie¹. Pierwsze posiedzenie PTF odbyło się 12 lutego 1904 roku o godz. 18 w gmachu Zakładu Chemicznego przy ul. Długosza 6. Towarzystwo miało być forum naukowych dyskusji filozoficznych, otwartym na różne nurty i prądy filozoficzne, a jedynym jego dogmatem miał być... antydogmatyzm. Twardowski podkreślał to w przemówieniu wygłoszonym na otwarcie PTF:

Jedynym dogmatem Towarzystwa będzie przekonanie, że dogmatyzm jest największym wrogiem pracy naukowej. Jak wszystkie promienie koła, choć z różnych wychodzą punktów obwodu, łączą i spotykają się w środku koła, tak i my chcemy, aby wszystkie kierunki pracy i poglądów filozoficznych w naszym Towarzystwie ku jednemu zmierzały celowi: ku wyświeceniu prawdy (1904, s. 333).

Założone we Lwowie Towarzystwo stało się wzorem dla kolejnych towarzystw powstających na ziemiach polskich (w Krakowie, w Warszawie, w Poznaniu, w Wilnie). Po II Wojnie Światowej, w 1948 roku, zostały one połączone

¹ Twardowski był jednym z założycieli Towarzystwa Filozoficznego w Wiedniu, dlatego od początku swego pobytu we Lwowie dążył do tego, aby podobne towarzystwo powstało we Lwowie.

w jedno Polskie Towarzystwo Filozoficzne, mające do dziś oddziały we wszystkich polskich ośrodkach akademickich.

Towarzystwo działało bardzo prężnie i już 6 listopada 1911 roku odbyło się setne posiedzenie Towarzystwa. Z tej okazji Twardowski jako założyciel otrzymał pamiątkowe *tableau*.

Kolejnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi środowiska filozoficznego były czasopisma. Kiedy w roku 1898 Władysław Weryho założył w Warszawie kwartalnik *Przegląd Filozoficzny*, od początku był w kontakcie ze Lwowem, a zwłaszcza z Twardowskim, a lwowscy filozofowie często w *Przeglądzie* publikowali swoje teksty. Twardowski współorganizował również konkursy *Przeglądu* na najlepsze prace filozoficzne na zadany temat. W jednym z tych konkursów, jak to wyżej odnotowaliśmy, pierwszą nagrodę otrzymał

51. Tableau z okazji setnego posiedzenia PTF

Łukasiewicz za swoją rozprawę na temat pojęcia przyczyny (Łukasiewicz, 1906).

Wkrótce jednak, zwłaszcza w związku z działalnością PTF, pojawiła się potrzeba założenia niezależnego pisma we Lwowie. Udało się doprowadzić do jego powstania w 1911 roku. *Ruch Filozoficzny*, jak wskazuje jego nazwa, miał zdawać sprawę z aktualnych wydarzeń filozoficznych we Lwowie, w innych polskich ośrodkach, a także za granicą. W *Ruchu* obok artykułów znaleźć można było sprawozdania z odczytów, dyskusji filozoficznych i kongresów, recenzje z bieżących publikacji itd. Lektura archiwalnych numerów daje znakomity obraz bogatego życia filozoficznego tamtych czasów.

W skład redakcji wchodził, poza Twardowskim i Mieczysławem Treterem (jako sekretarzem redakcji), również: Bronisław Bandrowski, Marian Borowski, Jan Łukasiewicz, Bolesław Mańkowski, Witold Rubczyński, Adam Stögbauer, Mścisław Wartenberg, Władysław Weryho i Władysław Witwicki. Początkowo zakładano ambitnie, że *Ruch* będzie się ukazywał 10 razy w roku (co miesiąc – z wyjątkiem lipca i sierpnia). Udało się jednak zachować ten cykl jedynie przez parę lat. Życie filozoficzne okresu I Wojny Światowej oddaje numer za lata 1914–1919. Do rytmu miesięcznego nie udało się po wojnie powrócić, ale *Ruch* ukazywał się ze względną regularnością do roku 1939. Po śmierci Twardowskiego obowiązki redakcyjne przejęły, jak pamiętamy, jego uczennice, Dąbska i Gromska. Na okładce pojawiła się adnotacja: „*Ruch Filozoficzny* założony przez Kazimierza Twardowskiego wydawany jako kwartalnik przez Polskie Towarzystwo Filozoficzne”.

Pismo – jako swoista kronika filozofii polskiej – było w tamtych czasach ewenementem. Kiedy Twardowski przesłał Rudolfowi Carnapowi numer pisma zawierający streszczenia jego wykładów wygłoszonych w Warszawie

w 1930 roku, Carnap odpisał z podziwem, iż chciałby mieć tego typu pismo w swoim kraju.

Ciągłość *Ruchu* przerwała II Wojna Światowa, jednakże już w 1948 roku Tadeuszowi Czeżowskiemu udało się wznowić działalność pisma. Po kolejnej przerwie spowodowanej sytuacją polityczną (1950–1958) ukazuje się ono do dziś (kolejni redaktorzy po Twardowskim to: Leon Gumański i Ryszard Wiśniewski), chociaż ostatnio utraciło z różnych względów swój głównie kronikarsko-bibliograficzny charakter.

Świętem filozofii polskiej był I Polski Zjazd Filozoficzny, który odbył się we Lwowie w 1923 roku. Organizatorem było PTF, a do komitetu organizacyjnego weszli: Wincenty Lutosławski, Łukasiewicz, Rubczyński, Michał Sobeski oraz Twardowski. Podczas Zjazdu wygłoszono 51 referatów – plenarnych lub sekcyjnych. Gości powitał Twardowski, a wykład inauguracyjny wygłosił Władysław Witwicki. W zjeździe wzięło udział 123 uczonych ze Lwowa, Warszawy, Krakowa, Poznania i Wilna. Wiele odczytów później opublikowano m.in. w *Przeglądzie* lub *Ruchu*.

2. STRUKTURA SPOŁECZNA

Na przełomie XIX i XX wieku wśród mieszkańców Lwowa było 50% Polaków, 28% Żydów i 17% Ukraińców², a społeczeństwo

² Statystyki tego rodzaju z owego czasu trzeba brać *cum grano salis* z kilku powodów. Po pierwsze, Żydzi nie byli wtedy traktowani jako narodowość – więc *ex post* traktuje się dziś jako Żydów tych, którzy w rubryce „wyznanie” wpisywali „wyznanie mojżeszowe”. Po drugie, nazwa „Ukraińcy” jeszcze się wtedy nie utarła i tutaj także wskazówką było wyznanie – w tym wypadku grekokatolickie; wiadomo zaś, że wielu grekokatolików poczuwało się do polskości, a wielu Ukraińców – czy Rusinów – było wyznania prawosławnego. Po trzecie, przynależność do tej czy innej grupy narodowościowej była

nie było wolne od napięć na tle narodowościowym. W jednym z lat tego okresu w Uniwersytecie Lwowskim na 1460 studentów było 716 Polaków, 443 Ukraińców i 284 Żydów. Na Wydziale Filozoficznym było z kolei 77 Polaków, 36 Ukraińców i 19 Żydów. Struktura narodowościowa Uniwersytetu i Wydziału odzwierciedlały mniej więcej strukturę społeczną Lwowa – chociaż z wyraźną statystyczną nadreprezentacją Ukraińców, co wytłumaczyć można tym, że w obrębie Galicji populację ukraińską „obsługiwał” ze względów geograficznych tylko Uniwersytet Lwowski, podczas gdy populacja polska miała do dyspozycji jeszcze Uniwersytet Krakowski.

Kobiety zostały dopuszczone do studiów w Uniwersytecie Lwowskim w roku 1897 (na początku na Wydziale Lekarskim, później również na innych wydziałach) – w konsekwencji ogólnych regulacji prawnych obowiązujących w Cesarstwie Austro-Węgierskim. Ich liczba wśród ogółu studentów szybko rosła. W wolnej Polsce, w 1930 roku, kobiety stanowiły już 30% studentów na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jana Kazimierza.

Warto z tego punktu widzenia spojrzeć na środowisko Szkoły Twardowskiego. Niezależnie od faktycznych proporcji narodowościowych SLW cechowała się ona wielonarodową strukturą: we Lwowie na zajęcia do Twardowskiego uczęszczali przede wszystkim studenci narodowości polskiej, lecz nie brakowało studentów pochodzenia ukraińskiego i żydowskiego. O tym, w jaki sposób Twardowski odnosił się do tej mozaiki narodowej, pisał Ajdukiewicz:

Profesor wszystkich traktował jednakowo. Byli wśród jego słuchaczy Polacy, byli Żydzi i byli Ukraińcy. Mimo ducha czasu, który temu bynajmniej nie sprzyjał, Twardowski nie robił między nimi żadnej różnicy.

płynna, a samookreślenie typu „Polak z pochodzenia Rusin” itp. miało na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej długą tradycję.

Studenci wszystkich trzech narodowości odwzajemniali mu się takim samym szacunkiem i przywiązaniem (1959, s. 33).

Przez wiele lat wśród ukraińskich historyków filozofii dominowało przekonanie, że Twardowski był ukrajinofobem. Tymczasem nie ma żadnych świadectw, które by tę opinię usprawiedliwiały. Owszem, sprzeciwiał się utworzeniu ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie, ale był przekonany, że powinien on powstać – tyle że nie we Lwowie (gdzie już uniwersytet istniał), ale w innym mieście galijskim – np. w Stanisławowie – oraz że założenie takiego uniwersytetu powinno być poprzedzone zebraniem dostatecznie wykwalifikowanej kadry. W swoich *Dziennikach* nieraz przyznawał, że studenci ukraińscy byli na ogół do egzaminów lepiej przygotowani niż studenci polscy. Swoich ukraińskich uczniów wspierał zawsze wtedy, gdy przemawiały za tym względy merytoryczne: tak było np. z poparciem dla Baleya (pochodzącego z mieszanej rodziny ukraińsko-polskiej) w jego staraniach o stypendium naukowe, a następnie o uzyskanie habilitacji i katedry (por. Ivanyk, 2014).

Twardowski był również zwolennikiem edukacji kobiet i tworzył dla tej edukacji ramy instytucjonalne. Był jednym z inicjatorów powstania we Lwowie Żeńskiego Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego. Należał też do organizatorów Kursów Akademickich dla Kobiet we Lwowie – przez kilka lat pełniąc funkcję sekretarza tych kursów i prowadząc w ich ramach regularnie wykłady. Był w końcu, jak już wspominaliśmy wyżej, „instytucjonalnym” orędownikiem uczestnictwa kobiet w kształceniu akademickim (por. Uklejska, 1958).

Z biegiem lat w seminariach Twardowskiego uczestniczyło coraz więcej kobiet. Skala „feminizacji” studiów w Szkole

Twardowskiego nie miała sobie równych i w Polsce, i poza Polską. Jak podkreśla Peter Simons:

Kobiety uczestniczyły w lwowskich seminariach Twardowskiego przed I Wojną Światową; w tym czasie w wielu innych miejscach nie dopuszczano ich do studiów uniwersyteckich. W Oksfordzie zezwolono kobietom na studiowanie dopiero w 1920 roku; ostatnie tamtejsze żeńskie kolegium – św. Hildy – stało się koedukacyjne dopiero w 2008 roku. [...] Nie wiem, czy Polska pod tym względem była w czołówce; zaskakująca jest jednak duża liczba kobiet-logików w Szkole Lwowsko-Warszawskiej: Maria Ossowska, Janina Hosiasson, Eugenia Ginsberżanka [scil. późniejsza Blausteinowa], Dina Szejnberg [scil. późniejsza Janina Kotarbińska], Maria Kokożyńska i Izydora Dąmbska – wszystkie one mają znaczący dorobek naukowy (2016, s. 12).

Jak same kobiety oceniały pod tym względem Twardowskiego, widać w osobistym wspomnieniu jednej z jego wczesnych studentek, Ireny Pannenkowej:

W stosunku do kobiet-słuchaczek, w szczególności i do mnie, był zrazu niedowierzający i niechętny. Z czasem jednak zmienił się, traktował mnie potem już bardzo życzliwie, namawiał nawet, żebym poszła drogą naukową. [...] A oto szczegół, charakterystyczny dla ówczesnych stosunków uniwersyteckich w ogóle i dla śp. Twardowskiego w szczególności. Kiedy po przyjęciu (i wydrukowaniu w *Przeglądzie Filozoficznym*) mojej pracy doktorskiej zdałam tzw. rygoroza, z filozofii ścisłej głównej, i z matematyki – dodatkowy, wróciłam potem do Zakopanego, gdzie przebywałam od paru miesięcy. Nie wykupiłam doktorskiego dyplomu. Uważałam, że powinnam odpowiedzieć wymaganiom, ale że byłoby poniżej mojej godności starać się o tytuł i jeszcze płacić za niego! Zresztą co innego miałam wtedy na głowie; pochłonięta byłam pracą w Związku Odrodzenia, wkrótce miałam w tych sprawach jechać do Warszawy. Śp. Twardowski wytłumaczył

to sobie jednak inaczej. Wiedział, że zdobywałam naukę, pracując jednocześnie sama na swoje utrzymanie. Wiedział, że bywało mi ciężko i wyobraził sobie, że po prostu zabrakło mi pieniędzy. Mylił się: zarabiałam już wtedy stosunkowo może nawet więcej niż dzisiaj. Dość jednakże, iż w jakieś dwa tygodnie po zdaniu ostatnich egzaminów otrzymałam w Zakopanem od Twardowskiego list następujący: „Szanowna Pani! W przypuszczeniu, że Sz. Pani trudno byłoby może teraz opłacić takse należną za dyplom doktorski, zgłosiłem na posiedzeniu Senatu wniosek, aby Sz. Panią od uiszczenia tej taksy uwolnić. Wniosek został przyjęty. Dyplom jest do odebrania w każdej chwili. Łączę wyrazy itd.” Wobec tak wzruszającej pamięci i troski dyplom, oczywiście, odebrałam. Później dopiero zorientowałam się, że, obok niewątpliwej dobroci i życzliwości, śp. Twardowskim powodowała tu inna jeszcze pobudka: byłam pierwszą kobietą, która doktoryzowała się z filozofii ścisłej we Lwowie, a zdaje się, że i na uniwersytetach polskich w ogóle, w szczególności zaś – u Twardowskiego. Zawsze też potem, ilekroć zetknęliśmy się, przypominał to i osobom otaczającym nie bez dumy oznajmiał: „Oto jest moja pierwsza doktorka” (1938, s. 9).

Wspomniana przez Pennenkową „nieufność” wobec kobiet z czasem chyba rzeczywiście stopniała. W każdym razie późniejsze uczennice – w tym asystentki – o podobnym dystansie już nie wspominały.

Chociaż Twardowski popierał edukację kobiet, wypromował wiele „doktorek”, a swoje uczennice zawsze oceniał sprawiedliwie, nie jest jednak jasny jego stosunek do habilitacji kobiet-uczonych. Notatki z *Dzienników* Twardowskiego pozostawiają pod tym względem pole do spekulacji. Faktem jest, iż żadna z uczennic Twardowskiego – mimo posiadania niewątpliwych kwalifikacji do tego – nie uzyskała habilitacji (a więc tym bardziej katedry uniwersyteckiej) za jego życia. Pierwszą kobietą z habilitacją w kręgu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, ale związaną z warszawską gałęzią Szkoły, była Maria Ossowska.

3. RELACJE OSOBISTE

Lwowskie środowisko filozoficzne było pełne osobistości nie tylko wybitnych, lecz i o wyrazistych temperamentach. Skutkowało to m.in. tym, że relacje osobiste między tymi osobistościami były zróżnicowane, a niekiedy niewolne od gwałtownych spięć. W relacjach osobistych odgrywały rolę sprawy, które się w oficjalnych stosunkach uniwersyteckich nie miały prawa liczyć – takie jak sympatie i antypatie czy sprawy światopoglądowe.

Profesorowie uniwersyteccy cieszyli się w ogóle poważaniem lwowskiego społeczeństwa. Spośród lwowskich filozofów największym szacunkiem otaczany był, rzecz jasna, Twardowski. Jednakże i innych obdarzano atencją, chociaż może miały one pozaakademickie źródło. Należał do nich np. Raciborski – bardzo zamożny, skoligacony z Gołuchowskimi, wieloletni poseł do galicyjskiego Sejmu Krajowego, członek wielu towarzystw ziemiańskich i... pierwszy szermierz Galicji. Sam Twardowski odnotował w *Dziennikach* pod datą 28 grudnia 1920 roku, a więc w dniu jego śmierci: „Zacny był człowiek, dla mnie bardzo życzliwie usposobiony” (Twardowski, 1997a, s. 191).

Szczególny stosunek do Twardowskiego jako nauczyciela i organizatora życia filozoficznego, stosunek pełen szacunku, wdzięczności, a nawet uwielbienia, mieli wszyscy jego uczniowie – nawet ci, których drogi intelektualne poszły w innym kierunku niż droga wskazywana przez mistrza.

Skądinąđ pozauniwersyteckie relacje Twardowskiego z uczniami były bardzo różnorodne. Z wieloma wychowankami – np. z Witwickim, Ajdukiewiczem, Kotarbińskim, Gromską, Dąmską czy Kokoszyńską – łączyły go stosunki bardzo serdeczne, znajdujące wyraz w spotkaniach prywatnych i w korespondencji. Stosunek do innych, np. Łukasiewicza, Zawirskiego, Kreutza czy Słoniewskiej –

był nieco chłodniejszy. Powodami tej powściągliwości były bądź różnice światopoglądowe (tak chyba było w wypadku Łukasiewicza), bądź sprawiony Mistrzowi przez uczniów zawód.

Z kolei między uczniami Twardowskiego dochodziło zarówno do kooperacji, jak i rywalizacji. Bardzo udaną „spółkę” naukową stworzyli Łukasiewicz i Leśniewski. Poza współpracą więzy przyjaźni połączyły Łukasiewicza z przedwcześnie zmarłym Bandrowskim, a Kotarbińskiego z Leśniewskim. Natomiast np. stosunki Łukasiewicza i Witwickiego były napięte – panowie nie lubili się, a także nie cenili nawzajem swoich naukowych „wytworów”.

Nie najlepsze były też relacje Twardowskiego z Ingardenem. Twardowski czuł się urażony tym, że Ingarden wołał „ciemnego” Husserla od jego „jasnych” wykładów, z kolei Ingarden czuł się stale niedoceniany przez środowisko Twardowskiego, a Ajdukiewicza i Blausteina nawet oskarżał o plagiat. Napięcia te udało się jednak nieco rozładować w drugiej połowie lat 30.

Warto dodać, że z kręgu seminarzystów Twardowskiego wyszły trzy małżeństwa: Władysław Witwicki i Helena Dubieńska, Henryk Mehlberg i Józefina Spinnerówna oraz Leopold Blaustein i Eugenia Ginsberżanka – a jeden z uczniów, i to nie byle jaki, bo Ajdukiewicz, „wzenił się”, jak już wspominaliśmy, w rodzinę profesora.

Złota epoka filozofii
we Lwowie

Zakończenie

Na zakończenie warto podkreślić raz jeszcze: złoty okres filozofii we Lwowie miał w dziejach filozofii polskiej znaczenie kluczowe, a i w dziejach filozofii w ogóle znaczenie niebagatelne. We Lwowie żyli i tworzyli lub ze Lwowa wyszli najwybitniejsi polscy filozofowie XX wieku. We Lwowie miała początek największa w naszych dziejach szkoła filozoficzna, która okazała się formacją tak bardzo silną, że jej tradycji nie zniszczył nawet okrutny walec II Wojny Światowej i powojenny młot ideologiczny.

We Lwowie narodziły się idee, które stanowią trwałą wkład w dzieje filozofii w ogóle. Wymieńmy choć kilka spośród nich: Twardowskiego koncepcja czynności i wytworów oraz krytyka relatywizmu, kratyzm Witwickiego, radykalny konwencjonalizm i gramatyka kategorialna Ajdukiewicza, wielowarstwowa koncepcja dzieła literackiego Ingardena, teoria wielości rzeczywistości Chwistka. To we Lwowie zakiełkowały idee logik wielowartościowych Łukasiewicza, mereologia i prototypologia Leśniewskiego, prakseologia Kotarbińskiego itd. itd.

Jednym z czynników sprzyjających tej erupcji twórczej myśli filozoficznej był bez wątpienia intelektualny klimat miasta. Lwów zajmował też wyjątkowe miejsce w sercach swoich mieszkańców, a wielu spośród filozofów, o których była wyżej mowa, darzyło swoje „zawsze wierne” miasto

i swoją „dostojną” *Alma Mater* wielkim sentymentem. Oto trzy przykłady.

Twardowskiemu po odzyskaniu przez Polskę niepodległości dwukrotnie proponowano objęcie katedry w Warszawie, dwukrotnie jednak odmówił. Dlaczego? Odpowiedź przynoszą dwie wzmianki z jego *Dzienników* – jedna z 5 kwietnia 1919 roku, druga z 23 września 1920 roku (po powrocie z Warszawy):

Wraciałem przez śródmieście (z Seminarium Duchownego przy ul. Czarneckiego) i stwierdziłem w sobie dziwne przywiązanie do tych murów miasta. [...]

Bardzo przykry jest brud i kurz lwowski po Warszawie. Ale miła tu zieleń, miłe powietrze (1997a, s. 96–97, 173).

Miłość Twardowskiego do Lwowa przejawiała się też w głębokiej trosce o losy miasta w czasie Wojny Polsko-Bolszewickiej. Pisał 19 sierpnia 1920 roku:

Komunikat spod Warszawy pomyślny, natomiast bardzo złowrogo brzmią wiadomości spod Lwowa. A do zmartwienia z tego powodu przybywa u mnie drugie, płynące z przekonania niezupełnie wprawdzie oczywistego, ale ustawicznie mi się nasuwającego, że powinienem być we Lwowie, a nie w Poroninie. Od początku mego pobytu to przekonanie mnie nawiedza, a chociaż potrafię sobie uprzytomnić wiele argumentów przeciw niemu, przecież do spokoju nie dochodzę (1997a, s. 168–169).

Chociaż Łukasiewicz większość życia spędził poza Lwowem, miasto to pozostało jego ukochanym miejscem na Ziemi. W *Pamiętniku* wspominał, że w Warszawie czuł się zawsze obco. W 1923 roku miał zaproponować Twardowskiemu, by zamienił się z nim na katedry, gdyż chciał wrócić do Lwowa. (Twardowski, rzecz jasna, jak już pisaliśmy,

propozycję tę odrzucił.) Poczucie obcości w Dublinie było u Łukasiewicza jeszcze większe. Inskrypcja na nagrobku Łukasiewicza w Irlandii głosi, że został pochowany „z dala od ukochanego Lwowa i Polski”.

Ajdukiewicz w czasie swojego dwuletniego pobytu w Warszawie w latach 20. czuł się tam również nieswojo. O tym, że w Warszawie próbował Ajdukiewicz odtworzyć nieco z lwowskiego klimatu, pisał do Twardowskiego 12 stycznia 1926 roku Władysław Witwicki:

Był wczoraj Kazio Ajdukiewicz. Bardzo pięknie grał ze trzy godziny i trochę dyskutowaliśmy o psychologii wnioskowania. [...] Cieszę się, że interesuje go psychologiczna strona dowodu, myśli ludzkiej itd. A przy tym on bardzo pięknie gra i chętnie. I śpiewa lwowskie piosenki, a w graniu mi przynosi znowu coś od Ciebie (1907).

Twardowski zmarł w 1938 roku i nie widział instytucjonalnej destrukcji tego wszystkiego, co udało mu się stworzyć przez niemal 40 lat we Lwowie i w lwowskim uniwersytecie.

Dla „twardowszczyków”, którzy wojnę przeżyli, utrata Lwowa jako ośrodka filozoficznego była ciosem: strasznym, ale na szczęście nie obezwładniającym. Wbrew nastawieniu nowych władz, które zainstalowane zostały w Polsce, próbowali ocalić chociaż częściowo przedwojenne lwowskie życie filozoficzne. Służyły temu celowi wznowienie przez Czeżowskiego *Ruchu Filozoficznego* w Toruniu, zainicjowanie czasopisma *Studia Logica* przez Ajdukiewicza, kontynuowanie działalności PTF, na którego czele stanął Kotarbiński. Przez pierwsze lata powojenne rzadko, ale jednak udało się publikować prace na temat lwowskiej filozofii, a z inicjatywy Dąbskiej udało się zorganizować spotkanie poświęcone 50-leciu PTF.

„Twardowszczycy” zachowali też towarzyski wymiar ośrodka lwowskiego: wymieniali np. pocztówki z okazji kolejnych rocznic śmierci Twardowskiego.

Warunki sprzyjające badaniom nad filozofią lwowską i rozwojowi tradycji lwowsko-warszawskich nastąpiły po upadku komunizmu. Swego rodzaju symbolem ideowego powrotu Twardowskiego i jego szkoły do Lwowa było utworzenie w 2016 roku w tym mieście, obecnie znajdującym się w granicach Ukrainy, Towarzystwa Filozoficznego im. Kazimierza Twardowskiego. Z kolei w Warszawie w 2020 roku powstało Centrum Badań nad Tradycją Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Co istotne – obie te instytucje współpracują ze sobą w utrzymywaniu i rozwijaniu filozofii w duchu lwowsko-warszawskim zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie. Pokazuje to dobitnie, że najistotniejszym warunkiem rozwoju myśli filozoficznej jest nie przynależność państwowa danego ośrodka (pamiętajmy, że w „złotym okresie” filozofii Lwów był najpierw w granicach Austro-Węgier, a potem Polski), lecz wewnętrzna wola prowadzenia poważnych badań filozoficznych i niekrępowanie ich przez zewnętrzne czynniki polityczne.

Wykaz ilustracji

Ilustracje pochodzą z naszych prywatnych archiwów – z wyjątkiem fotografii Władysława Bednarowskiego, którą udostępnił nam prof. Jan B. Deręgowski.

1. Pomnik Aleksandra Fredry (obecnie we Wrocławiu) . . .	10
2. „Leżąca panna” z Cmentarza Łyczakowskiego	12
3. Grzegorz z Sanoka	20
4. <i>Dialectica Ciceronis</i> Adama Burskiego	20
5. Marcin Śmiglecki	21
6. Siedziba lwowskiego Kolegium Jezuickiego	22
7. Ignacy Krasicki	23
8. <i>Scrutinium veritatis fidei</i> Jana Hackiego	24
9. Grzegorz Piramowicz	25
10. Piotr Łodij	27
11. Jan Ławrowski	27
12. Siedziba lwowskiego Uniwersytetu Franciszkańskiego . . .	29
13. Franciszek Stroński	30
14. Euzebiusz Czerkawski	31
15. Julian Ochorowicz	31
16. Benedykt Lewicki	32
17. Stanisław Narajewski	33
18. Kazimierz Wais	34
19. Gustaw Roszkowski	34
20. Władysław Kozłowski	36
21. Siedziba Uniwersytetu Jana Kazimierza	37
22. Jan Stepa	39
23. Aleksander Raciborski	46

24. Wojciech Dzieduszycki	48
25. Aleksander Skórski	51
26. Witold Rubczyński	53
27. Kazimierz Twardowski	56
28. Medal pamiątkowy podarowany Twardowskiemu przez uczniów	62
29. Dyplom podarowany Twardowskiemu przez uczniów	62
30. Mściśław Wartenberg	65
31. Władysław Witwicki	67
32. Jan Łukasiewicz	70
33. Leon Chwistek	75
34. Tadeusz Czeżowski	78
35. Kazimierz Ajdukiewicz	81
36. Roman Ingarden	86
37. Mieczysław Kreutz	91
38. Daniela Tennerówna-Gromska	93
39. Salomon Igel	96
40. Helena Słoniewska	98
41. Tadeusz Witwicki	102
42. Seweryna Łuszczewska-Romahnowa	104
43. Izydora Dąmbaska	108
44. Maria Kokoszyńska-Lutmanowa	112
45. Zygmunt Schmierer	115
46. Stefan Świeżawski	118
47. Władysław Bednarowski	121
48. Ludwik Borkowski	124
49. Szkoła Lwowska w 1913 roku	130
50. Gałąź lwowska Szkoły Lwowsko-Warszawskiej w 1925 roku	143
51. <i>Tableau</i> z okazji setnego posiedzenia PTF	155

Bibliografia

- Ajdukiewicz Kazimierz (1949): *Zagadnienia i kierunki filozofii*. Warszawa 1983: Czytelnik.
- Ajdukiewicz Kazimierz (1959): Pozanaukowa działalność Kazimierza Twardowskiego. *Ruch Filozoficzny* t. XIX, nr 1–2, s. 29–33.
- Ajdukiewicz Kazimierz (1965): *Logika pragmatyczna*. Warszawa: PWN.
- Baley Stefan (1936): *Osobowość twórcza Żeromskiego. Studium z zakresu psychologii twórczości*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Baley Stefan (1936–1937): Profesorowi Kazimierzowi Twardowskiemu w 70-tą rocznicę urodzin. *Polskie Archiwum Psychologii* t. IX, nr 2, s. 65–67.
- Biłat Andrzej & Żegleń Urszula (1994): Ludwik Stefan Borkowski. W poszukiwaniu prawdy w logice. *Ruch Filozoficzny* t. LI, nr 2, s. 111–124.
- Brożek Anna (2009): *Kazimierz Twardowski w Wiedniu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Brożek Anna (2017): Maria Kokoszyńska: Between the Lvov-Warsaw School and the Vienna Circle. *Journal for the History of Analytical Philosophy* vol. V, nr 2, s. 17–36.
- Brożek Anna (2020): *Fenomen Szkoły Lwowsko-Warszawskiej*. [W:] [Janeczek & Starościc (red.) 2020], s. 285–339.
- Brożek Anna & Jadacki Jacek (2022a): Interpresonal and Inter-textual Relations between Roman Ingarden and Members of the Lvov-Warsaw School. [W:] [Brożek & Jadacki (red.) 2022], s. 13–72.
- Brożek Anna & Jadacki Jacek (red.) (2022b) *Intuition and Analysis. Roman Ingarden and the School of Kazimierz Twardowski*. Kraków: Copernicus Center Press.

- Brożek Anna & Jadacki Jacek (2023): *Kazimierz Twardowski. Filozof ze Lwowa*. T. I. *Życie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Brożek Anna & Stadler Friedrich & Woleński Jan (red.) (2017): *The Significance of the Lvov-Warsaw School in the European Culture*. Wien: Springer.
- Czeżowski Tadeusz (1977): Wspomnienia (Zapiski do autobiografii). *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* r. XX, nr 3, s. 427–440.
- Dąmbska Izydora (1948): Czterdzieści lat filozofii we Lwowie. *Przegląd Filozoficzny* r. XLIV, z. 1–3, s. 14–24.
- Deręgowski Jan B. (2016): *Władysław Bednarowski (1908–2002): A Personal Recollection*. [W:] [Kuźniar & Odrowąż-Sypniewska (red.) 2016], s. 1–8.
- Estreicher Karol (1971): *Leon Chwistek. Biografia artysty (1884–1944)*. Kraków: PWN.
- Fragmenty filozoficzne* (1934): *Fragmenty filozoficzne ku uczczeniu [...] Tadeusza Kotarbińskiego*. Warszawa: Nakładem Uczniów.
- Gan-Krzywoszyńska Katarzyna & Leśniewski Piotr (2016): *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963)*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Gut Przemysław (2001): *Stefan Swieżawski*. [W:] [Mackiewicz (red.) 2001], s. 288–308.
- Ivanyk Stepan (2014): *Filozofowie ukraińscy w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Jadacki Jacek J. (1998a): *Kalendarium biograficzne* [Jana Łukasiewicza]. [W:] [Łukasiewicz 1998], s. 531–546.
- Jadacki Jacek J. (1998b): *Orientacje i doktryny filozoficzne. Z dziejów myśli polskiej*. Warszawa: WFiS UW.
- Jadacki Jacek J. (1998c): *Pluralistyczna wizja Leona Chwistka*. [W:] [Chwistek 1998a], s. 211–259.
- Jadcza Ryszard (1997a): *Mieczysław Kreutz*. [W:] [Jadcza 1997b], s. 137–145.
- Jadcza Ryszard (1997b): *Mistrz i jego uczniowie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

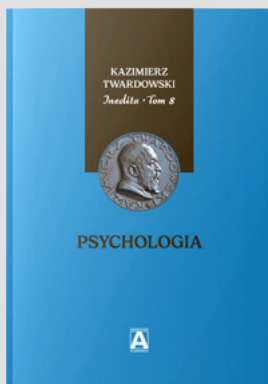
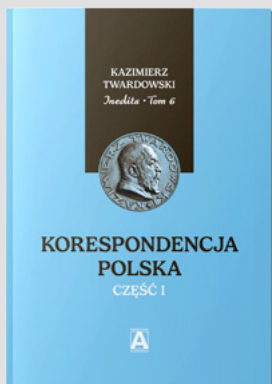
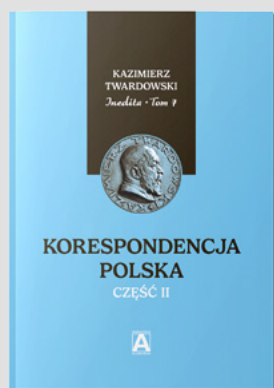
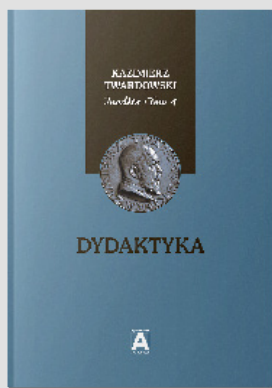
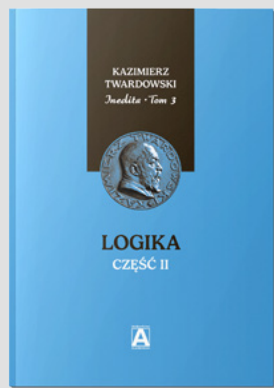
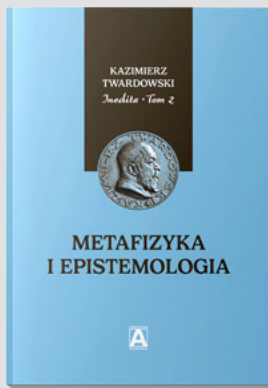
- Jakubec Tomasz (2009): *Wojciech Dzieduszycki. Pisarz, estetyk, filozof*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Janeczek Stanisław & Starościc Anna (red.) (2020): *Historia filozofii. Cz. 1. Style filozofowania*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Jaśkowski Stanisław (1936): Recherches sur le système de la logique intuitioniste. *Actes du Congrès International de Philosophie Scientifique* vol. VI, s. 58–61.
- Konsarewicz Elwira & Rzepa Teresa & Stachowski Ryszard (red.) (1992): *Słownik psychologów polskich*. Poznań: Instytut Psychologii UAM.
- Kopciuch Leszek (2011): *Aleksander Raciborski*. [W:] [Maryniarczyk et al. (red.) 2011]. T. II, s. 437–438.
- Kotarbiński Tadeusz (1929): *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*. Wrocław: Ossolineum.
- Kozłowski Władysław (1896): Wojciech Dzieduszycki, *O wiedzy ludzkiej* [rec.]. *Prawda* r. XVI, nr 11, s. 128–129.
- Kuźniar Adrian & Odrowąż-Sypniewska Joanna (red.) (2016): *Uncovering Facts and Values. Studies in Contemporary Epistemology and Political Philosophy*. Leiden & Boston: Brill | Rodopi.
- Lam Stanisław (1968): *Życie wśród wielu*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Legutko Ryszard (2000): *Daniela Gromska (1889–1973)*. [W:] [Miklaszewska & Mizera (red.) 2000], s. 219–223.
- Leśniewski Stanisław (2015): *Pisma zebrane*. T. I–II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Longschamps de Berier Roman et al. (1938): *Kazimierz Twardowski: nauczyciel – uczony – obywatel*. Lwów: Polskie Towarzystwo Filozoficzne.
- Łempicki Stanisław (1938): *Rola Kazimierza Twardowskiego w uniwersytecie i społeczeństwie*. [W:] [Longschamps de Berier et al. 1938], s. 31–49.
- Łukasiewicz Jan (1906): *Analiza i konstrukcja pojęcia przyczyny*. [W:] [Łukasiewicz 1961], s. 9–62.
- Łukasiewicz Jan (1961): *Z zagadnień logiki i filozofii*. Warszawa: PWN.

- Łukasiewicz Jan (1998): *Logika i metafizyka. Miscellanea*. Warszawa: Wydawnictwo WFiS UW.
- Łukasiewicz Jan (2013): *Pamiętnik*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Maciołek Michał M. (2011): *Aleksander Skórski*. [W:] [Maryniarczyk et al. (red.) 2011]. T. II, s. 555–557.
- Mackiewicz Witold (red.) (2001): *Polska filozofia powojenna*. T. II. Warszawa: Agencja Wydawnicza Witmark.
- Majewska Zofia (1995): *Książeczka o Ingardenie. Szkic biograficzny*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Markiewicz Barbara & Jadacki Jacek (1993): *...A mądrości zło nie przemoże*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Filozoficzne.
- Maryniarczyk Andrzej et al. (red.) (2011): *Encyklopedia filozofii polskiej*. T. I–II. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Miklaszewska Justyna & Mizera Janusz (red.) (2000): *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Filozoficznego*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Nowicki Andrzej (1982): *Witwicki*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Pannenkowa Irena (1938): Śp. Kazimierz Twardowski. Filozof i „człowiek szczęśliwy”. *Polonia* r. XV, nr 2901, s. 8–9.
- Pelc Jerzy (1980): Wspomnienie pozgonne o Sewerynie z Łuszczewskich Romahnowej. *Studia Semiotyczne* t. X, s. 7–11.
- Perzanowski Jerzy (2000): *Izydora Dąmbska (1904–1983)*. [W:] [Miklaszewska & Mizera (red.) 2000], s. 317–346.
- Polak Ryszard (2011): *Witold Rubczyński*. [W:] [Maryniarczyk et al. (red.) 2011]. T. II, s. 469–471.
- Popowski Henryk (2006): Szkic do portretu Witolda Rubczyńskiego. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* t. LI, nr 3–4, s. 7–37.
- Przeniosło Małgorzata & Przeniosło Marek (2019): Mściśław Wartenberg (1868–1938). Filozof, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. *Wschodni Rocznik Humanistyczny* t. XVI, nr 3, s. 201–210.

- Romahn Edmund (1938): Ideologiczne podłoże narodowego socjalizmu na tle literatury o kulturze. *Kultura i Wychowanie* r. V, z. 2, s. 128–147.
- Rzepa Teresa (1992): *Helena (Halina) Słoniewska*. [W:] [Kosnarewicz & Rzepa & Stachowski (red.) 1992], s. 178–180.
- Rzepa Teresa (red.) (1997): *Psychologia w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Simons Peter (2017): *Logical Philosophy, Anti-Irrationalism, and Gender Equity: Three Positives of the Lvov-Warsaw Enlightenment*. [W:] [Brożek & Stadler & Woleński (red.) 2017], s. 3–14.
- Skolimowski Henryk (1967): *Polish Analytical Philosophy*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Słoniewska Helena (1971): Tadeusz Witwicki (1902–1970). *Ruch Filozoficzny* t. XXIX, nr 2, s. 119–122.
- Sobociński Bolesław (1934): O kolejnych uproszczeniach aksjomatyki ontologii prof. S. Leśniewskiego. [W:] [*Fragmenty filozoficzne* 1934], s. 143–160.
- Sobociński Bolesław (1953–1954): Z badań nad aksjomatyką prototypu Stanisława Leśniewskiego. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie* t. IV, s. 18–20.
- Sobociński Bolesław (1954–1955): Studies in Leśniewski: Mereology. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie* t. V, s. 34–43.
- Swieżawski Stefan (1989): *Wielki przełom. 1907–1945*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Tarski Alfred (1995–2001): *Pisma logiczno-filozoficzne*. Tom I–II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tatarkiewicz Władysław (1968): *Historia filozofii*. Tom III. Warszawa: PWN.
- Twardowski Kazimierz (1894/1895): *Wykład wstępny w Uniwersytecie Lwowskim*. [W:] [Twardowski 2013], s. 457–467.
- Twardowski Kazimierz (1904): *Przemówienie na otwarciu PTF*. [W:] [Twardowski 2014], s. 329–334.

- Twardowski Kazimierz (1912): *O czynnościach i wytworach*. [W:] [Twardowski 1965], s. 217–240.
- Twardowski Kazimierz (1926): *Autobiografia* [5]. [W:] [Twardowski 2014], s. 30–49.
- Twardowski Kazimierz (1965): *Wybrane pisma filozoficzne*. Warszawa: PWN.
- Twardowski Kazimierz (1997): *Dzienniki*. Część I–II. 1915–1927. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Twardowski Kazimierz (2013): *Mysł, mowa i czyn*. Część I. Kraków: Copernicus Center Press.
- Twardowski Kazimierz (2014): *Mysł, mowa i czyn*. Część II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Uklejska Maria (1959): Kazimierz Twardowski. *Kultura i Społeczeństwo* t. III, nr 2, s. 267–268.
- Witwicki Władysław (1907): Z psychologii stosunków osobistych. *Przegląd Filozoficzny* r. X, z. 4, s. 531–537.

INEDITA TWARDOWSKIEGO

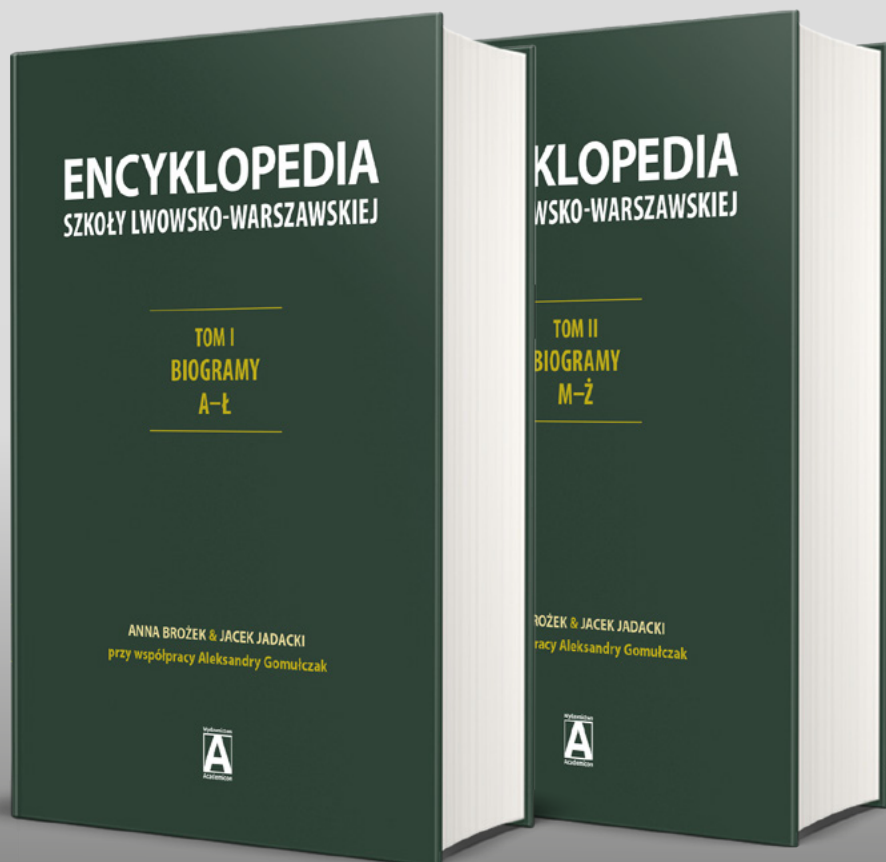
Tu kupisz „Inedita”:

<https://ksiegarnia.academicon.pl/>

Cena jednego tomu:

63,00 zł

Oprawa twarda

OD GRUDNIA

DO KUPIENIA W KSIĘGARNI ACADEMICON

W pierwszych dziesięcioleciach XX wieku Lwów – najpierw jako stolica Galicji, a potem jako jedno z głównych miast niepodległej Polski – przeżywał rozkwit jako centrum naukowe i kulturalne. Ważną częścią tego centrum stała się lwowska filozofia. Dzięki niezwykle osobowości i ogromnemu wysiłkowi dydaktycznemu Kazimierza Twardowskiego, twórcy świetności lwowskiego ośrodka, a także dzięki licznym młodym talentom, które się w tym czasie pojawiły, Lwów stał się jednym z najważniejszych ośrodków filozoficznych na świecie. Była to prawdziwie złota epoka.

Niniejsza monografia opowiada o tym, jak doszło do rozkwitu lwowskiej filozofii, o postaciach, które się do niego przyczyniły, a także o wpływie lwowskiego ośrodka na kształt polskiej nauki w XX wieku.

